

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

ΜΙΣΕΛ ΜΑΡΙΑ ΒΟΥΤΣΙΝΟΥ

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου
Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην
Οικονομική της Εκπαίδευσης και Διαχείριση Εκπαιδευτικών Μονάδων

Πειραιάς, Φεβρουάριος 2024

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM
IN ECONOMICS IN EDUCATION AND
MANAGEMENT OF EDUCATIONAL UNITS

THE ROLE OF EDUCATION IN INCOME
INEQUALITY

by

Michelle Maria Voutsinos

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economics in Education and Management of Educational Units

Piraeus, Greece, February 2024

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους όσους μου παρείχαν βοήθεια και υποστήριξη στην ερευνητική μου προσπάθεια. Τις πιο βαθιές μου ευχαριστίες θέλω να εκφράσω στον επιβλέποντα της διπλωματικής εργασίας μου, τον κ. Χλέτσο Θεολόγο - Μιχαήλ καθηγητή του Τμήματος Οικονομικής Επιστήμης Πανεπιστημίου Πειραιώς, ο οποίος υπήρξε σύμβουλός μου καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της ερευνητικής μου μελέτης.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω από βάθος καρδιάς τα μέλη της τριμελούς επιτροπής. Για το τέλος αφήνω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στα πρόσωπα του στενού οικογενειακού, φιλικού και επαγγελματικού περιβάλλοντός μου, που με υπομονή, κατανόηση, αγάπη και ενδιαφέρον μου παραστάθηκαν με πολλούς και διάφορους τρόπους, προκειμένου να ανταποκριθώ στις απαιτήσεις της ερευνητικής μου μελέτης με επιτυχία. Τους ευχαριστώ λοιπόν που υπάρχουν στη ζωή μου και την ομορφαίνουν καθημερινά.

Τίτλος διπλωματικής Εργασίας

Σημαντικοί Όροι: Εισοδηματική Ανισότητα, Εκπαίδευση, Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, Ανώτερη/Ανώτατη Εκπαίδευση, Οικονομία Ευημερίας

Περίληψη

Η εκπαίδευση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα; Παρά το γεγονός ότι είναι ένα θέμα ευρέως εξεταζόμενο στην πολιτική, κοινωνιολογική και οικονομική έρευνα τα τελευταία 70 χρόνια, οι ερευνητές δεν έχουν καταλήξει σε ομοφωνία σχετικά με το αν τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης οδηγούν σε μείωση της κοινωνικής εισοδηματικής ανισότητας. Παρ' όλα αυτά, μέχρι σήμερα η εκπαίδευση αναφέρεται με σχετική βεβαιότητα και πολύ συχνά ως ένας από τους κύριους παράγοντες μείωσης της εισοδηματικής ή μισθολογικής ανισότητας. Πιο συγκεκριμένα, η τριτοβάθμια εκπαίδευση διαδραματίζει συγκεκριμένο ρόλο όσον αφορά στην εν λόγω ανισότητα, καθώς συνδέεται με υψηλότερες αποδόσεις από τα χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης. Εν ολίγοις, η εκπαίδευση και ειδικότερα η ανώτατη/ανώτερη εκπαίδευση θεωρείται ταυτόχρονα αρχική κινητήρια δύναμη της ανισότητας βραχυπρόθεσμα, αλλά και μέσο καταπολέμησης της ανισότητας μακροπρόθεσμα.

Στην ιδιαιτέρως εκτεταμένη βιβλιογραφία παρατηρείται μία ασάφεια ως αυτή την προβληματική, καθώς η έρευνα βρίσκει διαφορετικά αποτελέσματα. Η παρούσα ερευνητική μελέτη, μέσω της συστηματικής επισκόπησης εξετάζει τα εμπειρικά στοιχεία προκειμένου να προσδιορίσει την επίδραση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα. Τα ευρήματά της έρχονται να επιβεβαιώσουν τα παραδεδομένα: μεταξύ της (τριτοβάθμιας) εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας εξακολουθεί να καταγράφεται σύγχυση που μπορεί να οφείλεται είτε στην πραγματικότητα αυτή καθαυτή, είτε στις μεθόδους που υιοθετούνται για να τη «μετρήσουν». Δεν είναι τυχαίο ότι η ασάφεια μεταξύ των δύο υπό εξέταση φαινομένων συνοδεύεται από μία χαρακτηριστική ετερογένεια των υφιστάμενων μελετών, που καθιστά την κεντρική θεματική αυξημένης σημασίας (και) για τη μελλοντική έρευνα.

Τίτλος διπλωματικής Εργασίας στα αγγλικά

Keywords: Income Inequality, Education, Higher Education, Higher/Higher Education, Welfare Economics

Abstract

Does education really affect income inequality? Despite being a widely discussed topic in economic, sociological and research over the past many years, researchers have not reached yet a consensus on whether education and higher/tertiary education lead social income inequality to a reduction or to an increase. Nevertheless, until today education of any grade is mentioned with relative certainty and very often as one of the main factors in reducing income or wage inequality. More specifically, higher/ tertiary education plays a specific role in this inequality, as it is associated with higher returns than lower levels of education. In short, education and in particular higher/higher education is considered both an initial driver of inequality in the short term and a means of combating inequality in the long term.

In the particularly extensive literature, an ambiguity as problematic as this is observed, as the research finds different results. This research study, through a systematic review examines the empirical evidence in order to determine the effect of higher education on income inequality. Her findings confirm the givens: between (higher) education and income inequality there is still confusion that can be due either to the reality itself, or to the methods adopted to "measure" it. It is no coincidence that the ambiguity between the two phenomena under consideration is accompanied by a characteristic heterogeneity of existing studies, which makes the central theme of increased importance (and) for future research.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	5
Περίληψη.....	6
Abstract.....	7

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Αντικείμενο της ερευνητικής μελέτης: Εκπαίδευση και εισοδηματική ανισότητα	12
2. Η προβληματική της έρευνας	13
3. Ευρήματα εμπειρικών ερευνών	15
4. Θεωρητικό υπόβαθρο της ερευνητικής μελέτης.....	16
5. Σκοπός, στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας.....	17
6. Ερευνητικά ερωτήματα	19
7. Εφαρμοστέο πεδίο και περιορισμοί της έρευνας.....	20

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Θεωρητική Επισκόπηση

1.1 Ορισμός και μέτρηση της «εκπαίδευσης» και της «εισοδηματικής ανισότητας»	24
1.1.1 Εκπαίδευση.....	24
1.1.2 Εισοδηματική ανισότητα	26
1.2 Θεωρητικό υπόβαθρο.....	27
1.3 Η επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα	34
1.3.1 Επιχειρήματα υπέρ της θέσης ότι η εκπαίδευση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα.....	35
1.3.2 Επιχειρήματα υπέρ της μηδαμινής ή της θετικής επίδρασης της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα.....	39

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μεθοδολογία της Έρευνας

2.1 Μεθοδολογία.....	44
2.2 Επιλογή των δεδομένων της έρευνας	48
2.3 Εγκυρότητα και αξιοπιστία της έρευνας.....	51
2.4 Συντελεστή Gini και στενότεροι ορισμοί «εισοδηματικής ανισότητας» και «εκπαίδευσης».....	52

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Αποτελέσματα της Έρευνας

3.1 Αποτελέσματα της συστηματικής επισκόπησης.....	55
3.2 Συμπληρωματικά στοιχεία της έρευνας.....	70
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	80

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπάρχει ένα διάσημο ρητό που λέει ότι «οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι». Η ιδέα ότι οι πλούσιοι γίνονται πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι σχετίζεται στενά με το «φαινόμενο του Ματθαίου¹», δηλαδή την κοινωνιολογική ονομασία του φαινομένου συσσώρευσης πλούτου ή/και αγαθών ή/και φήμης. Νοηματικά ορίζει το κοινωνιολογικό φαινόμενο ότι οι άνθρωποι επωφελούνται δυσανάλογα από ένα σύστημα (Holmberg 2016:13). Το φαινόμενο του Ματθαίου είναι διαδεδομένο σε διαφορετικούς τομείς και μέρη της κοινωνίας. Για παράδειγμα, ο Merton (1968) διαπιστώνει ότι ήδη καθιερωμένοι ερευνητές/επιστήμονες από διαφορετικούς τομείς έχουν ένα πλεονέκτημα σε σύγκριση με τους λιγότερο γνωστούς επιστήμονες όσον αφορά στις ανταμοιβές και την αναγνώριση για παρόμοια εργασία. Με παρόμοιο τρόπο, ένα ήδη αναφερόμενο επιστημονικό άρθρο μπορεί να δημιουργήσει περισσότερες αναφορές από ένα ισοδύναμο άρθρο με λιγότερες αναφορές. Στα οικονομικά, η έννοια των «επιπτώσεων δικτύου» είναι παρόμοια με το φαινόμενο του Ματθαίου με την έννοια ότι, καθώς περισσότεροι άνθρωποι συνδέονται σε μια υπηρεσία ή αγοράζουν ένα συγκεκριμένο προϊόν, η ζήτηση για το προϊόν ή την υπηρεσία αυξάνεται, γεγονός που δημιουργεί μία αλυσίδα θετικής ανάδρασης που δημιουργεί ακόμη περισσότερους πελάτες (Pepall et al., 2014:82). Είναι ένα φαινόμενο όπου η επιτυχία γεννά επιτυχία.

Όσον αφορά στην οικονομική ανισότητα, αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να φανεί στην κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος σε όλο τον κόσμο, όπου εκείνοι που βρίσκονται στην κορυφή των διανομών εισοδήματος και πλούτου έχουν δυσανάλογα μεγάλο μερίδιο τόσο του πλούτου όσο και του εισοδήματος. Η εισοδηματική ανισότητα και η κατανομή του πλούτου είναι ένα επαναλαμβανόμενο θέμα συζήτησης στο οικονομικό και πολιτικό πεδίο, καθώς και ένα επίκαιρο θέμα για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής σε όλο τον κόσμο. Ο κύριος λόγος για αυτό είναι το ότι η οικονομική ανισότητα φαίνεται να αυξάνεται συνεχώς. Ο Wade (2004:164) περιγράφει το φαινόμενο του Ματθαίου, άρα και την επικρατούσα κατάσταση» ως

¹ Για πρώτη φορά ο όρος «φαινόμενο του Ματθαίου» (Matthew effect) εισήχθη από τον κοινωνιολόγο Robert Merton το 1968 και σταδιακά επεκτάθηκε σε λοιπούς κλάδους, όπως της εκπαίδευσης, της ψυχολογίας και της οικονομίας. Η αναφορά στον ευαγγελιστή Ματθαίο απορρέει από το χωρίο 13.12 του Ευαγγελίου του όπου λέει ότι «για εκείνον που έχει θα δοθεί και θα έχει σε αφθονία, αλλά σε εκείνον που δεν έχει, θα αφαιρεθεί ακόμα κι αυτό που έχει (Τῷ γὰρ ἔχοντι παντὶ δοθήσεται καὶ περισσευθήσεται, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ). Στον κλάδο της εκπαίδευσης το φαινόμενο αυτό αναλύθηκε από τον Keith Stanovich και ονομάστηκε Matthew (Ματθαίος). (Matthew Effect, Science Direct. Ανακτήθηκε στις 03/01/2024 από: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/matthew-effect>).

αύξηση των (αντ)αποδόσεων στη δημιουργία εισοδήματος που υπερσχύει της φθίνουσας απόδοσης. Τα δεδομένα δείχνουν ότι η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε σχεδόν σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ μεταξύ της περιόδου 1985-2012 (Cingano 2014:8-9). Πολλές εμπειρικές έρευνες έχουν γίνει για να προσδιοριστούν οι κύριοι παράγοντες της εισοδηματικής ανισότητας με την πάροδο των ετών, όπως και οι επιπτώσεις της. Η έρευνα έχει δείξει ότι το επίπεδο της εισοδηματικής ανισότητας επηρεάζει πολλές και σημαντικές πτυχές μίας κοινωνίας, όπως είναι η υγεία, η δημοκρατία, η πολιτική σταθερότητα και η εγκληματικότητα (Thorbecke & Charmulind, 2002). Το ανωτέρω εξηγεί τον αυξανόμενο όγκο εμπειρικής έρευνας για το θέμα, καθώς και τη σημασία του στον πολιτικοκοινωνικό διάλογο.

Οι αναδιανεμητικές πολιτικές προτείνονται συχνά ως βασικές λύσεις για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Οι ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση είναι μεταξύ των πιο σημαντικών που προτείνονται για την αύξηση των κοινωνικών και οικονομικών αποτελεσμάτων (OECD, 2018:38-40). Ωστόσο, μια έκθεση του ΟΟΣΑ σχετικά με την εισοδηματική ανισότητα από το 2011 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι παράγοντες που οδηγούν στην ανισότητα παραμένουν αδιευκρίνιστοι (OECD, 2011, 26). Καθώς πολλές έρευνες έχουν διεξαχθεί για τον προσδιορισμό των παραγόντων της εισοδηματικής ανισότητας, το ίδιο ισχύει και για τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και εισοδηματικής ανισότητας. Έχει υποστηριχθεί ότι η εκπαίδευση και ιδιαιτέρως η τριτοβάθμια, στην οποία θα εστιάσει η παρούσα έρευνα, είναι ένας από τους κύριους καθοριστικούς παράγοντες των εισοδηματικών διαφορών (Rodriguez-Pose & Tselios, 2009) και ότι η σχέση εκπαίδευσης-εισοδηματικής ανισότητας είναι ασαφής και συγκεχυμένη (Földvari & Van Leeuwen, 2011).

Καθώς όλο και περισσότερες σχετικές με την κεντρική αυτή προβληματική έρευνες συσσωρεύονται στην επιστημονική βιβλιογραφία, γίνεται όλο και πιο δύσκολο να δικαιολογηθεί οποιαδήποτε περαιτέρω εμπειρική έρευνα. Ωστόσο, η βιβλιογραφία ποικίλλει ως προς τη χρονική περίοδο, το επίπεδο εκπαίδευσης, το εύρος, τη λειτουργικότητα των μεταβλητών, το μέγεθος του αποτελέσματος κ.ά, επομένως κάθε νέα ερευνητικά δεδομένα μπορούν να βοηθήσουν στη διασαφήνιση του ζητήματος. Ταυτόχρονα, οι κοινωνικές συνθήκες αλλάζουν συνεχώς, πράγμα που σημαίνει ότι το μορφωτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού και η εισοδηματική ανισότητα αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου. Αυτό με τη σειρά του καθιστά χρήσιμη την επισκόπηση και τη σύνοψη των εμπειρικών στοιχείων για τη σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας.

1. Αντικείμενο της ερευνητικής μελέτης: Εκπαίδευση και εισοδηματική ανισότητα

Η αυξανόμενη οικονομική ανισότητα έχει γίνει ένα αμφιλεγόμενο και επίμαχο θέμα μεταξύ των πολιτικών, των οικονομολόγων και των κοινωνιολόγων κατά την τελευταία δεκαετία. Ένας τύπος οικονομικής ανισότητας που θεωρείται ιδιαίτερος σημαίνων είναι ο εισοδηματικός. Παρά το γεγονός ότι το ζήτημα της εισοδηματικής ανισότητας προσελκύει διαχρονικά το ερευνητικό ενδιαφέρον, ελάχιστες είναι οι γνώσεις σχετικά με τους λόγους που παρατηρείται μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα σε ορισμένες κοινωνίες ή/και σε ορισμένες χρονικές περιόδους από ό,τι σε άλλες. Με άλλα λόγια, παραμένει σε μεγάλο βαθμό αδιευκρίνιστο το ποιοι παράγοντες μπορούν να συμβάλλουν στην εξάλειψη αυτού του είδους της ανισότητας (Piketty, 2014:304; Neckerman & Torche, 2007:337).

Ένας πολύ μεγάλος αριθμός ερευνών επισημαίνει την εκπαίδευση ως παράγοντα μείωσης της εισοδηματικής ανισότητας (Piketty, 2014:30; Rodríguez-Pose & Tselios, 2009:414; Sylwester, 2003:250; 2002:43). Η αύξηση της τυπικής εκπαίδευσης σε διαφορετικά επίπεδα γίνεται αντιληπτή ως ισοσταθμιστικός παράγοντας στις κεντρικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνιολογικές θεωρίες που προωθούν την προσδοκία ότι τα αυξανόμενα επίπεδα εκπαίδευσης μεταξύ του πληθυσμού σε μια χώρα θα πρέπει να ακολουθούνται από μια αισθητή μείωση της εισοδηματικής ανισότητας (De Gregorio & Lee 2002; Checchi, 2001; Barro, 2000). Βάσει αυτού του επιχειρήματος οι εκπαιδευτικές δαπάνες συχνά δικαιολογούνται ως μέτρο πολιτικής και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα αναβιβάζονται σε λειτουργούς κοινωνικής κινητικότητας (Owens & de Ste Croix, 2020:403; Gerring, 2012:226; Tselios, 2009:414; Partridge et al., 2007:282; De Gregorio & Lee, 2002).

Ωστόσο, αρκετές εμπειρικές μελέτες υπογραμμίζουν ότι η σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και εισοδηματικής ανισότητας απέχει πολύ από το να θεωρείται σαφής (Piketty, 2014; Rodríguez-Pose & Tselios, 2009:412; Partridge et al., 2007:282; De Gregorio & Lee, 2002:395). Αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι η εκπαίδευση έχει συνδεθεί με τη μείωση της φτώχειας και τη βελτίωση της ζωής των ανθρώπων με πολλούς τρόπους, οι ερευνητές/τριες εξακολουθούν να αμφισβητούν αν θα πρέπει να αναμένεται ότι τα υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης θα επηρεάσουν τα γενικά επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας σε μια χώρα. Η διαπίστωση μιας συνάφειας μεταξύ των δύο αυτών παραγόντων θα σήμαινε ότι οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής

θα μπορούσαν να αναδείξουν την εκπαίδευση είτε ως εργαλείο για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας, είτε ως παράγοντα που δεν καταφέρνει να μειώσει ή αντίθετα, που αυξάνει την εισοδηματική ανισότητα. Το ανωτέρω υποδηλώνει ότι υπάρχει ανάγκη για περισσότερη γνώση γύρω από τους πιθανούς παράγοντες που οδηγούν στην εισοδηματική ανισότητα ή που την εξαλείφουν σήμερα, και από το ότι το αξιοκρατικό ιδανικό που εκφράζεται με τη φράση «η μάθηση σημαίνει κέρδος» μπορεί να αμφισβητηθεί. Πολλά χρόνια έρευνας δεν έχουν επιλύσει αυτή την προβληματική, επομένως, είναι πολύ σημαντικό να διερευνηθούν τα εμπειρικά ευρήματα σχετικά με την πιθανή επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα.

2. Η προβληματική της έρευνας

Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί γιατί η ανισότητα θεωρείται εξ αρχής πρόβλημα. Η ίδια η λέξη έχει αρνητική σημασία. Η ανισότητα είναι κάτι που αποδοκιμάζεται και αποφεύγεται, και η ισότητα κάτι που επιδοκιμάζεται και επιδιώκεται. Ωστόσο, θα πρέπει να είναι σαφές τι σημαίνει ισότητα και ως εκ τούτου, ανισότητα. Η ανισότητα υποδηλώνει ότι κάτι είναι άνισα κατανομημένο, είτε πρόκειται για εισόδημα, ευκαιρίες, πλούτο, δύναμη κ.ά. Κάτι που με τη σειρά του σημαίνει ότι η ανισότητα μπορεί να είναι ένα οικονομικό, πολιτικό, δικαστικό, κοινωνικό κ.ά. ζήτημα. Ωστόσο, στην παρούσα μελέτη η εστίαση θα είναι στην εισοδηματική ανισότητα. Όταν γίνεται λόγος για κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος, είτε στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, είτε στην επιστημονική βιβλιογραφία, συνήθως γίνεται σύγκριση της συγκέντρωσης του πλούτου και του εισοδήματος στο ανώτερο 1% της κατανομής με το χαμηλότερο 99%. Το 2011 το κίνημα «Occupy Wall Street» διαμαρτυρόταν για την άνιση κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος στις ΗΠΑ με συνθήματα που έλεγαν «είμαστε το 99%» (Anderson, 2021).

Η πλειονότητα των μελετών για τις πολιτικές συγκρούσεις καταδεικνύουν την ανισότητα, είτε όσον αφορά στον πλούτο ή στα δικαιώματα ιδιοκτησίας ή στα πολιτικά δικαιώματα κ.ά., ως εξηγητικό παράγοντα για τις μεγάλες επαναστάσεις σε όλη την ιστορία (Lichbach, 1989). Άλλωστε, βάσει των δεδομένων της έρευνας, εντοπίζεται θετική συνάφεια μεταξύ της οικονομικής ανισότητας και της πιθανότητας μαζικής αντίδρασης/εξέγερσης (MacCulloch, 2005). Έτσι, η εισοδηματική ανισότητα είναι κοινωνικό πρόβλημα και είναι

εύλογο ότι συγκεντρώνει το ερευνητικό ενδιαφέρον. Εκτός από κοινωνικό πρόβλημα, είναι πρόβλημα επιστημονικής αξίας και αναμφίβολα, ένα οικονομικό πρόβλημα. Το ερώτημα που εξακολουθεί να είναι επίκαιρο αφορά στο γιατί αυξάνεται η εισοδηματική ανισότητα και στο τι μπορεί να γίνει για να αλλάξει η αυξητική αυτή τάση της. Στην προσπάθειά τους οι ερευνητές/τριες να βρουν απαντήσεις «βάζουν στο κάδρο» το θέμα της εκπαίδευσης.

Στην ΕΕ οι συνολικές κρατικές δαπάνες για την εκπαίδευση το 2021 (μετρούμενες ως ποσοστό του ΑΕΠ) κυμαίνονταν μεταξύ του (χαμηλότερου) 3,0% (Ιρλανδία) και του (υψηλότερου) 6,7% (Σουηδία) (European Commission, 2023). Οι Rosen και Gayer (2014:133-134) υποστηρίζουν ότι μία κυβέρνηση πρέπει να παρεμβαίνει στην αγορά της εκπαίδευσης, όταν η τελευταία χαρακτηρίζεται ως δημόσιο αγαθό και δημιουργεί θετικές εξωτερικές επιδράσεις σε επίπεδο οικονομικής αποτελεσματικότητας. Ωστόσο, είτε η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική, είτε προαιρετική, σπανίως είναι μη ανταγωνιστική, που σημαίνει ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί δημόσιο αγαθό και ότι δημιουργεί εξωτερικές επιδράσεις μέσω της παραγωγής ενός πιο καταρτισμένου πληθυσμού που διαχέεται προς κάθε κατεύθυνση. Παρ' όλο που εξωτερικές αυτές επιδράσεις έχουν αμφισβητηθεί από την εμπειρική έρευνα, έχει υποστηριχθεί ότι ένας πιο μορφωμένος πληθυσμός μεταφράζεται σε ένα πιο δημοκρατικό κράτος (Rosen & Gayer, 2014:133-134). Άλλες εξωτερικές επιδράσεις της εκπαίδευσης θεωρούνται τα χαμηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας και η μικρότερη πολιτική αστάθεια (Thorbecke & Charumilind, 2002), αλλά δεν απασχολούν την παρούσα μελέτη.

Σε κάθε περίπτωση, η εισοδηματική ανισότητα είναι ανεπιθύμητη στις σύγχρονες κοινωνίες, εφόσον προϋποθέτει την εγκαθίδρυση διακρίσεων και αδικιών που δημιουργούν τριγμούς στους κοινωνικούς (κι όχι μόνο) ιστούς. Αν και εφόσον οι δαπάνες για την εκπαίδευση είναι ένας τρόπος για να μειωθεί η ανισότητα, μπορεί κατανοηθεί το γιατί σε πολλές χώρες αυξάνονται κατά διαστήματα οι κρατικές δαπάνες. Σύμφωνα με στοιχεία του 2023, ο ΟΟΣΑ επιβεβαιώνει την αύξηση, κατά μέσο όρο, της εισαγωγής ατόμων στη δευτεροβάθμια και κυρίως, στην ανώτερη/ανώτατη-τριτοβάθμια εκπαίδευση, γεγονός που αποδεικνύει εμπράκτως την αύξηση των χρηματοδοτήσεων για την εκπαίδευση. Ωστόσο, την ίδια στιγμή, η εισοδηματική ανισότητα συνεχίζει να αυξάνει. Υπό αυτό το πρίσμα, τίθεται εκ νέου το ερώτημα, αν η εκπαίδευση, και κυρίως η τριτοβάθμια, είναι καθοριστικός παράγοντας της εισοδηματικής ανισότητας. Αν δηλαδή, η πρόσβαση στην εκπαίδευση γενικά και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ειδικά, είναι ένας τρόπος για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Αν επίσης, η αύξηση των ποσοστών προσβασιμότητας στην εκπαίδευση συνδέεται

με την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας; Το θέμα αυτό παρουσιάζει εκτός από επιστημονικό και οικονομικό ενδιαφέρον, και πολιτικό, εφόσον οι εκπαιδευτικές πολιτικές αφορούν στην αναδιανομή των πόρων. Έτσι, φαντάζει παράλογο να επενδύονται πόροι σε παρεμβάσεις, όπως είναι η εκπαίδευση, που δεν λειτουργούν για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας.

3. Ευρήματα εμπειρικών ερευνών

Οι διαφορές που καταγράφονται μεταξύ των κρατών όσον αφορά στην κατανομή του εισοδήματος προσέκλυσαν ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 κι έπειτα (Psacharopoulos, 1977:383). Σε αυτό συνέβαλε η θεωρία του Simon Kuznets για την ανεστραμμένη καμπύλη σχήματος U που διατυπώθηκε το 1955. Σύμφωνα με αυτή τα επίπεδα ανισότητας αναμένεται πρώτα να αυξηθούν και μετά να μειωθούν λόγω της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας. Η θεωρία του Kuznets λειτούργησε ως αφετηρία για την ανάπτυξη μιας διαλεκτικής σχετικά με τον τρόπο κατανομής του εισοδήματος στις χώρες με την πάροδο του χρόνου (Barro, 2000:9). Στις θεωρίες που διατυπώθηκαν κατά τις επόμενες δεκαετίες (1960 και 1970) αναφορικά με τη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου, η εκπαίδευση αναβιβάστηκε σε κεντρική μεταβλητή σε μελέτες που διερευνούν την κατανομή του εισοδήματος (Psacharopoulos, 1977:383; Ahluwalia, 1976²:131).

Κατά το διάστημα 1960-1980 οι ερευνητές κατέδειξαν με τις εμπειρικές παρατηρήσεις τους μια σαφή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της βελτίωσης του επιπέδου της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας στο πλαίσιο της ανάλυσής τους μεταξύ των χωρών, σημειώνοντας ότι η εκπαίδευση έχει εξισωτική επίδραση (Ahluwalia, 1976¹ και 1976²; Chenery & Syrquin, 1975; Adelman & Morris, 1973). Άλλοι ερευνητές της ίδιας περιόδου παρατήρησαν αντίθετα, ότι η αύξηση του μορφωτικού επιπέδου συσχετίζεται με υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα (Ram, 1984; Rodgers, 1983), ενώ άλλοι βρήκαν ότι δεν υπάρχει σαφής μονόδρομη σχέση μεταξύ των δύο μεταβλητών (Winegarden, 1979; Chiswick, 1971). Από τα ανωτέρω καθίσταται ευδιάκριτη η σύγχυση που υπήρξε από την αρχή της περιόδου εξέτασης της προβληματικής σχετικά με τα αποτελέσματα της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας. Αν και θα ήταν αναμενόμενο να προκύψουν πιο ξεκάθαρα ευρήματα με το πέρασ του χρόνου, όσο δηλαδή προχωρά η έρευνα και ο διάλογος μεταξύ των

ερευνητών γίνεται περισσότερο εποικοδομητικός, τα υπάρχοντα αποτελέσματα εξακολουθούν να διαφέρουν.

Σε πρόσφατες έρευνες παρατηρούνται αποκλίσεις των ευρημάτων σχετικά με τη σχέση εκπαίδευσης και εκπαιδευτικής ανισότητας. Μερίδα ερευνητών εντοπίζουν αρνητικές επιπτώσεις της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα (Chu & Hoang, 2020; Lee & Vu, 2020; Calderon & Chong, 2009; Chong, 2004), μερίδα ερευνητών βρίσκουν κυρίως θετικές συσχετίσεις μεταξύ τους (Park & Mercado, 2018; Shabadi et al., 2018; Andres & Ramlogan Dobson, 2012; Carter, 2007), ενώ πρόσφατες μελέτες παρουσιάζουν αντικρουόμενα ευρήματα σχετικά με το θέμα επιβεβαιώνοντας την ασαφή εικόνα (Dorrenberg & Peichl, 2014; Gruber & Kosack, 2014; Chong, 2004). Δεδομένου ότι υπάρχουν αποκλίνοντα αποτελέσματα επί του θέματος για περισσότερα από εξήντα (60) χρόνια, μια βιβλιογραφική διερεύνηση σχετικά με την παρατηρούμενη σχέση εκπαίδευσης-εισοδηματικής ανισότητας δεν είναι κατάλληλη για να δώσει μια σαφή απάντηση όσον αφορά στην επίδραση της πρώτης στη δεύτερη. Μια πιθανή εξήγηση για τα αντικρουόμενα ευρήματα θα μπορούσε να δοθεί από διεξοδική συν-εξέταση μετρήσεων, εκτιμήσεων και στατιστικών πλαισίων επί του θέματος (Gruber & Kosack, 2014:254; Barro, 2000:7), αλλά αυτό υπερβαίνει την οικονομία μίας διπλωματικής εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, αυτό καταδεικνύει ένα κενό γνώσης και μια υποκειμενικότητα των εξηγήσεων για την ετερογένεια της έρευνας για την εκπαίδευση και την εισοδηματική ανισότητα.

4. Θεωρητικό υπόβαθρο της ερευνητικής μελέτης

Στη μελέτη τους οι Abdullah και συνεργάτες (2013) διερεύνησαν τα δεδομένα από 63 μελέτες από το 1970 έως το 2010, και διαπίστωσαν ότι η εκπαίδευση είχε μέτρια αρνητική επίδραση στην εισοδηματική ανισότητα. Συγκεκριμένα, διαπίστωσαν ότι η εκπαίδευση έχει ισχυρότερη επίδραση στη μείωση του μεριδίου εισοδήματος των πλουσίων και στην αύξηση του εισοδηματικού μεριδίου των φτωχών. Επιπλέον, πρότειναν ότι η δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι πιο σημαντική για τη μείωση της ανισότητας από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Οι μελέτες που δημοσιεύτηκαν μετά από εκείνη των Abdullah και συνεργατών (2013), σε έναν μεγάλο βαθμό επισημαίνουν την αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας ως αποτέλεσμα της μισθολογικής ανισότητας που εντοπίζεται μεταξύ των τομέων

υψηλής και χαμηλής ειδίκευσης (Piketty, 2014:304; Solga, 2014:270). Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα πρόσφατα ευρήματα για την οικονομική ανισότητα τείνουν να αλλάξουν τη διαλεκτική που διεξάγεται σε επίπεδο οικονομίας (O'Neill 2017:343; Krugman 2014:71). Για παράδειγμα, τα τελευταία χρόνια οι ερευνητές/τριες προτείνουν ότι ο κόσμος είναι πιο μορφωμένος από ποτέ (Rosser & Ortiz-Ospina 2018), γεγονός που επιτρέπει να γίνεται λόγος για αποδυνάμωση των εξισωτικών και αντισταθμιστικών δυνάμεων της εκπαίδευσης.

Έχοντας ως θεωρητικό υπόβαθρο τα ευρήματα και τα αποτελέσματα της έρευνας των Abdullah και συνεργατών (2013), η ερευνήτρια στοχεύει να τα αξιοποιήσει και να τα συνδυάσει με μια νέα έρευνα για τη σχέση εκπαίδευσης-εισοδηματικής ανισότητας. Η μελέτη αυτή δεν θα είναι μόνο από οικονομική σκοπιά, αλλά και από κοινωνική. Η επανεξέταση και η ανάπτυξη μιας προηγούμενης μετα-ανάλυσης είναι σχετική, επειδή υπάρχουν παρατηρήσιμες τάσεις στην ανισότητα και την εκπαίδευση που υποδεικνύουν ότι η επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα μπορεί να έχει αλλάξει με την πάροδο του χρόνου. Έχοντας ως υπόβαθρο τα αποκλίνοντα ευρήματα, κρίνεται ως σκόπιμο και επιβεβλημένο να «φωτιστεί» η παρατηρήσιμη επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα στην πρόσφατη οικονομική βιβλιογραφία.

5. Σκοπός, στόχοι και μεθοδολογία της έρευνας

Η ερευνητική μέθοδος που επιλέχθηκε για τη διερεύνηση της κεντρικής, αλλά και των επιμέρους προβληματικών στο πλαίσιο της παρούσας διατριβή είναι η συστηματική επισκόπηση και η περιγραφική μετα-ανάλυση. Με την επιλογή της μεθοδολογίας αυτής επιδιώκεται η περιγραφή της υφιστάμενης βιβλιογραφίας με έμφαση στο πώς τα ευρήματα ποικίλουν είτε λόγω των επιλογών στις μεθόδους, είτε λόγω του σχεδιασμού της έρευνας (Stanley & Doucouliagos, 2012:98). Επιπροσθέτως, η συστηματική επισκόπηση και η περιγραφική μετα-ανάλυση βοηθούν τους ερευνητές να επεξηγήσουν και να εξάγουν συμπεράσματα από τα υπάρχοντα ερευνητικά αποτελέσματα, να εντοπίσουν τις υποκείμενες απαντήσεις και να κάνουν προβλέψεις σχετικά με διάφορες διαστάσεις του υπό διερεύνηση θέματος. Με τον τρόπο αυτό θα αποφευχθεί η αυστηροποίηση των συμπερασμάτων, δεδομένης της φύσης της κατασκευασμένης γνώσης και θα επιτευχθεί η γενίκευσή τους και η πρόβλεψη βάσει των δεδομένων τους. Μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να δοθεί έμφαση

στη λεπτομερέστερη περιγραφή της πραγματικής μεθοδολογικής προοπτικής της μεμονωμένης ανάλυσης (Walsh & Downe, 2005:207).

Στη συστηματική επισκόπηση και τη μετα-ανάλυση της παρούσας ερευνητικής εργασίας οι επιλεγμένες μελέτες θα αντιμετωπιστούν από την ερευνήτρια ως δείγματα των παρατηρήσεων της επίδρασης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα, κι όχι ως δείγματα μέτρησης της αληθινής επίδρασης της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα. Οι σχετικές με τις μελέτες πληροφορίες θα συγκεντρωθούν και θα αναλυθούν για να διαπιστωθεί κυρίως το αν οι διαφορές μεταξύ αυτών των μελετών μπορούν να εξηγήσουν τα αποκλίνοντα αποτελέσματά τους. Όπως ακριβώς η ανάλυση της παρατηρούμενης επίδρασης ενός φαινομένου σε ένα πεδίο της επιστήμης ανοίγει συζητήσεις σχετικά με τη φύση αυτού του φαινομένου, έτσι και η ανάλυση της παρατηρούμενης επίδρασης της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα αναμένεται να ανοίξει συζητήσεις σχετικά με τη φύση της εκπαίδευσης.

Είναι πολύ σημαντικό να διευκρινιστεί ότι στόχος της παρούσας μελέτης είναι ο έλεγχος των υπάρχουσών προσεγγίσεων για την επίδραση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα, κι όχι η εδραίωση ενός επιχειρήματος υπέρ ή κατά της θετικής ή της αρνητικής επίδρασης της πρώτης στη δεύτερη. Επομένως, δεν είναι πρόθεση της ερευνήτριας θα διερευνήσει τη συνάφεια εκπαίδευσης-εισοδηματικής ανισότητας σε μια αιτιώδη γραμμική σχέση που συνοψίζεται σε ένα αντίστοιχα αιτιώδες και γραμμικό επιχείρημα, βάσει του οποίου τα αυξημένα επίπεδα εκπαίδευσης αναμένεται να επηρεάσουν αρνητικά τα επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας, να μειώσουν δηλαδή την εισοδηματική ανισότητα. Υπό αυτό το πρίσμα, τα ευρήματα της διερεύνησης της σχέσης αυτής θα μπορούσαν επομένως να ερμηνευθούν απλοϊκά είτε ως επιβεβαίωση, είτε ως διάψευση της ύπαρξης μιας τέτοιας αιτιώδους γραμμικής συνάφειας. Κι αυτό, γιατί ο κοινωνικός χαρακτήρας της παρούσας έρευνας δεν εξαντλείται σε εστιάσεις δύο μεταβλητών, αλλά απαιτεί την εύρεση ενός αξιόπιστου αιτιώδους μηχανισμού που συνδέει την εκπαίδευση με την εισοδηματική ανισότητα και αποκλείει την πιθανότητα αντίστροφης αιτιότητας (Kellstedt & Whitten, 2019:60). Έτσι, η περιγραφική ποσοτική ανάλυση των υφιστάμενων ευρημάτων κρίνεται ανεπαρκής είτε για να επιβεβαιώσει, είτε να διαψεύσει την ύπαρξη μιας τέτοιας αιτιώδους γραμμικής συσχέτισης.

Προσδοκία της ερευνήτριας είναι τα ευρήματα της παρούσας ερευνητικής εργασίας να μπορούν να αξιοποιηθούν περαιτέρω για να περιγράψουν τη διακύμανση της παρατήρησης

σχετικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα, το πώς σχετίζονται με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της μελέτης, το αν συνάδουν με τις κυρίαρχες θεωρίες σε αυτόν τον τομέα και το τι είναι αυτό που αποκαλύπτουν οι συστηματικές διαφορές μεταξύ τους για τη φύση της υπό διερεύνηση συνάφειας.

6. Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα της ερευνητικής μελέτης θα πρέπει να συνάδουν με τις ιδιαιτερότητες της μεθοδολογίας, δηλαδή της συστηματικής επισκόπησης. Λαμβάνοντας υπόψη ότι ένα πλεονέκτημα της επιλεγμένης μεθοδολογίας είναι ότι επιτρέπει στην ερευνήτρια αφενός, να εξάγει μια «μέση» αναφερόμενη επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα και αφετέρου, να εξακριβώσει το γιατί η συγκεκριμένη αυτή σχέση εξακολουθεί να κεντρίζει το ενδιαφέρον των ερευνητών. Επίσης, το επιλεγμένο δείγμα της έρευνας αφορά σε ήδη υπάρχουσες και καταγεγραμμένες επιδράσεις εκπαίδευσης-εισοδηματικής ανισότητας, επομένως η υπάρχουσα έρευνα δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως διερεύνηση ενός «τυχαίου» δείγματος που μπορεί να υπάρχει κάπου. Αντίθετα, είναι έρευνα με στοιχεία που έχουν ήδη δημοσιευτεί για τη διερεύνηση της κεντρικής προβληματικής.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, εκτός από το κεντρικό ερώτημα «αν και πόσο επηρεάζει η εκπαίδευση την εισοδηματική ανισότητα», διερευνώνται τα ακόλουθα επιμέρους, ερευνητικά ερωτήματα:

- Υπάρχει περιστασιακή σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας;
- Η διακύμανση της εισοδηματικής ανισότητας μπορεί να εξηγηθεί από τα ποσοστά προσβασιμότητας ή εγγραφών ή κρατικών χρηματοδοτήσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση;
- Η τριτοβάθμια εκπαίδευση ασκεί διαφορετικής έντασης επίδραση στην εισοδηματική ανισότητα ανάλογα με το ποια φάση ανάπτυξης διέρχεται;
- Οι μελέτες αναφέρουν ισχυρότερη αρνητική ή θετική συσχέτιση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας στις αναπτυγμένες χώρες;
- Οι μελέτες αναφέρουν ισχυρότερη αρνητική ή θετική συσχέτιση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας στις αναπτυσσόμενες χώρες;

7. Εφαρμοστέο πεδίο και περιορισμοί της έρευνας

Στην ερευνητική εργασία χρησιμοποιούνται τα κατάλληλα εργαλεία για την πραγμάτωση της βασικής σκοποθεσίας, που είναι η παροχή περισσότερων γνώσεων για την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα σύμφωνα με την επιστημονική (οικονομική) βιβλιογραφία. Η προσπάθεια απόκτησης περισσότερων γνώσεων για το προτεινόμενο θέμα στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης εξακολουθεί να ενέχει αρκετούς περιορισμούς που πρέπει να επισημανθούν. Η συστηματική επισκόπηση αν και βασίζεται σε μια θετικιστική μεθοδολογική προοπτική, και πιο συγκεκριμένα στη Μπεϋζιανή λογική σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται η γενίκευση βάσει εμπειρικά παρατηρήσιμων μοτίβων (Moses & Knutsen, 2019:266), δεν επιτρέπει τη διερεύνηση του ρόλου των συμφραζόμενων επιρροών που θα μπορούσαν να είχαν διερευνηθεί καλύτερα με μια κονστρουκτιβιστική μεθοδολογία (Moses & Knutsen, 2019:9). Δεδομένου ότι το επιλεγμένο ερευνητικό αντικείμενο αποτελείται από υφιστάμενες εμπειρικές αναλύσεις, ερευνάται μόνο η αναφερόμενη επίδραση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα μέσα στο σύνολο της δημοσιευμένης οικονομικής έρευνας.

Η συμπερίληψη όλης της διαθέσιμης ερευνητικής εργογραφίας για την παρούσα προβληματική δεν ήταν δυνατή λόγω του τεράστιου όγκου της και του περιορισμένου χρόνου που θα μπορούσε να διατεθεί για την εκπόνηση μιας μεταπτυχιακής διατριβής. Ως εκ τούτου, λήφθηκε μόνο ένα δείγμα δημοσιευμένου δείγματος έρευνας, από το οποίο παραλήφθηκαν μη δημοσιευμένες έρευνες και μη προσβάσιμες έρευνες, που υπό διαφορετικές συνθήκες θα έπρεπε να είχαν συμπεριληφθεί, ώστε να δώσουν μια περισσότερο συνολική περιγραφή της γνώσης για το φαινόμενο. Η απόφαση για τη μη συμπερίληψή τους αφενός, ελήφθη με γνώμονα το κριτήριο της ευκολίας και αφετέρου, για τον λόγο ότι τα μη δημοσιευμένα δεδομένα δεν έχουν περάσει από τη διαδικασία αξιολόγησης και ενδέχεται να ενέχουν σφάλματα. Ως εκ τούτου, η διερεύνηση περιορίζεται στις εμπειρικές επιπτώσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα σε ένα δείγμα διακρατικών μελετών από οικονομικές έρευνες που χρονολογούνται από το 1960 ως το 2020. Επομένως, τα συμπεράσματα από την παρούσα ανάλυση περιορίζονται στη σύνοψη του ποια θεωρείται ερευνητικά ότι είναι η επίδραση της εκπαίδευσης στην ανισότητα εισοδήματος στην οικονομική επιστήμη τα τελευταία πενήντα (60) περίπου χρόνια. Η ερευνήτρια θα επιλέξει να επικεντρωθεί σε εθνικές μελέτες, άρα σε μελέτες μεταξύ των χωρών, παραλείποντας μελέτες περίπτωσης και μελέτες που πραγματοποιήθηκαν σε περιφερειακό επίπεδο.

8. Σπουδαιότητα και συνεισφορά της έρευνας

Τα ευρήματα της ανάλυσης στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης αναμένεται να συνεισφέρουν νέες γνώσεις στο πεδίο της έρευνας. Με τη συλλογή και την επισκόπηση των ερευνών αναμένεται να εξακριβωθεί το αν οι παλαιότεροι ερευνητές/τριες αναφέρουν κατά μέσο όρο μια ισχυρότερη αρνητική ή θετική συσχέτιση μεταξύ της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας συγκριτικά με τους νεότερους. Ωστόσο, μπορεί επίσης να διαπιστωθεί το αν οι παλαιότεροι ερευνητές/τριες επισημαίνουν ή όχι κάποια ιδιαίτερη επίδραση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα συγκριτικά με τους νεότερους. Με αυτόν τον τρόπο θα διερευνηθεί το αν υπάρχει εξισωτικό αποτέλεσμα της εκπαίδευσης και το αν διατηρεί ή έχει χάσει τη δύναμη ή τη σημασία της στο πέρασμα των χρόνων. Το τελευταίο αναμένεται να «ρίξει φως» στις παλαιότερες οικονομικές θεωρίες που προέβλεπαν τη μακροπρόθεσμη εξισωτική επίδραση της εκπαίδευσης στις εισοδηματικές διαφορές.

Τα σχετικά με τα ανωτέρω κύρια ευρήματα της ανάλυσης αναμένεται να παρουσιάσουν μεγάλο ενδιαφέρον για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής που συμμετέχουν στη συζήτηση σχετικά με τους παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν την εισοδηματική ανισότητα σε διαφορετικές κοινωνίες. Από την οπτική γωνία της ερευνήτριας αυτή η ανάλυση θα πληροφορήσει για την κατάσταση της γνώσης σχετικά με τη συγκεκριμένη προβληματική, αλλά και με τις θεωρητικές και εμπειρικές οικονομικού τύπου μελέτες. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα παρουσιαστούν θεωρήσεις αναφορικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα των τελευταίων πενήντα (60) χρόνων και οι αποκλίσεις στις επικρατούσες συλλογιστικές σχετικά με τη σχέση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης-εισοδηματικής ανισότητας. Στόχος είναι να βοηθηθούν οι ερευνητές/τριες με τις ίδιες επιστημονικές «ανησυχίες» γενικά και το ίδιο ενδιαφέρον για τις θεωρητικές συγκρούσεις επί του ίδιου θέματος ειδικά.

Η προσπάθεια εντοπισμού πρακτικών ζητημάτων με μεροληψία δημοσιεύσεων στη βιβλιογραφία για την κεντρική προβληματική και η διερεύνηση της ετερογένειας μεταξύ των αποκλιόντων ευρημάτων αναμένεται να οδηγήσει σε μια ενδιαφέρουσα ανάδειξη των πιθανών πηγών διαφορών μεταξύ των μελετών. Καταδεικνύοντας περαιτέρω, ενδεχομένως, ότι τα αποκλίνοντα ευρήματα των μελετών οφείλονται εν μέρει σε διαφορές στις μεθοδολογίες

συλλογής δεδομένων, στις τεχνικές εκτίμησης, στις επιλογές μέτρησης και στον όγκο των δεδομένων, οι μελλοντικοί ερευνητές θα έχουν στη διάθεσή τους χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τις πηγές διαφοροποίησης που ενδέχεται να επηρεάσουν την έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες. Η επισήμανση αυτών των συστηματικών διαφορών μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό σημείο εκκίνησης και υποστήριξης για τους ερευνητές εκείνους που επιδιώκουν να σχεδιάσουν την έρευνά τους με αμεροληψία και χωρίς την επιρρέπεια επηρεασμού από συστηματικές διαφορές.

9. Δομή της εργασίας

Η παρούσα εργασία αποτελείται από εισαγωγή, θεωρία, μεθοδολογία, δεδομένα, ανάλυση, συζήτηση και συμπεράσματα. Στη ενότητα της θεωρίας που ακολουθεί παρουσιάζεται το πώς η έρευνα που λαμβάνει χώρα στην παρούσα μελέτη μετράει και αναλύει τα δύο υπό εξέταση φαινόμενα: την εκπαίδευση και την εισοδηματική ανισότητα. Επιπροσθέτως, παρουσιάζονται οι κυρίαρχες θεωρίες όσον αφορά στο γιατί η εκπαίδευση υποτίθεται ότι επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα, καθώς και τις αντίθετες θεωρητικές προσεγγίσεις. Στο εν λόγω κεφάλαιο θα επεξηγηθεί το που διαφέρουν θεωρητικά οι μελέτες σχετικά με τη σχέση αυτή και διαφέρουν ως προς την εννοιολόγηση και τη μέτρηση. Οι αντίθετες θεωρίες θα αξιοποιηθούν ως πλαίσιο για τη συζήτηση των ευρημάτων της παρούσας έρευνας. Οι διαφορές στην εννοιολόγηση και τη μέτρηση χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση στην ενότητα που αφορά στην ετερογένεια των μελετών.

Στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας παρουσιάζεται η μέθοδος και αιτιολογείται η επιλογή της, προκειμένου να εξυπηρετήσει την απάντηση των επιλεγμένων ερευνητικών ερωτημάτων. Επίσης, παρουσιάζονται τα βήματα της ανάλυσης και επισημαίνονται οι υποκειμενικές επιλογές της ερευνήτριας κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Στο επόμενο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση. Τα τελευταία τίθενται υπό συζήτηση με γνώμονα τις κυρίαρχες θεωρίες στο τελευταίο κεφάλαιο των Συμπερασμάτων και της Συζήτησης, ενώ τα κρίσιμότερης σημασίας ευρήματα της ανάλυσης προτείνεται το πώς μπορούν να αξιοποιηθούν για την καθοδήγηση της μελλοντικής έρευνας. Η εργασία ολοκληρώνεται με τον κατάλογο των βιβλιογραφικών παραπομπών.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

Στο πρώτο αυτό μέρος της εργασίας γίνεται η επισκόπηση των κυρίαρχων θεωριών στην ερευνητική βιβλιογραφία σχετικά με τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και εισοδηματικής ανισότητας. Δεδομένου ότι ο σκοπός της ερευνήτριας είναι να καταδείξει πληροφορίες σχετικά με την εμπειρική επίδραση της εκπαίδευσης; (και για οικονομία χρόνου της τριτοβάθμιας), στην εισοδηματική ανισότητα και να διερευνήσει τους λόγους που δεν υπάρχει ακόμη συμφωνία μεταξύ των ερευνητών/τριών σχετικά με αυτό το θέμα, κρίνεται σημαντικό να «φωτιστούν» οι μεταβλητές «εκπαίδευση» και «εισοδηματική ανισότητα», και να προσεγγιστεί το γιατί οι ερευνητές/τριες πιστεύουν ότι αμφότερες αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται. Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να κατανοηθεί το τι αντιλαμβάνονται οι ερευνητές/τριες ως ορισμό και μέτρηση της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας, δεδομένου ότι τα κοινωνικά φαινόμενα είναι δύσκολο να απομονωθούν και να υπολογιστούν. Κι αυτό, γιατί τα κοινωνικά φαινόμενα είναι σύνθετα και δύσκολο εξακριβώνονται χωρίς να ληφθούν υπόψη οι συνθήκες που τα παράγουν (Ragin, 1987:24-25).

Οι ορισμοί και οι μετρήσεις είναι σημαντικές, επειδή μπορεί να χρησιμεύσουν ως πηγές διαφοροποιήσεων στα ευρήματα για τα ίδια φαινόμενα, ο εντοπισμός των οποίων είναι απαραίτητος για τη διασαφήνιση των αιτιών της διαφοροποίησης στην έρευνα για αυτό το θέμα. Επιπροσθέτως, είναι σημαντική η διερεύνηση της συλλογιστικής βάσει της οποίας τα φαινόμενα αυτά πιστεύεται ότι αλληλοεπηρεάζονται. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί το επιχείρημα περί της πιθανής γραμμικής σχέσης μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας, ή εκείνο περί της τεκμηριωμένης συν-διακύμανσής τους. Είναι απαραίτητο κατά τη διερεύνηση μιας πιθανής σχέσης μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας, να διερευνηθεί το γιατί μπορεί να αναμένεται μια μεταξύ τους συνάφεια λαμβάνοντας υπόψη ταυτόχρονα τα εμπειρικά ευρήματα και το υφιστάμενο θεωρητικό υπόβαθρο, δηλαδή τις υπάρχουσες θεωρίες που προκύπτουν από τη βιβλιογραφία για το θέμα και περιλαμβάνουν τα άρθρα της επισκόπησης.

1.1 Ορισμός και μέτρηση της «εκπαίδευσης» και της «εισοδηματικής ανισότητας»

Είναι σημαντικό να οριστούν οι κεντρικές θεματικές της έρευνας, δεδομένου ότι κάθε συσσώρευση γνώσης εξαρτάται από την επίτευξη κατανόησης του πώς ονομάζεται ένα πράγμα/φαινόμενο και του πώς ορίζεται. Στον τομέα των κοινωνικών επιστημών μία εμπειρική έννοια συνήθως ορίζεται, διακρίνεται βάσει των χαρακτηριστικών, των δεικτών και των φαινομένων (Gerning, 2012:114-116). Στο κεφάλαιο περιγράφονται διαφορετικές απόψεις για τον όρο, τα φαινόμενα, τα επιλεγμένα χαρακτηριστικά, τους δείκτες εκπαίδευσης και εισοδηματικής ανισότητας στις μελέτες της παρούσας επισκόπησης. Έτσι, το θεωρητικό πλαίσιο δομείται με βάση τα αποτελέσματα των ερευνών της δειγματοληψίας και με την πρόσθετη κεντρική βιβλιογραφία που σχετίζεται με την εκπαίδευση και την εισοδηματική ανισότητα. Ο εννοιολογικός ορισμός των δύο κεντρικών όρων είναι σημαντικός για δύο λόγους: για τον προσδιορισμό του πώς συμβάλλουν οι θεωρητικές προσεγγίσεις στην κατανόηση των υφιστάμενων διακυμάνσεων όσον αφορά στους ορισμούς και τις μετρήσεις, και για την κατανόηση των λόγων του αποκλεισμού ή/και της συμπερίληψης ερευνών από την παρούσα επισκόπηση.

1.1.1 Εκπαίδευση

Η γλωσσική κατανόηση του όρου «εκπαίδευση» αναφέρεται στη συστηματική μεταφορά γνώσης σε επίσημα περιβάλλοντα, όπως είναι τα σχολεία ή τα πανεπιστήμια, ενώ η κοινωνική, αναφέρεται στη μετάδοση των αξιών και της συσσωρευμένης γνώσης μιας κοινωνίας (Nakosteen, 2021). Η εκπαίδευση είναι η μέθοδος και το μέσο για την κατάκτηση και τη βελτίωση των δεξιοτήτων ή του «ανθρώπινου κεφαλαίου» ενός ατόμου (Keller 2010:72; Tselios, 2008:409). Η απόκτηση δεξιοτήτων αυξάνει την ικανότητα του ατόμου να ανταπεξέρχεται σε καθήκοντα που δεν θα μπορούσε να φέρει σε πέρας ή δεν θα μπορούσε να φέρει σε πέρας τόσο αποτελεσματικά χωρίς αυτές. Η εκπαίδευση των ανθρώπων θεωρείται από πολλούς η οδός για την εξασφάλιση της ατομικής ελευθερίας, καθώς τους επιτρέπει την προσβασιμότητα στις δεξιότητες εκείνες που τους μετατρέπουν σε κριτικούς στοχαστές, τους ωθεί να υποστηρίζουν δημοκρατικά καθεστώτα στα οποία ευημερούν τα άτομα-πολίτες που

είναι οικονομικά αυτόνομα μέσω της εργασίας και της συσσώρευσης των δεξιοτήτων που απαιτούνται σε μια οικονομία της αγοράς (Glaeser & Shleifer, 2007:77; Round, 2004:291; Mill 2002:252-256).

Τα χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης που επισημαίνονται στη βιβλιογραφία είναι η διδασκαλία, η μάθηση και η δοκιμή, οι δεξιότητες της ανάγνωσης, της γραφής και του υπολογισμού κ.ά. σε διάφορα επίπεδα και σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Αυτά τα χαρακτηριστικά αναβιβάζουν την εκπαίδευση σε διαδικασία απόκτησης δεξιοτήτων που επιτρέπουν τα άτομα να διαχειρίζονται εργασίες και αρμοδιότητες, να λαμβάνουν αποφάσεις και να επιλύουν προβλήματα. Τα επίπεδα εκπαίδευσης συνήθως χωρίζονται σε προσχολικό, πρωτοβάθμιο, δευτεροβάθμιο και τριτοβάθμιο. Στην επιλεγμένη βιβλιογραφία της παρούσας επισκόπησης εστιάζει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, η οποία εμπλέκεται ως μεταβλητή. Έτσι, υπάρχουν χώρες που έχουν υψηλότερο ή χαμηλότερο δείκτη εκπαίδευσης. Οι εν λόγω δείκτες που χρησιμοποιούνται στα επιλεγμένα άρθρα για τη μέτρηση των χαρακτηριστικών της εκπαίδευσης είναι το ποσοστό εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι κρατικές δαπάνες για την τελευταία, ο δημόσιος ή ιδιωτικός της χαρακτήρας, τα ακαδημαϊκά επιτεύγματα των φοιτητών/τριών, το ποσοστό αποφοίτων Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα ποσοστά εγγραφών κ.ά.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι δείκτες αυτοί αξιοποιούνται για τη μέτρηση της «ποσότητας» της εκπαίδευσης, κι όχι της «ποιότητάς» της. Επίσης, ορισμένοι από αυτούς κατηγοριοποιούνται ως μεταβλητές που μετρούνται σε μια χρονική στιγμή, άλλες ως μεταβλητές ροής, μετρούμενες δηλαδή σε μια περίοδο. Υπάρχουν ερευνητές/τριες που χρησιμοποιούν παράγοντες σχετικούς με την εκπαίδευση, όπως είναι η δημόσια χρηματοδότηση της εκπαίδευσης ή η οικονομική στήριξη των μαθητών/τριών, με την υπόθεση ότι αυτοί καθορίζουν σημαντικά την αύξηση του ανθρώπινου κεφαλαίου. Έτσι, μπορούν να αξιολογηθούν ως παράγοντες μέτρησης της εκπαίδευσης. Άλλοι βιβλιογραφικά δημοφιλείς τρόποι μέτρησης της εκπαίδευσης είναι οι δείκτες που κατασκευάζονται για να υπολογίσουν το επίπεδο εκπαίδευσης με σκοπό την αποτύπωση συγκεκριμένων πτυχών, λεπτομερειών ή και μιας πιο ολιστικής άποψης του φαινομένου. Για παράδειγμα, τέτοιοι σταθμισμένοι δείκτες αξιοποιούνται για να μετρήσουν την εκπαιδευτική ανισότητα σε μια ορισμένη χώρα με χρήση του συντελεστή διακύμανσης των εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Psacharopoulos, 1977:387) ή το εκπαιδευτικό επίπεδο μιας χώρας με χρήση ενός συνδυασμού συντελεστών διακύμανσης εγγραφών ανά φύλο κ.ά. (Tsakloglou, 2006:519).

1.1.2 Εισοδηματική ανισότητα

Ο όρος «ανισότητα» αναφέρεται σε μια απόκλιση από μια ίση κατανομή κάποιου είδους και χρησιμοποιείται συχνά σε σχέση με έναν πόρο ή ένα δικαίωμα. Το «εισόδημα» αναφέρεται συνήθως ως «αποζημίωση εργασίας» (Dumenil & Levy, 2004:2). Συχνά χρησιμοποιείται ως συνώνυμο του «κέρδους» που ισοδυναμεί με τους μισθούς επί το χρόνο που δαπανά ένας εργαζόμενος (Partridge et al., 2007:282). Το εισόδημα μπορεί επίσης να οριστεί ευρύτερα ως απόκτηση οικονομικών πόρων που παρέχουν τη δυνατότητα στον λήπτη να καταναλώσει ή να επενδύσει (Smeeding & Weinberg, 2001:2). Τέτοιοι οικονομικοί πόροι μπορεί να είναι η αμοιβή από την εργασία και από την παροχή κάποιας υπηρεσίας ή τα έσοδα από την επένδυση ενός κεφαλαίου, κι όχι με την ιδιοκτησία κεφαλαίου που αφορά στην καθαρή ιδιοκτησία κεφαλαιουχικών αγαθών (Dumenil & Levy, 2004:2). Ωστόσο, ο όρος «εισόδημα» μπορεί να έχει διαφορετικές σημασίες ανάλογα με το πλαίσιο (Mechling et al., 2017:30).

Είναι σύνηθες ότι το «εισόδημα» χρησιμοποιείται για να περιγράψει μισθούς, εισόδημα από αποταμιεύσεις και επενδύσεις, ιδιωτικές μεταβιβάσεις και δημόσιες μεταβιβάσεις, μέσω δικαιωμάτων και παροχών πριν ή μετά τη φορολόγηση. Ένα κεντρικό χαρακτηριστικό του όρου είναι ότι αναφέρεται στους διαθέσιμους πόρους των ατόμων σε μια οικονομία, που μπορούν να μετρηθούν τόσο με υπολογισμό των δαπανών/κατανάλωσης, όσο και με υπολογισμό των οικονομικών μέσων/εισοδήματος. (Nolan et al., 2011:42). Η εξέταση της διακύμανσης μπορεί να εστιαστεί στον έλεγχο του εισοδήματος και της κατανάλωσης, εφόσον υπάρχουν περισσότερα διαθέσιμα στοιχεία για την ανισότητα και τη φτώχεια σε σχέση με το εισόδημα (κυρίως των νοικοκυριών)², καθώς και σε σύγκριση με την κατανάλωση (UNU-WIDER, 2021:4). Θα πρέπει να διασαφηνιστεί ότι δεν υπάρχει συμφωνημένη βάση ορισμού του «εισοδήματος», όπως στην περίπτωση των στοιχείων των εθνικών προϋπολογισμών, αλλά έχουν γίνει ορισμένα βήματα προς την ανάπτυξη διεθνών προτύπων σχετικά με αυτό (UNU WIDER, 2021:4).

Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα τρέχοντα πρότυπα για τη μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας είναι σχετικά νέα και ότι εξακολουθεί να υπάρχει μεγάλη

² Το ακαθάριστο εισόδημα του νοικοκυριού σε ένα δεδομένο έτος είναι το άθροισμα των κερδών στην αγορά εργασίας από απασχόληση ή αυτοαπασχόληση όλων των μελών, του εισοδήματος από αποταμιεύσεις και επενδύσεις, των εισερχόμενων ιδιωτικών και δημόσιων μεταβιβάσεων (Nolan et al., 2011:42).

διαφοροποίηση στο περιλαμβανόμενο υλικό δεδομένων των μελετών που επιλέχθηκαν για τη συστηματική επισκόπηση, λόγω των διαφορετικών ορισμών του εισοδήματος. Έτσι, έγινε επιλογή των ερευνών (και) βάσει αυτού. Συνήθεις αναπαραστάσεις της εισοδηματικής ανισότητας είναι οι εκτιμήσεις πυκνότητας πυρήνα για την απεικόνιση των διαφορετικών μερών ενός πληθυσμού με εύρος εισοδήματος, η συνάρτηση ποσοστού παρέλασης Pen που τονίζει την παρουσία μεγάλων εισοδημάτων ή η καμπύλη Lorenz που τονίζει την απόσταση μεταξύ μιας τέλεια ίσης κατανομής εισοδήματος και της πραγματική διανομή. Στην παρούσα μελέτη οι διαφορετικές μετρήσεις της εισοδηματικής ανισότητας γίνονται ως επί το πλείστο με συντελεστή Gini.

1.2 Θεωρητικό υπόβαθρο

Η παρούσα μελέτη είναι φύσει θετικιστική και απαγωγική, δηλαδή βασίζεται στην υπόθεση ότι οι κανονικότητες είναι παρατηρήσιμες και ότι το πραγματικό φαινόμενο μπορεί να εξηγηθεί με θεωρητικά μοντέλα. Ακόμα κι αν όλοι στο εργατικό δυναμικό είχαν το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης, θα ήταν αναμενόμενο από όλους να εμφανιστεί κάποιος βαθμός εισοδηματικής ανισότητας λόγω της ατομικής διαφοροποίησης όσον αφορά στην παραγωγικότητα, στις διαπραγματευτικές δεξιότητες κ.α., καθώς επίσης στη διακύμανση της ζήτησης και της προσφοράς για διαφορετικούς τύπους θέσεων εργασίας και δεξιότητες. Παρ' όλα αυτά, το μορφωτικό επίπεδο θεωρείται σχεδόν καθολικά, ότι είναι ένας ουσιαστικός παράγοντας της εισοδηματικής ανισότητας. Άλλωστε, τόσο η εμπειρική έρευνα, όσο και η θεωρητική αντίληψη των μηχανισμών που λειτουργούν συνηγορούν στο εξής ένα: η εκπαίδευση, και κυρίως η τριτοβάθμια, επηρεάζει τα επίπεδα της εισοδηματικής ανισότητας. Τα βασικά επιχειρήματα είναι τα εξής:

- Η εκπαίδευση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα, δεδομένου ότι οδηγεί σε υψηλότερους μισθούς και συνεπώς υψηλότερο εισόδημα. Ιδίως η τριτοβάθμια εκπαίδευση κάνει έναν εργαζόμενο πιο εξειδικευμένο και πιο παραγωγικό. Όσον αφορά στην παραγωγικότητα, ένας πιο παραγωγικός εργαζόμενος παράγει περισσότερο, άρα λαμβάνει περισσότερα, αν υποθεθεί ότι ο μισθός ενός εργαζομένου αντανακλά την παραγωγικότητά του. Η (τριτοβάθμια) εκπαίδευση αναβιβάζεται επομένως σε ένα μέσο απόκτησης υψηλότερου εισοδήματος που διευκολύνει την κοινωνική/οικονομική

κινητικότητα του ατόμου. Έτσι, θεωρητικά, η ευκολία και η δυσκολία προσβασιμότητας στην εκπαίδευση συνιστούν παράγοντες μείωσης ή αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας. Η ικανότητα δημιουργίας υψηλότερου εισοδήματος από την εργασία λόγω της εκπαίδευσης, αναπόφευκτα συνδέεται με το εισόδημα κεφαλαίου, αν και εφόσον η οριακή τάση για αποταμίευση αυξάνεται εφόσον αυξάνεται το εισόδημα από την εργασία.

- Η μισθολογική διαφορά μεταξύ εργαζομένων με δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση ονομάζεται μερικές φορές «ασφάλιστρο δεξιοτήτων» ή «ασφάλιστρο πανεπιστημίου». Η πριμοδότηση δεξιοτήτων εξαρτάται από τη ζήτηση και την προσφορά για δεξιότητες ή καταρτισμένους εργαζόμενους. Η ζήτηση για τριτοβάθμια εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί ότι εξαρτάται εν μέρει από τις προτιμήσεις και το κόστος. Αν οι βάσεις εισόδου στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι χαμηλές, θα περιμένε κανείς την αύξηση της ζήτησης και το αντίθετο στην περίπτωση που ο τρόπος εισαγωγής θα ήταν εξαιρετικά απαιτητικός. Σε κάθε περίπτωση, όταν αυξάνεται η προσφορά καταρτισμένων και καλά εκπαιδευμένων εργαζομένων, το ασφάλιστρο δεξιοτήτων μειώνεται, γεγονός που εξομαλύνει τις εισοδηματικές ανισότητες.

Το πρώτο επιχειρήμα είναι πολύπλευρο. Στη μακροοικονομική θεωρία υποστηρίζεται ότι ο πραγματικός μισθός εξαρτάται από το οριακό προϊόν της εργασίας (Carlin & Soskice, 2006:48), ενώ η παραγωγικότητα ενός ατόμου εξαρτάται με τη σειρά της, από το επίπεδο δεξιοτήτων του, άρα από την εκπαίδευσή του (Piketty, 2014:327). Η θέση αυτή καθιερώνει έναν μηχανισμό σύνδεσης μεταξύ εκπαίδευσης και εισοδήματος. Η κανονιστική πλευρά του επιχειρήματος εμμένει στην έννοια της ισότητας ευκαιριών, ότι δηλαδή, όλοι πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες εκπαίδευσης και κατά συνέπεια εισόδημα. Η άλλη πλευρά του επιχειρήματος αφορά στην αποδοτικότητα και την οικονομία της ευημερίας, με την έννοια ότι η χρησιμότητα κάποιου εξαρτάται από την ευημερία του άλλου. Η παροχή πρόσβασης στην εκπαίδευση, και ιδίως στην τριτοβάθμια, επιτρέπει στους ανθρώπους να μετακινούνται μεταξύ των εισοδηματικών ομάδων, ενώ το υψηλότερο εισόδημα βελτιώνει το βιοτικό τους επίπεδο και επηρεάζει την κοινωνική ευημερία.

Εφόσον, η εκπαίδευση και ειδικότερα η τριτοβάθμια είναι το αδιαμφισβήτητο μέσο για υψηλότερο εισόδημα, όταν είναι εξαιρετικά δαπανηρή και επομένως απρόσιτη στο μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού, είναι εύλογο να αναμένεται μεγαλύτερη εισοδηματική διαφορά.

Όσον αφορά στο εισόδημα και τις αποταμιεύσεις, συνήθως υποστηρίζεται ότι οι ομάδες υψηλότερου εισοδήματος εξοικονομούν υψηλότερο ποσοστό του εισοδήματός τους από τις ομάδες χαμηλότερου εισοδήματος (Dynan et al., 2000:4). Θεωρητικά, είναι εύκολο να γίνει αντιληπτό ότι κάποιος με υψηλό εισόδημα θα μπορούσε να αποταμιεύσει περισσότερα από κάποιον με χαμηλό εισόδημα, υποθέτοντας ότι έχει περίπου τις ίδιες δαπάνες. Αν η εκπαίδευση οδηγεί σε υψηλότερο εισόδημα και κατά συνέπεια σε μεγαλύτερες αποταμιεύσεις, θα μπορούσε να επηρεάσει την εισοδηματική ανισότητα μέσω του καναλιού του κεφαλαίου και των αποταμιεύσεων.

Το δεύτερο επιχείρημα αναφέρεται στη ζήτηση και την προσφορά ειδικευμένου ή καταρτισμένου εργατικού δυναμικού και είναι μια από τις πιο κοινές εξηγήσεις για τη μισθολογική ανισότητα. Αν η ζήτηση για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό είναι υψηλότερη σε σχέση με την προσφορά, οι ειδικευμένοι εργαζόμενοι θα είναι σε θέση να διαπραγματεύονται έναν υψηλό μισθό, επομένως θα έχουν αυξημένη διαπραγματευτική δύναμη (Piketty, 2014:327; Carlin & Soskice, 2006:110). Στην περίπτωση που θα υπάρχει έλλειψη ειδικευμένου ή καταρτισμένου εργατικού δυναμικού συγκριτικά τουλάχιστον, με το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, το ασφάλιστρο δεξιοτήτων ή το ασφάλιστρο πτυχίου μπορεί να αναμένεται να αυξηθεί και να επηρεάσει την εισοδηματική ανισότητα. Κατά αντίστροφο τρόπο, αν αυξηθεί η σχετική προσφορά εργαζομένων με τριτοβάθμια εκπαίδευση, η πριμοδότηση μειώνεται, γεγονός που μειώνει τις εισοδηματικές διαφορές μεταξύ ομάδων εργαζομένων ως προς τους μισθούς (Carlin & Soskice, 2006:110).

Οι Knight και Sabot (1983) υποστηρίζουν ότι μια επέκταση της εκπαίδευσης ακολουθεί τη καμπύλη Kuznet ή μια ανεστραμμένη καμπύλη U, υπό την έννοια ότι η ανισότητα αρχικά αυξάνεται θεωρούμενη ως «φαινόμενο της σύνθεσης»³. Ωστόσο, αρχίζει να μειώνεται μετά από ένα ορισμένο σημείο, όταν ο ανταγωνισμός στην αγορά εργασίας μειώνει τη μισθολογική

³ Το φαινόμενο της σύνθεσης αναφέρεται στο μέρος της παρατηρούμενης διαφοράς μεταξύ των ομάδων στην κατανομή κάποιου οικονομικού αποτελέσματος που μπορεί να εξηγηθεί από τις διαφορές στην κατανομή των συμμεταβλητών. Περιλαμβάνει την αποσύνθεση των διαφορών σε αυθαίρετα χαρακτηριστικά κατανομής, όπως ποσοστά ή μέτρα ανισότητας, και επιτρέπει γενικές μη γραμμικές σχέσεις μεταξύ του αποτελέσματος και των συμμεταβλητών. Το φαινόμενο σύνθεσης μπορεί να αποσυντεθεί σε τρεις τύπους συνιστωσών: άμεσες συνεισφορές κάθε συμμεταβλητής, φαινόμενα αλληλεπίδρασης μεταξύ συμμεταβλητών και ένα φαινόμενο εξάρτησης που αντιπροσωπεύει διαφορές στα πρότυπα εξάρτησης μεταξύ των συμμεταβλητών. Η επίδραση της σύνθεσης έχει μελετηθεί σε διάφορα πλαίσια, όπως η αξιολόγηση των χαρτοφυλακίων μετοχών, η βελτίωση της όρασης και ο αντίκτυπος στις οικονομικές διακυμάνσεις. Η κατανόηση του φαινομένου της σύνθεσης είναι σημαντική για την ανάλυση της δυναμικής της ομάδας, της απόδοσης και των σχέσεων μεταξύ ομάδων (Rothe, 2012).

επαύξηση που ονομάζεται «φαινόμενο συμπίεσης», λόγω της αυξημένης προσφοράς καταρτισμένων και εξειδικευμένων εργαζομένων. Ένας τρόπος μείωσης της εισοδηματικής ανισότητας θα ήταν επομένως η επιδότηση της εκπαίδευσης και ιδίως της τριτοβάθμιας, αυξάνοντας αποτελεσματικά την προσφορά ειδικευμένου και καταρτισμένου εργατικού δυναμικού πέρα από ένα ορισμένο όριο. Ο Acemoglu (2002:16) σημειώνει ότι το ανωτέρω ισχύει μόνο βραχυπρόθεσμα. Αντιθέτως, μακροπρόθεσμα το αποτέλεσμα αντιστρέφεται, εφόσον η προσφορά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού αυξάνεται και καθίσταται πιο κερδοφόρο να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας υψηλής ποιότητας που στοχεύουν σε ειδικευμένο εργατικό δυναμικό. Επομένως, με την αύξηση της ζήτησης για δεξιότητες και την αύξηση της ζήτησης του κριτηρίου του ασφαλιστρου τους, δημιουργούνται θέσεις εργασίας με χαμηλούς μισθούς για τους ανειδίκευτους και χωρίς κατάρτιση εργαζόμενους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η εισοδηματική ανισότητα. Αυτό εξηγεί όλες τις περιπτώσεις των χωρών όπου παρατηρείται ταυτόχρονη ανάγκη του ασφαλιστρου δεξιοτήτων και η προσφορά ειδικευμένου εργατικού δυναμικού (Acemoglu 2002:15).

Οι κρατικές δαπάνες υπέρ της εκπαίδευσης αιτιολογούνται από την αντίληψη ότι εκπαίδευση προωθεί την οικονομική ανάπτυξη. Από τη μία, οι δαπάνες για την εκπαίδευση οδηγούν στην παραγωγή ενός αποτελεσματικότερου εργατικού δυναμικού μέσω της αύξησης του ανθρώπινου κεφαλαίου, το οποίο με τη σειρά του, οδηγεί σε πιο παραγωγικούς εργαζομένους και κατ' επέκταση σε ανάπτυξη. Από την άλλη, η συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου σε μεταγενέστερα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης δημιουργεί ανάπτυξη, λόγω της συμπληρωματικής σχέσης μεταξύ ανθρώπινου και φυσικού κεφαλαίου. Όταν το εργατικό δυναμικό γίνεται πιο αποτελεσματικό και η παραγωγικότητα αυξάνεται, το κόστος παραγωγής μειώνεται, γεγονός που καθιστά μια χώρα πιο ανταγωνιστική (σε συνολικό επίπεδο) έναντι άλλων χωρών, κάτι που θα μπορούσε να αποτελέσει επιμέρους κίνητρο για την κυβέρνηση να χρηματοδοτεί την εκπαίδευση (Thorbecke & Charumilind, 2002:1481).

Παρά το ότι έχει σημειωθεί και στατιστικά σημαντική θετική επίδραση της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη (Barro, 1996:15-17), στις περιπτώσεις μείωσης της παραγωγικότητας, η επιδότηση υψηλότερων επιπέδων εκπαίδευσης για λόγους οικονομικής ανάπτυξης δεν αποβαίνει αποτελεσματική. Όσον αφορά στις θετικές εξωτερικές επιδράσεις από την εκπαίδευση, ωστόσο, εάν η υψηλότερη παραγωγικότητα που απορρέει από ένα πιο μορφωμένο εργατικό δυναμικό αντανakλάται στις αποδοχές ή τον πραγματικό μισθό, τότε δεν υπάρχουν θετικές εξωτερικές

επιδράσεις (Rosen & Gayer, 2014:134-135). Ως προς το τελευταίο, για παράδειγμα, διαπιστώνεται ότι οι απόφοιτοι κολεγίων στις ΗΠΑ έχουν υψηλότερο πραγματικό μισθό κατά μέσο όρο, κάτι που δεν συνεπάγεται θετικές εξωτερικές επιπτώσεις (Acemoglu, 2002:16). Η εξέταση των εξελίξεων στις χώρες του ΟΟΣΑ γενικά, καταδεικνύει ότι ένας καταρτισμένος εργαζόμενος-απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης κερδίζει κατά μέσο όρο 50% περισσότερα χρήματα από έναν απόφοιτο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (OECD, 2023). Αλλά ακόμα κι αν η τριτοβάθμια εκπαίδευση δημιουργεί θετικές εξωτερικές επιδράσεις, η έκτασή τους θα διαφέρει πιθανώς μεταξύ των επιστημονικών πεδίων, ακόμα κι αν επιδοτούνται εξίσου.

Υπάρχουν σίγουρα πολλοί λόγοι για τους οποίους μια κυβέρνηση δαπανά χρήματα του δημόσιου προϋπολογισμού για τα χαμηλότερα, αλλά και τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης. Από οικονομικής άποψης, το «επιχείρημα της αποτελεσματικότητας» είναι ανεπαρκές, καθώς στην πραγματικότητα, η αναδιανομή του εισοδήματος μέσω φόρων και επιδοτήσεων συνήθως ερμηνεύεται ως ατέλεια της αγοράς που εμποδίζει την αποτελεσματική κατανομή των πόρων (Aghion et al., 1999). Ωστόσο, στην οικονομία της ευημερίας, η οικονομική αποτελεσματικότητα μπορεί να εξηγήσει μόνο εν μέρει την κρατική παρέμβαση. Προκειμένου να γίνει κατανοητή αυτού του είδους η κρατική παρέμβαση πρέπει να εξεταστούν τα κανονιστικά επιχειρήματα και τα επιχειρήματα ισότητας. Αν η εκπαίδευση είναι ένα κανονικό αγαθό, θα περίμενε κανείς μια θετική συσχέτιση μεταξύ του εισοδήματος, του επιπέδου και της ποιότητας της εκπαίδευσης σε μια ελεύθερη αγορά (Rosen & Gayer, 2014:135). Η συσχέτιση αυτή θα ήταν, όχι μόνο άδικη, αλλά παράγοντας μείωσης την οικονομικής κινητικότητα, διαιώνισης ή και αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας (Dabla-Norris, 2015:18-19; OECD, 2015:45).

Όταν πρόκειται για την εκπαίδευση, ειδικά σε χώρες όπου η εκπαίδευση είναι σε μεγάλο βαθμό επιδοτούμενη ή δωρεάν, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η βασική φιλοσοφία που δικαιολογεί μια τέτοια πολιτική, τουλάχιστον εν μέρει, είναι η άποψη ότι κατά μέσο όρο οι άνθρωποι γεννιούνται με παρόμοιες ικανότητες και δυνατότητες επιτυχίας στη ζωή, και διαφοροποιούνται ανάλογα με τα εργαλεία και τις ευκαιρίες που λαμβάνουν στην πορεία της ζωής τους. Δηλαδή, αυτό που τους χωρίζει και καθορίζει τον δρόμο που θα ακολουθήσουν είναι τα κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία μεγαλώνουν και το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο. Ένα απλοποιημένο παράδειγμα: αν δύο άνθρωποι γεννήθηκαν περίπου την ίδια στιγμή, όπου η εκπαίδευση δεν ήταν επιδοτούμενη και επομένως δαπανηρή, ο ένας καταλήγει

να εργάζεται σε μία εργασία «x» και ο άλλος σε μία εργασία «y», λόγω της μεταξύ τους διαφοράς-δυνατότητας να πληρώσουν για την παιδεία/κατάρτιση που θα λάβουν.

Έχοντας ως γνώμονα το ανωτέρω μπορεί να εξηγηθεί το γιατί ορισμένες χώρες ακολουθούν στρατηγικές δωρεάν και υποχρεωτικής παιδείας όχι μόνο στα χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, αλλά και στα υψηλότερα. Υπό αυτό το πρίσμα, το ηθικό επιχείρημα είναι ότι ο καθένας πρέπει να έχει το δικαίωμα στην εκπαίδευση και να μην εξαρτάται από το αν έχει γεννηθεί σε οικογένεια που μπορεί να αντέξει οικονομικά το «βάρος» της. Αυτή η άποψη είναι σύμφωνη με τη φιλοσοφία της «ισότητας των εμπορευμάτων» που υποστηρίζει ότι ορισμένα αγαθά πρέπει να παρέχονται σε όλους και εξηγεί το γιατί η εκπαίδευση σε όλες της τις βαθμίδες είναι δωρεάν σε ορισμένες χώρες (Rosen & Gayer, 2014:261).

Η απόφαση ενός ατόμου να φοιτήσει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή να επενδύσει στον εαυτό του από την άποψη του ανθρώπινου κεφαλαίου θα εξαρτηθεί εύλογα από πολλούς παράγοντες-προτιμήσεις, από το άθροισμα των αποδόσεων της επένδυσης, από το κόστος ευκαιριών ή εισοδημάτων που χάνονται κατά τη διάρκεια των σπουδών. Απλά και ορθολογιστικά, οι άνθρωποι θα αποφασίσουν υπέρ της φοίτησης σε πανεπιστήμιο αν τα οφέλη υπερτερούν σαφώς του κόστους της εκπαίδευσης. Σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί αφενός, να αμφισβητηθεί η αποτελεσματικότητα και η αναγκαιότητα της «δωρεάν» εκπαίδευσης, και αφετέρου, να ασκηθεί κριτική έναντι της αδικίας ότι κάποιοι άνθρωποι έχουν χρήματα να επενδύσουν, ενώ άλλοι πρέπει για παράδειγμα, να δανειστούν για να αποκτήσουν δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση. Εδώ γίνονται επίκαιρες οι έννοιες της ισότητας των ευκαιριών και της ισότητας του αποτελέσματος (Kodelja, 2016).

Ισότητα των ευκαιριών υπάρχει όταν όλοι/ο καθένας έχει την ίδια τυπική ευκαιρία να επιτύχει στη ζωή του ανεξαρτήτως του υποβάθρου του. Ισότητα του αποτελέσματος σημαίνει ότι το αποτέλεσμα είναι ίσο, δηλαδή ότι όλοι επιτυγχάνουν το ίδιο αποτέλεσμα (Kodelja, 2016:19). Το πρώτο υπονοεί ότι σε μια κοινωνία, ένα σύστημα ή μια διαδικασία παρέχει ίσες ευκαιρίες, ενώ το αποτέλεσμα μπορεί να διαφέρει ανάλογα με εξωγενείς παράγοντες ή/και την ατομική ικανότητα. Το ανωτέρω αποτελεί και τη βάση της δικαιοσύνης όπως την αντιλαμβάνεται ο John Rawles (Roemer & Trannoy, 2016; Kodelja, 2016). Υπάρχει ωστόσο μια διάκριση στη βιβλιογραφία μεταξύ μιας φιλελεύθερης και μιας εξισωτικής άποψης για την ισότητα των ευκαιριών, και ως εκ τούτου, μια διαφορά στην αντίληψη της δικαιοσύνης και της ισότητας, που μεταφράζονται άμεσα σε εκπαιδευτικές ευκαιρίες και πολιτική.

Η φιλελεύθερη άποψη των ίσων ευκαιριών είναι ανάλογη με το να είναι όλοι ίσοι ενώπιον του νόμου και πλήρως αυτόνομοι. Υπό τη φιλελεύθερη οπτική η επιλογή, η ικανότητα και η προσπάθεια είναι εξωγενείς ή/και ανεξάρτητες μεταβλητές (Kodelja, 2016). Βάσει αυτής, αν ένα εκπαιδευτικό σύστημα βασίζεται στην ισότητα, το αποτέλεσμα είναι ανεξάρτητο από το σύστημα και επομένως εξαρτάται από ατομικές διαφορές σε εξωγενείς παράγοντες. Αντιθέτως, η σοσιαλιστική άποψη θεωρεί τα άτομα και ως εκ τούτου, τις ικανότητες και τις επιλογές τους, ως προϊόντα του κοινωνικού τους περιβάλλοντος (Kodelja, 2016:21). Σύμφωνα με αυτή, δεδομένου ότι τα άτομα δεν θεωρούνται αυτόνομα με τη φιλελεύθερη έννοια, η ποικιλία στο μορφωτικό επίπεδο και η επιτυχία μεταξύ διαφορετικών ομάδων ανθρώπων δεν μπορεί να είναι εξωγενής. Επομένως, η «επίσημη» δικαιοσύνη ή η ισότητα δεν αρκούν για τη διασφάλιση της ισότητας. Οι Thomas και συνεργάτες (2001) υποστηρίζουν ότι εάν η ικανότητα κατανέμεται κανονικά, τότε η άνιση κατανομή των εκπαιδευτικών ευκαιριών συνεπάγεται απώλεια ευημερίας.

Το ανωτέρω, έχει, με τη σειρά του, επιπτώσεις στην εισοδηματική ανισότητα. Κι αυτό, γιατί, σύμφωνα με τη φιλελεύθερη άποψη, η διακύμανση στην εκπαιδευτική επιτυχία και η διαδοχική επιτυχία στην αγορά εργασίας οφείλεται στη διακύμανση των εξωγενών ή/και ανεξάρτητων μεταβλητών, δηλαδή της ατομικής επιλογής, της ικανότητας και της προσπάθειας που επηρεάζουν το εισόδημα. Η κατανομή του εισοδήματος ως αποτέλεσμα, μπορεί στη συνέχεια να θεωρηθεί δίκαια, αν το σύστημα είναι δίκαιο και αντισταθμίζει τις ατομικές επιλογές. Από την άλλη, η εξισωτική άποψη υποστηρίζει ότι οι διαφορές στην επιτυχία και το εισόδημα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων δεν θα υπήρχαν αν υπήρχαν ίσες ευκαιρίες (Kodelja, 2016:21). Η φιλελεύθερη άποψη συνιστά μια στενότερη έννοια της ισότητας ευκαιριών και δεν αντισταθμίζει τις αρχικές διαφορές τόσο, όσο εξισώνει τις ευκαιρίες. Η έννοια της ισότητας ευκαιριών και της δικαιοσύνης (των κεφαλαίων) είναι επομένως κεντρική στην οικονομία της ευημερίας, στις πολιτικές αναδιανομής και ως εκ τούτου, στις πολιτικές εκπαίδευσης (Rosen & Gayer, 2014:135).

Αν η ανισότητα είναι κάτι που επηρεάζει αρνητικά την κοινωνία και η ισότητα κάτι που την επηρεάζει θετικά, τότε η δημόσια παρεχόμενη εκπαίδευση μπορεί να δικαιολογηθεί για αυτούς τους λόγους, εφόσον συνιστά ένα μέσο για την επίτευξη ενός κοινωνικά βέλτιστου στόχου. Ειδικότερα, αν το επίπεδο ευημερίας σε μια κοινωνία περιγράφεται από μια συνάρτηση ευημερίας και αυτή η συνάρτηση εξαρτάται αρνητικά από το επίπεδο της εισοδηματικής ανισότητας, η αναδιανομή του εισοδήματος για αύξηση της ισότητας θα μπορούσε να

δικαιολογηθεί με το σκεπτικό ότι η ευημερία αυξάνεται. Αν υποθεθεί ότι η ευημερία E μιας κοινωνίας είναι συνάρτηση x μεμονωμένων κοινωνικών ωφελειών Ω , η συνολική ευημερία θα είναι αποτέλεσμα της συνάρτησης $E = \Omega_1 + \Omega_2 + \Omega_3 + \dots + \Omega_n$. Αν επίσης υποθεθεί ότι αυτή η συνάρτηση είναι αθροιστική στο ότι η συνολική ευημερία είναι το άθροισμα των μεμονωμένων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, ότι οι μεμονωμένες συναρτήσεις χρησιμότητας είναι πανομοιότυπες και εξαρτώνται από το εισόδημα, μειώνοντας την οριακή χρησιμότητα του εισοδήματος και ότι το συνολικό εισόδημα είναι σταθερό, η ευημερία θα μεγιστοποιηθεί όταν το εισόδημα κατανέμεται ισομερώς (Rosen & Gayer, 2014:257).

1.3 Η επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα

Στην παρούσα συνοπτική ανάλυση διερευνάται η επίδραση μίας μεταβλητής σε μία άλλη και εξετάζονται τα σχετικά με αυτήν επιχειρήματα, τα οποία είναι δύσκολα επαληθεύσιμα στις κοινωνικές επιστήμες. Σε κάθε περίπτωση, η δημιουργία μιας πιθανής αιτιώδους σχέσης στις κοινωνικές επιστήμες συνιστά πρόκληση, δεδομένου ότι αφενός, οι τελευταίες συνθέτουν ένα επιστημονικό πεδίο που διερευνά φαινόμενα ως παράγωγα της ανθρώπινης συμπεριφοράς και αφετέρου, υπάρχει μια σχεδόν άπειρη ποικιλία περιστάσεων που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη διερεύνησή τους. Εξάλλου, το να κάνει κανείς γενικευμένες δηλώσεις στο ερευνητικό πεδίο των κοινωνικών επιστημών αναβιβάζεται σε πολύπλοκο θέμα. Η δυσκολία έγκειται στην αδυναμία διαχείρισης της πολυπλοκότητας των κοινωνικών φαινομένων, απομόνωσης των αιτιολογικών επιχειρημάτων αναφορικά με τον τρόπο που αυτά αλληλεπιδρούν, αναπαραγωγής και δοκιμής τους. Έτσι, εγείρονται προβλήματα αντίστροφης αιτιότητας, ταυτοχρονισμού, συγγραμμικότητας, ενδογενών μεταβλητών κ.ά.

Όπως παρουσιάστηκε προηγουμένως, το αντικείμενο της έρευνας είναι η εμπειρική ανάλυση της σχέσης μεταξύ εκπαίδευσης και εισοδηματικής ανισότητας. Αυτή η έρευνα μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο για να ελεγχθεί η υποθετική σχέση μεταξύ των δύο, δηλαδή να εξεταστεί αν υπάρχουν πειστικοί λόγοι υπέρ ή κατά της θέσης ότι η εισοδηματική ανισότητα διαφοροποιείται σε σχέση με την εκπαίδευση. Επομένως, αυτή η μελέτη μπορεί να βοηθήσει στην παρατήρηση των εμπειρικών τάσεων που συνάδουν με τα υπάρχοντα αιτιώδη επιχειρήματα. Πρέπει λοιπόν να ληφθεί υπόψη ότι αυτό που μελετάται σε αυτή τη μελέτη δεν είναι η πραγματική επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα, αλλά η

παρατηρούμενη επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα σε ένα δείγμα οικονομικών ερευνών. Τα αιτιώδη επιχειρήματα που προτείνονται από κεντρικούς ερευνητές σε αυτό το θέμα παρουσιάζονται κατωτέρω.

1.3.1 Επιχειρήματα υπέρ της θέσης ότι η εκπαίδευση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα

Όπως παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία, η εκπαίδευση θεωρείται πολύ συχνά ότι παίζει σημαντικό ρόλο στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας (Rodríguez-Pose & Tselios, 2009:414-415; Sylwester, 2002:43). Υπάρχουν πολλές διαφορετικές θεωρίες σχετικά με το πώς η εκπαίδευση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα και μπορούν να χωριστούν σε δύο βασικές κατηγορίες, όπως αυτές διαμορφώνονται από τη βιβλιογραφία. Οι πρώτες εξάγονται από θεωρίες σχετικές με την οικονομική ανάπτυξη και οι δεύτερες από θεωρίες σχετικές με τη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου. Ένα γενικό και πολύ χρησιμοποιούμενο σημείο εκκίνησης για την αξιολόγηση των καθοριστικών παραγόντων της ανισότητας περιλαμβάνει κάποια εκδοχή της καμπύλης Kuznets (Barro, 2000:9). Με βάση δεδομένα από τις αρχές περίπου του 1900- έως το 1950, ο Kuznets υποστήριξε ότι η κοσμική συμπεριφορά της ανισότητας ακολουθεί ένα μοτίβο σχήματος U, με την ανισότητα πρώτα να αυξάνεται και μετά να μειώνεται με την ανάπτυξη (Silva, 2007:122).

Αν και στη συζήτηση του Kuznets για τη σχέση μεταξύ του επιπέδου ανάπτυξης και της ανισότητας του εισοδήματος δεν υπάρχει ρητή εξέταση της επίδρασης της εκπαίδευσης στην κατανομή του εισοδήματος, αρκετοί μελετητές εφαρμόζουν τη μεταβλητή «εκπαίδευση» στην καμπύλη του. Για παράδειγμα, ο Barro (2000:9) υπογραμμίζει ότι η εκπαίδευση επιτρέπει τη μετατόπιση των ανθρώπων από τομείς που χρησιμοποιούν παλιές τεχνολογίες, προς πλουσιότερους τομείς που χρησιμοποιούν πιο νέες και προηγμένες τεχνολογίες. Η κινητικότητα ανάμεσα σε αυτούς τους τομείς απαιτεί μια διαδικασία εξειδίκευσης και κατάρτισης ή επανεκπαίδευσης (Barro, 2000:9). Έτσι, η εκπαίδευση αναβιβάζεται σε «γέφυρα» για την ανάπτυξη που προβλέπει ο Kuznets, δεδομένου ότι επιτρέπει τη μετακίνηση ανθρώπων από τους χαμηλόμισθους αγροτικούς τομείς στους υψηλότερα αμειβόμενους αστικούς και βιομηχανικούς τομείς, που τείνουν να απαιτούν καταρτισμένους ή/και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό.

Οι Nielsen και Alderson (1995:676) περιλαμβάνουν την καμπύλη Kuznets ως μέρος του θεωρητικού μοντέλου των τριών (3) σταδίων ανάπτυξης. Σε αυτό, περιλαμβάνουν επίσης υποθέσεις σχετικά με την αναμενόμενη αύξηση του πληθυσμού. Σύμφωνα με το μοντέλο τους, η μετατόπιση του εργατικού δυναμικού από τη γεωργία δημιουργεί μια τροχιά ανισότητας σε σχήμα ανεστραμμένου U σύμφωνα με τη θεωρία Kuznets, όπου ταυτόχρονα η πορεία του πληθυσμού αναμένεται να αυξηθεί και να μειωθεί ξανά λόγω της δημογραφικής μετάβασης, συμβάλλοντας στην τάση ανισότητας σε σχήμα ανεστραμμένου U, με τις αλλαγές στην προσφορά ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού. Τέλος, η ανάπτυξη και η εξάπλωση της εκπαίδευσης θα πρέπει να προκαλέσουν μία κοσμική τάση μείωσης της ανισότητας αυξάνοντας την προσφορά ειδικευμένων και υψηλότερα αμειβόμενων εργαζομένων.

Ο Ahluwalia (1976²) υποστηρίζει ότι, εκτός από τις κινητήριες δυνάμεις της ανισότητας μεταξύ των δύο περιγραφόμενων τομέων, υπάρχουν δύο μακροπρόθεσμες δυνάμεις που δρουν για τη μείωση της ανισότητας στον σύγχρονο τομέα: ο σωρευτικός αντίκτυπος ενός εκτεταμένου εκπαιδευτικού συστήματος και ο μακροχρόνιος σύγχρονος τομέας που δημιουργεί ένα υψηλά καταρτισμένο εργατικό δυναμικό με πιο ίση διασπορά δεξιοτήτων. Αυτός δημιουργεί τόσο αύξηση του μεριδίου του μισθολογικού εισοδήματος, όσο και μεγαλύτερη ισότητα στην κατανομή του. Ο Ahluwalia (1976²:130-131) προτείνει την περαιτέρω ενίσχυση της τάσης με τη βελτίωση της οργάνωσης της εργασίας και τη δημιουργία μια σύνδεσης μεταξύ της ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση και της πολιτικής ανάμειξης. Το ανωτέρω μοιάζει με ένα πολιτικό επιχείρημα ανθρώπινου κεφαλαίου, που βασίζεται στην υπόθεση ότι η αύξηση των δεξιοτήτων του ατόμου μέσω της εκπαίδευσης αναμένεται να επηρεάσει την ικανότητά του να συμμετέχει στην πολιτική αρένα και να επηρεάσει την κατανομή του εισοδήματος με διάφορους τρόπους.

Σύμφωνα με τα επιχειρήματα που παρουσιάζονται εδώ, η εκπαίδευση θα πρέπει να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην εισοδηματική ανισότητα σε διάφορες χώρες, λόγω της μεταφοράς του εργατικού δυναμικού από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, από τους αγροτικούς στους αστικούς τομείς οικονομίας. Κι αυτό, γιατί ακολουθείται από ένα αποτέλεσμα εξισορρόπησης που προβλέπει την παροχή ευκαιριών συμμετοχής στους αστικούς και καλύτερα αμειβόμενους τομείς, οι οποίοι με τη σειρά τους θα μειώσουν το γενικό επίπεδο των μισθών. Αυτό σημαίνει ότι η βελτίωση του ποσοστού αλφαριθμητισμού, η αύξηση του πληθυσμού με πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και κυρίως τριτοβάθμια εκπαίδευση θα έχει μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα

εξισορρόπησης, ανάλογα με το επίπεδο δεξιοτήτων που απαιτούν οι αστικοποιημένοι και τεχνολογικά ανεπτυγμένοι τομείς.

Η καμπύλη Kuznets και οι παρουσιαζόμενες ερμηνείες αυτής της θεωρίας επικεντρώνονται στη μακροπρόθεσμη σχέση μεταξύ ανάπτυξης και ανισότητας, που δημιουργείται από μακροπρόθεσμες αλλαγές στην οικονομική δομή (Ahluwalia, 1976²:130-131). Υπάρχουν, ωστόσο, πολλοί μελετητές που εστιάζουν στις πιο βραχυπρόθεσμες δυνάμεις που θα μπορούσαν να προωθήσουν ή να αποτρέψουν την εισοδηματική ανισότητα, ανεξάρτητα από το μακροπρόθεσμο φαινόμενο της ανάπτυξης. Ένα γενικό σκέλος της θεωρίας που εστιάζει στο πώς η εκπαίδευση μειώνει την εισοδηματική ανισότητα σε βραχυπρόθεσμη προοπτική, είναι η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου.

Ο Mill (2002) ήταν ένας από τους πρώτους που προέβλεψε ότι η εξάπλωση της εκπαίδευσης σε έναν πληθυσμό θα συνεπαγόταν μείωση της ανισότητας. Αυτή η πεποίθηση έγινε ευρέως κοινή μεταξύ των επιστημόνων και το αυξημένο μορφωτικό επίπεδο σε έναν πληθυσμό έγινε μια πτυχή της γενικής διαδικασίας συσσώρευσης ανθρώπινου κεφαλαίου (Alderson, 1995:683). Μετά την ανάπτυξη της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η εκπαίδευση έγινε μια δημοφιλής ανεξάρτητη μεταβλητή στις μελέτες κατανομής εισοδήματος που συχνά αναφέρεται ως εξήγηση στο γιατί το μορφωτικό επίπεδο ατόμων ή ομάδων πρέπει να έχει σημαντική επίδραση στην κατανομή του εισοδήματος (Ismail, 2000:20). Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου βασίζεται στην υπόθεση της ικανότητας των ανθρώπων να κάνουν ορθολογικές επιλογές για τον εαυτό τους και τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης σε μια αγορά εργασίας (Silva, 2007:129; Tsakloglou, 2006:519).

Στον πυρήνα της θεωρίας αυτής εντοπίζεται η αντίληψη ότι η αυξημένη διαθεσιμότητα ειδικευμένου και καταρτισμένου προσωπικού αυξάνει τον ανταγωνισμό και προκαλεί σχετική μείωση στους υψηλότερους μισθούς (Alderson, 1995:683). Με άλλα λόγια, η υπόθεση του ανθρώπινου κεφαλαίου συνεπάγεται και την υπόθεση ότι οι τεχνολογίες στην παραγωγή απαιτούν περισσότερους ειδικευμένους εργαζομένους, γεγονός που οδηγεί σε πτώση του μεριδίου κεφαλαίου και σε αύξηση του μεριδίου της εργασίας στο εισόδημα (Piketty, 2014:21). Το επίπεδο εκπαίδευσης μπορεί να θεωρηθεί ως δείκτης για το επίπεδο και το ποσοστό βελτίωσης του ανθρώπινου δυναμικού και σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, τα υψηλότερα μορφωτικά επίπεδα για τους «φτωχούς» αυξάνουν την οριακή τους παραγωγικότητα, επομένως τους μισθούς τους και το μερίδιο εισοδήματός τους (Tsakloglou, 2006:519). Η προσέγγιση του

ανθρώπινου κεφαλαίου προτείνει ότι ενώ η ανισότητα στη συγκέντρωση της εκπαίδευσης συμβάλλει στην εισοδηματική ανισότητα, η επέκταση της «κατάλληλης» εκπαίδευσης στις ομάδες χαμηλότερου εισοδήματος αυξάνει την παραγωγικότητά τους και συνεπώς τους μισθούς τους (Keller, 2010:52).

Οι θεωρίες για τη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της εκπαίδευσης οδήγησαν πολλούς επιστήμονες να αξιολογήσουν θετικά την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα (Motonishi, 2004:474; Ismail, 2000:20). Ο Ahluwalia (1976¹:321-322), υποστηρίζει ότι η μετατόπιση από τη χαμηλόμισθη ανειδίκευτη απασχόληση στην υψηλά αμειβόμενη απασχόληση λόγω της εκπαίδευσης, δημιουργεί αύξηση του μεριδίου της συνολικής παραγωγής μισθών, η οποία είναι πιθανό να κατανεμηθεί πιο ισότιμα, επειδή υπάρχει ένα όριο συσσώρευσης ανθρώπινου κεφαλαίου σε ένα μόνο άτομο και αυτό δεν μπορεί να κληρονομηθεί από γενιά σε γενιά με τον ίδιο τρόπο όπως το φυσικό κεφάλαιο. Αυτό θα πρέπει να εξασφαλίσει μια πιο ίση κατανομή του εισοδήματος στον πληθυσμό. Σε αυτού του τύπου την επιχειρηματολογία, όπως και στην περίπτωση της υπόθεσης Kuznets, οι μελετητές φαίνεται να προσθέτουν ένα πολιτικό επιχείρημα σχετικά με το πώς η συσσώρευση γνώσης μέσω της εκπαίδευσης θα πρέπει να έχει εξισωτική επίδραση στην κοινωνία συνολικά. Ο Tsakloglou (2006:519) υποστηρίζει ότι μπορεί κανείς να περιμένει ότι η υψηλότερη μόρφωση αυξάνει την αυτοεκτίμηση και ως εκ τούτου, οδηγεί σε μια αυξανόμενη αξίωση για ισότητα. Αυτή είναι επίσης μια ερμηνεία της εκπαίδευσης ως κίνητρο για πολιτική δέσμευση και συλλογική δράση μέσω πολιτικών κομμάτων ή εργατικών οργανώσεων.

Σύμφωνα με τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου, η εκπαίδευση αναμένεται να δώσει στα άτομα τη δυνατότητα να διεκδικήσουν θέσεις εργασίας που απαιτούν συγκεκριμένες δεξιότητες, δηλαδή τις δεξιότητές τους, γεγονός που κατά συνέπεια θα επηρεάσει την κατανομή του εισοδήματος (Ismail, 2000:19-20). Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου αποδεικνύεται λεπτομερέστερη όσον αφορά στις αναμενόμενες αντιδράσεις των αγορών λόγω της εκπαιδευτικής ανάπτυξης, και εστιάζει κατεξοχήν στον τρόπο με τον οποίο οι αποφάσεις των ατόμων υπό συγκεκριμένες οικονομικές συνθήκες μπορεί να εξυπηρετούν την ισότητα των αποτελεσμάτων. Η προσέγγιση του ανθρώπινου κεφαλαίου έχει γίνει δημοφιλής στο πλαίσιο της δημόσιας πολιτικής, ειδικά από τη στιγμή που η προώθηση της εκπαίδευσης είναι ευρέως αποδεκτή ως τομέας συμμετοχής του κράτους (Ahluwalia 1974:81). Σε πολιτισμούς με αξιοκρατικό ιδεώδες όσον αφορά στη διανομή του πλούτου, η προσέγγιση του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι κεντρική για την ανάπτυξη πολιτικών, όπου η δυνατότητα επένδυσης στην

εκπαίδευση θα πρέπει να έχει ως αποτέλεσμα μισθούς που αντικατοπτρίζουν την προσπάθεια, τις δεξιότητες και τα ταλέντα κάποιου. Υιοθετώντας την υπόθεση του ανθρώπινου κεφαλαίου, θα πρέπει να αναμένεται αρνητική συσχέτιση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας, εφόσον η εκπαίδευση εκλαμβάνεται ως εξισωτικός παράγοντας.

1.3.2 Επιχειρήματα υπέρ της μηδαμινής ή της θετικής επίδρασης της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα

Υπάρχουν πολλές ερευνητικές προσεγγίσεις για τους λόγους που η εκπαίδευση έχει μηδαμινή ή θετική επίδραση στην εισοδηματική ανισότητα. Οι περισσότερες από αυτές βασίζονται είτε στην κριτική των θεωριών που παρουσιάστηκαν προηγουμένως, είτε σε θεωρίες που προτείνουν άλλους παράγοντες με μεγαλύτερη επιρροή από την εκπαίδευση όσον αφορά στον προσδιορισμό της εισοδηματικής ανισότητας. Οι τελευταίες επομένως, μειώνουν την αξία της εκπαίδευσης ως επεξηγηματική μεταβλητή για την κατανοήση της κατανομής του εισοδήματος. Πιο συγκεκριμένα, ένα σημαντικό μέρος της κριτικής προς τις παραδοσιακές θεωρίες της ανάπτυξης και του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι ότι παραείναι απλοϊκές και υποθέτουν ότι όλοι οι άλλοι παράγοντες παραμένουν σταθεροί. Αντιπαραβάλλουν τη θέση ότι η ισορροπία της οικονομικής ανάπτυξης πρέπει είναι πιο λεπτομερής και λιγότερο προφανής (Checchi, 2001:6).

Αρκετοί ερευνητές επισημαίνουν την έλλειψη εστίασης στις ατέλειες της αγοράς εργασίας, την οποία χαρακτηρίζουν ως κεντρική αδυναμία των θεωριών της ανάπτυξης και του ανθρώπινου κεφαλαίου. Για παράδειγμα, η καμπύλη του Kuznets αμφισβητείται, γιατί παραλείπει σημαντικές περιστάσεις και μακροοικονομικές μεταβλητές (Breen & García-Penalosa, 2005:381), γιατί αυθαιρετεί προσπαθώντας να μετατρέψει μία στατιστική σχέση σε διαχρονική, δηλαδή σε ένα είδος παγιωμένου νόμου ανεξαρτήτως χωροχρονικών συγκυριών (Bourguignon & Morrisson, 1990:1113), γιατί παραγνωρίζει την ελευθερία κάθε χώρας να διαμορφώνει την κατανομή του εισοδήματός της μέσω των πολιτικών αναδιανομής και τις διαφορετικές διαδρομές διανομής κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής της διαδικασίας, οι οποίες μπορεί να είναι πολύ διαφορετικές από εκείνες των άλλων χωρών (Husnain et al., 2021:11477). Τόσο η καμπύλη Kuznets όσο και το ανθρώπινο κεφάλαιο έχουν επικριθεί, επειδή αγνοούν το γεγονός ότι η επίδραση της αυξημένης μέσης εκπαίδευσης στην εισοδηματική

ανισότητα μπορεί να εξαρτάται από τα ποσοστά οικονομικής απόδοσης στην εκπαίδευση (De Gregorio & Lee, 2002:395).

Η απόδοση της εκπαίδευσης είναι η οικονομική «απόδοση» που λαμβάνουν τα άτομα μέσω της εκπαιδευτικής εμπειρίας στην αγορά εργασίας, δηλαδή η σχέση μεταξύ του αριθμού των ετών εκπαίδευσης και του εισοδήματος που αποκτιέται. Υποστηρίζεται ότι δεν μπορεί κανείς να υποθέσει ακριβώς τη σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της κατανομής του εισοδήματος, χωρίς να λάβει υπόψιν του το μέσο ποσοστό απόδοσης από την εκπαίδευση και την ανισότητα στην κατανομή των ετών εκπαίδευσης. Οι De Gregorio και Lee (2002:397) τονίζουν ότι η επέκταση της εκπαίδευσης σε μια οικονομία με ασαφή ή ασταθή απόδοση στην εκπαίδευση μπορεί να γίνει πιο άνιση όσον αφορά την κατανομή του εισοδήματος, ωφελώντας μόνο ορισμένα από τα άτομα που επιλέγουν να επενδύσουν στην εκπαίδευση. Έτσι, η αύξηση της εκπαίδευσης μπορεί να μειώσει την εισοδηματική ανισότητα, εάν η συνδιακύμανση μεταξύ της απόδοσης στην εκπαίδευση και του επιπέδου εκπαίδευσης είναι αρνητική (De Gregorio & Lee, 2002:397). Σε κάθε περίπτωση, η μέτρηση της απόδοσης στην εκπαίδευση είναι ένα θέμα που αμφισβητείται πολύ (Trostel, 2005; Bernasek, 2005).

Σύμφωνα με την κριτική, το ποσοστό απόδοσης δεν μπορεί να είναι σταθερό σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης (Trostel, 2005:191) ή ανεξάρτητο από τις διαφορετικές συνέπειες της ζήτησης και της προσφοράς στην αγορά εργασίας σε σχέση με τους διαφορετικούς τύπους εκπαίδευσης (Bernasek 2005). Το ανωτέρω οδηγεί σε δύο άλλες βασικές μεταβλητές στην κριτική των παραδοσιακών θεωριών, που είναι η έλλειψη διαφοροποίησης μεταξύ των διαφορετικών τύπων εκπαίδευσης και η μη ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση. Το πρόβλημα με την πρώτη είναι ότι η κεντρική υπόθεση αυτών των θεωριών σχετικά με την προσφορά και τη ζήτηση στην αγορά εργασίας μπορεί να μην είναι τόσο απλή όσο τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης που οδηγούν σε συμπίεση των μισθών και χαμηλότερα ποσοστά εισοδηματικής ανισότητας.

Πολλοί ερευνητές θεωρούν την αύξηση των επιπέδων της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως τρόπο επίτευξης λιγότερο ασύμμετρων εισοδηματικών κατανομών και υποστηρίζουν ότι η αύξηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη εισοδηματική ανισότητα (Gruber & Kosack, 2014:253; Rodríguez-Pose & Tselios, 2009:360; Sylwester, 2003:250). Οι Gruber και Kosack (2014:262) υποστηρίζουν στη μελέτη τους για την ανισότητα στις αφρικανικές χώρες ότι η αύξηση της τριτοβάθμιας

εκπαίδευσης μεταξύ τμημάτων του πληθυσμού δημιουργεί μια κατάσταση όπου οι αυξανόμενες εγγραφές συνδέονται με υψηλότερη ανισότητα στο μέλλον. Το είδος της «σύνθεσης» και της «συμπίεσης μισθών» που επηρεάζουν διαφορετικούς τύπους εκπαίδευσης έχει επίσης εξαρτηθεί από τη ζήτηση και την προσφορά της αγοράς εργασίας. Η χρήση θεωριών ανθρώπινου κεφαλαίου και ανάπτυξης για να δικαιολογήσει, για παράδειγμα, τις δημόσιες δαπάνες για την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, μπορεί να μη δικαιολογείται από τη γενική «εξισωτική επίδραση» της εκπαίδευσης, καθώς μπορεί να ωφελήσει μόνο ένα μικρό μέρος του πληθυσμού.

Η πρόσβαση στην εκπαίδευση μπορεί να εξαρτάται από τους πόρους του πληθυσμού. Οι ερευνητές υπογραμμίζουν ότι οι εκπαιδευτικές επιλογές συχνά διαμορφώνονται από το αν η εκπαίδευση είναι ιδιωτική επένδυση ή δημόσια. Έχει αποδειχθεί ότι τα νοικοκυριά με υψηλότερο από το μέσο επίπεδο εκπαίδευσης τείνουν να επενδύουν χρήματα που λαμβάνονται από εμβάσματα στη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου και διαρκών περιουσιακών στοιχείων, αυξάνοντας την ικανότητά τους να παράγουν υψηλότερα εισοδήματα μακροπρόθεσμα (Koechlin & Leon, 2007:136). Έτσι, η εισοδηματική ανισότητα μπορεί να εμποδίσει την πρόσβαση στην εκπαίδευση, όταν η τελευταία είναι πολύ δαπανηρή για την οικογένεια: όσο πιο στρεβλή είναι η κατανομή του εισοδήματος, τόσο υψηλότερο είναι το μερίδιο του πληθυσμού που αποκλείεται από το σχολείο, άρα, και τόσο μεγαλύτερη είναι η ανισότητα στα εκπαιδευτικά επιτεύγματα. Αυτό, δημιουργεί την «αυτό-διαιωνιζόμενη παγίδα φτώχειας» που μπορεί να αποφευχθεί μόνο με τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην εκπαίδευση (Tselios, 2008:409; Checch, 2001:5). Αυτό σημαίνει ότι η βελτίωση της πρόσβασης στην εκπαίδευση για τα νοικοκυριά με χαμηλότερο εισόδημα θα μειώσει την εισοδηματική ανισότητα (Checchi, 2001:5).

Ερευνητές όπως οι Glomm και Ravikumar (1992:819) και Sylwester (2002:43) στην προσπάθειά τους να διαγνώσουν την ουσιαστική διαφορά μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού εκπαιδευτικού συστήματος, κατέδειξαν ότι, ενώ είναι σχετικό το, αν η εισοδηματική ανισότητα μειώνεται στο πλαίσιο ενός ιδιωτικού εκπαιδευτικού συστήματος, η εισοδηματική ανισότητα μειώνεται αναμφισβήτητα σε ένα δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα. Κι αυτό, γιατί η δημόσια εκπαίδευση γίνεται αντιληπτή ως ευκαιρία και φαίνεται να μειώνει τα επίπεδα της εισοδηματικής ανισότητας με την πάροδο του χρόνου (Sylwester, 2002:43). Ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι οι διαφορές στη γεωγραφική πρόσβαση στην εκπαίδευση και στις

διαφορετικές θέσεις εργασίας επηρεάζουν τη μορφή των σχετικών καμπυλών προσφοράς και ζήτησης (Tselios, 2008:405-406).

Όσον αφορά στην επίδραση της γεωγραφικής θέσης στην αγορά εργασίας, οι οικονομολόγοι θεωρούν ότι οι επιλογές τοπικής προσαρμογής των ατόμων θα εξαρτηθούν από τις διαφορές στην παραγωγικότητα και τις ανέσεις, πράγμα που σημαίνει ότι οι περιοχές με βιομηχανίες που είναι ιδιαίτερος ελκυστικές για εργαζόμενους χαμηλής ή υψηλής ειδίκευσης είναι αναμενόμενο να προσελκύουν δυσανάλογα αυτούς τους εργαζομένους (Edward et al., 2009:632). Αυτό μπορεί να δημιουργήσει τομείς όπου η απόδοση της εκπαίδευσης ποικίλλει και ότι η προσφορά και η ζήτηση καταρτισμένου ή εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού μπορεί να μην είναι μια γραμμική σχέση που σχετίζεται με την οικονομική ανάπτυξη, όπως προτείνεται από τον Kuznets. Όσον αφορά στις τοπικές και περιφερειακές διαφορές στην αγορά εργασίας, έχουν ορισμένες δευτερογενείς επιπτώσεις που μπορεί να επηρεάσουν την εισοδηματική ανισότητα, λόγω πολιτισμικών, κοινωνικών, πολιτικών και θεσμικών παραγόντων (Tselios, 2008:404).

Υποστηρίζεται επίσης ότι η συγκέντρωση της εκπαίδευσης σε περιοχές μπορεί να δημιουργήσει τοπικά δευτερογενή αποτελέσματα, όπως περαιτέρω επενδύσεις στην εκπαίδευση λόγω της ικανοποιητικής οικονομικής απόδοσης (Tselios, 2008:404). Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η διαφορετική πρόσβαση μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών είναι τόσο μεγάλη όσον αφορά στην εισοδηματική ανισότητα, που θα πρέπει να μελετηθούν ως δύο ξεχωριστά φαινόμενα, εστιάζοντας επομένως, στην τοπική ανισότητα κι όχι τόσο στην εθνική ανισότητα (Edward et al., 2009:631). Το τελευταίο «ψεγάδι» της αγοράς που θα μπορούσε να επηρεάσει την παραδοσιακή άποψη της εκπαίδευσης ως ισοσταθμιστή βάσει της θεωρίας Kuznets για την οικονομική ανάπτυξη ή της θεωρίας του ανθρώπινου κεφαλαίου, είναι ο αντίκτυπος μιας παγκόσμιας αγοράς εργασίας.

Οι Brown και Tannock (2009:377) είναι μεταξύ των ερευνητών που ισχυρίζονται ότι λόγω της νεοφιλελεύθερης άποψης για τον ανταγωνισμό της αγοράς, υπάρχει μια άνοδος ενός είδους παγκόσμιου «πολέμου» ταλέντων, όπου όχι μόνο αιτιολογείται, αλλά αναμένεται η γραμμική σχέση μεταξύ μάθησης και κέρδους, με την έννοια της οικονομικής απολαβής. Σε ένα τέτοιο σκηνικό ανταγωνισμού στη διεθνή αγορά εργασίας ωφελούνται μόνο οι λίγοι και ταλαντούχοι (Brown & Tannock, 2009:388). Έτσι, γεννάται το ερώτημα πώς μπορεί να λειτουργήσει η σύνθεση ή η συμπίεση των μισθών σε μια εθνική αγορά εργασίας, όταν

απευθύνεται σε άτομα-αντιπροσώπους μιας διεθνούς αγοράς εργασίας. Η διεθνής αγορά εργασίας είναι όπου οι πιο μορφωμένοι άνθρωποι αποφασίζουν να μετακομίσουν προκειμένου να διεκδικήσουν μερίδιο από τους ανεπτυγμένους και υψηλότερα αμειβόμενους τεχνολογικούς τομείς, αντί να συμβάλλουν στη μετατόπιση της εργασίας από τομείς χαμηλής ειδίκευσης σε τομείς υψηλής ειδίκευσης στις εθνικές τους οικονομίες. Αυτό αμφισβητεί την ιδέα της καμπύλης Kuznets και εν μέρει, τους μηχανισμούς προσφοράς και ζήτησης στο πλαίσιο της υπόθεσης του ανθρώπινου κεφαλαίου.

Εκτός από τις ατέλειες της αγοράς, υπάρχουν και άλλες δυνάμεις που επηρεάζουν την κατανομή του εισοδήματος. Σύμφωνα με όσους ασκούν κριτική, οι παράγοντες αυτοί δεν πρέπει να παραβλέπονται στη διαλεκτική για την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα. Μεταξύ των προτεινόμενων παραγόντων που επηρεάζουν την κατανομή του εισοδήματος είναι οι θεσμικοί, οι δημογραφικοί και οι οικονομικοί, όπως τα καθεστώτα πρόνοιας, η πληθυσμιακή αύξηση και η οικονομική ανάπτυξη που πιστεύεται ότι επηρεάζουν τις καμπύλες προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας (Park, 2010; Edward et al., 2009; Rodríguez-Pose & Tselios 2009; Tselios, 2008). Κρίνεται σκόπιμο να μη γίνει περαιτέρω ανάλυση των παραγόντων αυτών για λόγους οικονομίας.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

2.1 Μεθοδολογία

Συνήθως υποστηρίζεται ότι η μέθοδος που χρησιμοποιείται στην έρευνα είναι ενδεικτική της ποιότητάς της και ότι τα τυχαίοποιημένα ελεγχόμενα πειράματα θεωρούνται συχνά το ιδανικό πρότυπο της επιστημονικής μεθοδολογίας. Ωστόσο, στις κοινωνικές επιστήμες τα ελεγχόμενα πειράματα σπανίζουν, καθώς αποδεικνύεται ότι είναι δύσκολο να εκτελεστούν, ότι είναι αντιδεοντολογικά κι όχι απαραίτητα ορθά (Davis et al., 2014:4). Ο σχεδιασμός της έρευνας και η μέθοδος επιλογής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, ένας από τους οποίους είναι η ικανότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων μιας μελέτης σε άλλους πληθυσμούς, επιστημονικά πεδία, παρόμοια φαινόμενα. Η γενίκευση σχετίζεται και με την «εξωτερική» εγκυρότητα μιας μελέτης. Άλλωστε υποστηρίζεται ότι μια μελέτη που δεν μπορεί να γενικευτεί με κανέναν τρόπο έχει μικρή ή καθόλου επιστημονική αξία, αφού κάθε περίπτωση, ομάδα ανθρώπων, φαινόμενα και ούτω καθεξής θα χρειάζονταν μια συγκεκριμένη εξήγηση και επομένως, μια δική τους μελέτη.

Όσον αφορά στην παρούσα μελέτη, για παράδειγμα, θα μπορούσε να προβληθεί το επιχείρημα ότι η μελέτη της σχέσης μεταξύ εκπαίδευσης και κατανομής εισοδήματος σε μία μόνο χώρα και η μη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων σε άλλες χώρες θα είχε μικρότερη επιστημονική αξία. Σε αυτήν την περίπτωση, είναι πολύ εύκολο να κατανοηθεί ότι θα ήταν σχεδόν αδύνατο να λάβει χώρα ένα μεγάλο ελεγχόμενο πείραμα. Ως εκ τούτου, οι περισσότερες μελέτες της οικονομίας βασίζονται σε άλλες στατιστικές μεθόδους. Ακόμη και η πιο καλοσχεδιασμένη επιστημονική μελέτη σπάνια μπορεί να αποδείξει μια σχέση μόνο μεταξύ δύο φαινομένων ή μεταβλητών. Οι θεωρίες ελέγχονται συνεχώς έναντι της πραγματικότητας προκειμένου να προσδιοριστεί η εγκυρότητα ή η συνάφειά τους και νέα εμπειρικά στοιχεία οδηγούν στην εξαγωγή νέων θεωριών ή στην αναθεώρηση των ήδη υπάρχουσών.

Προκειμένου να εγκαθιδρυθεί μια σχέση μεταξύ φαινομένων ή να καθοριστεί το αν υπάρχει μια σχέση με κάποιο βαθμό αξιοπιστίας, συνήθως διεξάγεται κάποια μορφή μετα-ανάλυσης ή συστηματικής επισκόπησης της βιβλιογραφίας. Η οικοδόμηση σε προηγούμενη έρευνα και η συσχέτιση με την υπάρχουσα γνώση κατά τη διεξαγωγή μιας μελέτης αποτελεί θεμελιώδη πυλώνα της επιστημονικής μεθόδου (Snyder, 2019). Ωστόσο, με βάση τα αποτελέσματα μεμονωμένων μελετών, μπορεί να είναι δύσκολο να διατυπωθεί με σχετική ασφάλεια οτιδήποτε αναφορικά με την επιστημονική διερεύνηση ενός φαινομένου, όταν ο σχεδιασμός, η μέθοδος, η συλλογή δεδομένων και οι μεταβλητές της έρευνας διαφέρουν μεταξύ των μελετών. Οι βιβλιογραφικές επισκοπήσεις περιλαμβάνονται υπό κάποιον τρόπο ή υπό κάποια μορφή στις περισσότερες επιστημονικές έρευνες, ανεξαρτήτως αν ο σκοπός της έρευνας είναι να εντοπίσει ένα κενό γνώσης στην υπάρχουσα βιβλιογραφία που μπορεί να καλυφθεί με νέα έρευνα ή να συνοψιστεί και να αξιολογηθεί όλη η προηγούμενη έρευνα σχετικά με ένα συγκεκριμένο θέμα. Ως εκ τούτου, η επισκόπηση μπορεί να διαδραματίσει διαφορετικούς ρόλους στην έρευνα τόσο στο πρώτο-θεωρητικό μέρος, όπου δομείται το υπόβαθρο της μελέτης και εξετάζεται το τι έχει ήδη μελετηθεί, όσο στο δεύτερο-εμπειρικό μέρος της, όπου αξιοποιείται ως μέθοδος έρευνας (Hart 2018:34-35).

Μια συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση μπορεί να περιγραφεί ως ένας συστηματικός τρόπος συλλογής και ανάλυσης των εμπειρικών στοιχείων της προηγούμενης έρευνας που σχετίζονται με το ερευνητικό πρόβλημα και τον σκοπό μιας μελέτης (Snyder, 2019; Hart, 2018:3-4). Αυτός είναι ένας λόγος για τον οποίο η βιβλιογραφική ανασκόπηση ως ερευνητική μέθοδος έχει επιστημονική αξία αφού μπορεί να επιτύχει ό,τι μια μεμονωμένη μελέτη δεν μπορεί. Συνδυάζοντας πολλαπλές μελέτες, μπορεί κανείς να μειώσει τον αντίκτυπο των σφαλμάτων σε μια μεμονωμένη μελέτη, καθώς και να πει κάτι πιο σαφές για μια περιστασιακή σχέση από ό,τι μπορεί να προσφέρει μία μεμονωμένη μελέτη. Συνοψίζοντας την υπάρχουσα γνώση, μπορεί κανείς επίσης να εντοπίσει πιθανά κενά στη βιβλιογραφία και να καταδείξει τους τομείς που χρειάζονται περισσότερη έρευνα, διευκολύνοντας την πρόοδο της γνώσης και της θεωρίας (Snyder, 2019).

Η μέθοδος αυτή μπορεί να είναι κατάλληλη, αν ο σκοπός της έρευνας είναι η αξιολόγηση των στοιχείων σε ένα πεδίο, η απάντηση σε μια συγκεκριμένη ερώτηση ή η εξέταση της εγκυρότητας μιας θεωρίας (Tranfield et al., 2003). Δεδομένου ότι σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η αξιολόγηση της υπάρχουσας γνώσης έτσι, ώστε να δοθεί απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα αν υπάρχει περιστασιακή σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της

εισοδηματικής ανισότητας, η μέθοδος της βιβλιογραφικής επισκόπησης επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη. Σε αυτή την απόφαση συνέβαλε και το γεγονός ότι έχει ήδη γίνει αρκετή έρευνα επί της εξεταζόμενης προβληματικής, ότι δηλαδή υπάρχει σημαντικός αριθμός διαθέσιμων δεδομένων που κάνει μία συστηματική επισκόπηση σχετικότερη από οποιαδήποτε άλλη μεμονωμένη μεθοδολογία έρευνας.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι διεξαγωγής βιβλιογραφικής επισκόπησης. Είναι οι παραδοσιακές ή σχολαστικές επισκοπήσεις και οι συστηματικές ή παρεμβατικές ανασκοπήσεις. Το ποιος τύπος επισκόπησης θα προτιμηθεί εξαρτάται εν μέρει από το επιστημονικό πεδίο, τις επιστημολογικές υποθέσεις και τον σκοπό της επισκόπησης. Όπως με κάθε επιστημονική έρευνα, πρέπει νωρίτερα να διευκρινιστεί το πώς θα απαντηθεί μία ερώτηση. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι απαραίτητο ή επιθυμητό να ταξινομηθεί μια επισκόπηση, καθώς οι διαφορετικές προσεγγίσεις μπορεί να επικαλύπτονται στην πράξη. Για παράδειγμα, οι συστηματικές ανασκοπήσεις τείνουν να βασίζονται ή τουλάχιστον να δίνουν προτεραιότητα σε μελέτες τυχαιοποιημένης ελεγχόμενης δοκιμής (Hart 2018:99-101). Στις κοινωνικές σπουδές, οι μελέτες αυτού του τύπου δεν είναι τόσο κοινές ή επιθυμητές όσο αναφέρθηκαν παραπάνω. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι συστηματικές επισκοπήσεις δεν πραγματοποιούνται στον τομέα των οικονομικών ή οποιουδήποτε άλλου τομέα στις κοινωνικές επιστήμες. Αντιθέτως, σημαίνει ότι κάθε έρευνα επισκόπησης δεν ακολουθεί απαραίτητα έναν αυστηρό τύπο συστηματικής επισκόπησης. Έτσι, οι επισκοπήσεις μπορεί να διαφέρουν ως προς τη δομή και τις πληροφορίες που περιλαμβάνουν, γεγονός που αφενός, μπορεί να οδηγήσει σε ευρήματα που διαφορετικά θα είχαν παραληφθεί, και αφετέρου, σε χαμηλότερης ποιότητας έρευνα, λόγω αποτυχίας εκπλήρωσης ορισμένων επιστημονικών κριτηρίων (Moher et al., 2009).

Σε αυτή τη μελέτη θα λάβει χώρα μια συστηματική επισκόπηση. Αν οι μετα-αναλύσεις τυχαιοποιημένων ελεγχόμενων πειραμάτων είναι το ιδανικό πρότυπο των επισκοπήσεων (Davis et al., 2014), η συστηματική επισκόπηση υπολείπεται επιστημονικής αξίας, δεδομένου ότι στο πλαίσιο της συλλέγονται και συντίθενται στοιχεία από πολλαπλές μελέτες. Η συστηματική επισκόπηση μπορεί να περιγραφεί ως μια τεχνική συλλογής και κριτικής αξιολόγησης όλων των εμπειρικών στοιχείων σε ένα αποτέλεσμα που ταιριάζει σε προκαθορισμένα κριτήρια συμπερίληψης, προκειμένου να απαντηθεί μία (ή περισσότερες) υπόθεση ή μία (ή περισσότερες) ερευνητική ερώτηση (Snyder, 2019; Davis et al., 2014). Είναι μια συστηματική, διαφανής και αναπαραγώγιμη διαδικασία που φωτίζει τι λειτουργεί και τι όχι, τι ισχύει και τι όχι, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία (Hart, 2018:99-105).

Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, τα επιστημονικά στοιχεία στον τομέα των οικονομικών θα επανεξεταστούν προκειμένου να καθοριστεί με σχετικά σημαντική βεβαιότητα το αν υπάρχει σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας και ποια είναι τα κύρια επιχειρήματα. (Davis et al., 2014). Για την υλοποίηση της επισκόπησης θα αξιοποιηθεί η μέθοδος του EPPI-Centre (Evidence for Policy and Practice Information and Co-ordinating Centre) (2006) ως κατευθυντήρια. Τα βήματα της εν λόγω διαδικασίας είναι: 1. Εκκίνηση, 2. Συγκέντρωση και περιγραφή έρευνας, 3. Ανάλυση και σύνθεση των δεδομένων, 4. Συγγραφή έκθεσης/αναφοράς και 5. Αξιοποίηση της επισκόπησης. Κάθε ένα από τα εν λόγω βήματα αποτελείται από υποκατηγορίες με πιο συγκεκριμένες εστιάσεις. Για παράδειγμα, προσδιορισμός του ερευνητικού ερωτήματος, των στρατηγικών αναζήτησης, της αξιολόγησης ποιότητας άρθρων και της εξαγωγής πληροφοριών, της διατύπωσης συστάσεων με βάση τα ευρήματα και της κοινοποίησης αυτών των ευρημάτων στο ενδιαφερόμενο κοινό (EPPI-Centre, 2006). Κεντρικότερης σημασίας είναι τα πρώτα τρία βήματα, δεδομένου ότι τα τελευταία δύο αφορούν κυρίως στην πολιτική δημοσίευσης.

Αν και οι μετα-αναλύσεις και οι συστηματικές επισκοπήσεις μερικές φορές χρησιμοποιούνται εναλλακτικά, διαφέρουν υπό το πρίσμα ότι οι πρώτες βασίζονται σε πληροφορίες που συλλέγονται σε συστηματικές επισκοπήσεις και χρησιμοποιούν συγκεκριμένες στατιστικές τεχνικές για την εκτίμηση των συνολικών επιπτώσεων στους πληθυσμούς (Davis et al., 2014). Στην παρούσα ερευνητική μελέτη δεν θα διεξαχθεί μετα-ανάλυση, αλλά θα αναφερθούν μόνο ορισμένα περιγραφικά στατιστικά στοιχεία στα αποτελέσματα της μελέτης (Snyder, 2019). Αυτό που κάνει μια συστηματική προσέγγιση πιο σχετική σε αυτή την περίπτωση είναι ότι τα στοιχεία και η επίδραση της εκπαιδευτικής πολιτικής στην εισοδηματική ανισότητα είναι το επίκεντρο της ανάλυσης και όχι της θεωρητικής ανάπτυξης ή του εντοπισμού κενών στη γνώση. Με άλλα λόγια, η παρούσα επισκόπηση έχει στενότερο εύρος ως προς τον σκοπό και το ερευνητικό ερώτημα από ό,τι συνήθως οι αφηγηματικές επισκοπήσεις. Ταυτόχρονα, η μελέτη περιορίζεται από ένα χρονοδιάγραμμα, πράγμα που σημαίνει ότι κάθε άρθρο συστηματικής επισκόπησης δεν μπορεί να αναλυθεί όπως συνήθως γίνεται σε συστηματικές επισκοπήσεις. Αυτό με τη σειρά του ασκεί ιδιαίτερη πίεση στη διαδικασία δειγματοληψίας και ιδιαίτερα στη διαδικασία επιλογής των συγκεκριμένων ερευνητικών άρθρων.

2.2 Επιλογή των δεδομένων της έρευνας

Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται στην παρούσα ανάλυση προκύπτουν από τα ερευνητικά άρθρα που επιλέχθηκαν για τη συστηματική επισκόπηση. Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία των αποτελεσμάτων απορρέει εν μέρει από τη μέθοδο επιλογής των δεδομένων που βασίζεται σε μία τυχαιοποιημένη διαδικασία δειγματοληψίας παρατηρήσεων. Η τελευταία είναι παράγοντας αποφυγής του κινδύνου της μεροληψίας. Για τους σκοπούς της παρούσας ερευνητικής μελέτης, δεν κρίνεται αναγκαία η επιλογή κάθε επιστημονικής εργασίας που εξετάζει ή προσεγγίζει την εισοδηματική ανισότητα ή/και την εκπαίδευση. Επομένως μια τυχαιοποιημένη διαδικασία δεν είναι βέλτιστη. Στις συστηματικές επισκοπήσεις θεωρητικά αξιολογούνται όλα τα διαθέσιμα στοιχεία που πληρούν ορισμένα κριτήρια, γεγονός όμως που λειτουργεί ανασταλτικά στην οικονομία χρόνου. Κι αυτό, γιατί είναι μια χρονοβόρα διαδικασία, ιδίως αν το ερευνητικό ερώτημα είναι ευρύ στην ουσία του.

Μια απλή αναζήτηση με τις λέξεις κλειδιά «εκπαίδευση» «εισόδημα» και «ανισότητα» στο Web of Science δίνει περισσότερα από 7.500 αποτελέσματα. Όσον αφορά στο ορισμένο χρονικό πλαίσιο για την παρούσα επισκόπηση, αν το ερευνητικό ερώτημα είναι ευρύ, δεν μπορούν να επανεξεταστούν όλα τα στοιχεία, γεγονός που συνεπάγεται την αναγκαιότητα υποβολής μίας στενότερης νοηματικά ερώτησης. Με τον τρόπο αυτό, μπορεί να διασφαλιστεί το ότι η επισκόπηση θα είναι σχετική. Για παράδειγμα, αν ο σκοπός της ήταν να αξιολογηθούν όλα τα στοιχεία σχετικά με την εκπαίδευση γενικά και την εισοδηματική ανισότητα στον κόσμο, η επισκόπηση θα έπρεπε να περιέχει περισσότερα άρθρα, ώστε να εξάγει κάτι πραγματικά σημαντικό και να αποφύγει τη μεροληψία σε σύγκριση με μια επισκόπηση συγκεκριμένου σκοπού και εύρους. Από την άλλη πλευρά όμως, αν το εύρος της επισκόπησης είναι πολύ στενό, ενδέχεται να περιοριστεί ή και να εκλείψει η συνάφεια και η επιστημονική της αξία.

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιείται η βάση δεδομένων Google scholar για την αναζήτηση άρθρων, καθώς είναι η μεγαλύτερη βάση δεδομένων για επιστημονικά άρθρα στον κόσμο. Άλλες βάσεις δεδομένων όπως «Web of Science» και «Scopus» ανατρέχονται επίσης έτσι, ώστε να μειωθεί η μεροληψία που σχετίζεται με την επιλογή άρθρων που είναι πιο εύκολα προσβάσιμα (EPPI-Centre, 2006). Όπως προαναφέρθηκε, κατά την παρούσα επισκόπηση δεν λαμβάνεται υπόψη κάθε άρθρο, παρά το γεγονός ότι το ερευνητικό ερώτημα είναι στενό. Ως

εκ τούτου, πρόθεση της ερευνήτριας είναι να μη γίνει αναζήτηση σε κάθε βάση δεδομένων, γεγονός που λειτουργεί περιοριστικά στην αξία της έρευνας. Αυτό είναι ένα μειονέκτημα, καθώς πολύτιμα στοιχεία ενδέχεται να παραβλεφθούν κατά τη διαδικασία επιλογής. Για παράδειγμα, άρθρα σχετικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα μπορεί να εντοπιστούν και σε άλλες βάσεις δεδομένων πέραν εκείνων που επικεντρώνονται στην οικονομική βιβλιογραφία. Ταυτόχρονα, στο επίκεντρο της παρούσας επισκόπησης βρίσκεται η οικονομική λογική της εκπαίδευσης και η επίδρασή της στην ανισότητα εισοδήματος, η οποία είναι οικονομικά σημαντική.

Τα κριτήρια συμπερίληψης και αποκλεισμού τίθενται και ακολουθούνται προκειμένου να καθοριστεί το ποιες μελέτες είναι σχετικές και πληρούν τις προϋποθέσεις της επισκόπησης. Τα κριτήρια είναι σημαντικά για την επιλογή των σχετικών άρθρων καθώς και για την αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων ή των επιπτώσεων στις μελέτες, άρα και για την ελαχιστοποίηση των μεροληψιών και των λαθών (Davis et al., 2014). Αξιοποιούνται για τη διασφάλιση μιας αποτελεσματικής και συστηματικής δειγματοληψίας άρθρων, επιτρέποντας πιο επιτυχημένες αναζητήσεις και, κατά συνέπεια, αύξηση της εγκυρότητας της έρευνας (EPPI-Centre, 2006). Τα κριτήρια καθορίζονται από τον σκοπό της επισκόπησης και περιλαμβάνουν τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται στις μελέτες, τις μεταβλητές, τις χρονικές περιόδους, τη μονάδα ανάλυσης και τον σχεδιασμό της έρευνας προκειμένου να αυξηθεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία.

Η εισοδηματική ανισότητα μπορεί να μετρηθεί σε διαφορετικά επίπεδα και η εκπαίδευση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης πρόβλεψης των μελλοντικών αποδοχών σε ατομικό επίπεδο, ως δείκτης κατανομής εισοδήματος εντός μιας χώρας ή/και ως παράγοντας πρόβλεψης της ανισότητας μεταξύ των χωρών. Προκειμένου να ληφθούν επαρκή δεδομένα και μια πληρέστερη εικόνα της επίδρασής της, στην παρούσα μελέτη συμπεριλαμβάνονται ως πληρούσες των προϋποθέσεων και των κριτηρίων έρευνες που μετρούν την επίδραση της εκπαίδευσης στην ανισότητα τόσο εντός, όσο και μεταξύ των χωρών. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι και ο σχεδιασμός της έρευνας παίζει σημαντικό ρόλο στην ποιότητά της και εξαρτάται (και) από τον ερευνητικό σχεδιασμό των επιλέξιμων ερευνών στην επισκόπηση.

Η παρούσα ερευνητική μελέτη μπορεί να περιγραφεί ως επί το πλείστον ως επεξηγηματική, δεδομένου ότι ο σκοπός της είναι να εξετάσει το αν υπάρχουν ενδείξεις ότι η διακύμανση της εισοδηματικής ανισότητας μπορεί να εξηγηθεί από τα ποσοστά

προσβασιμότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα δεδομένα, όπως και τα άρθρα που επιλέχθηκαν προς ανάλυση είναι επομένως, επίσης επεξηγηματικά, πράγμα που σημαίνει ότι οι ερευνητές/τριες στοχεύουν να εξηγήσουν τις διακυμάνσεις της εισοδηματικής ανισότητας χρησιμοποιώντας την τριτοβάθμια εκπαίδευση ως επεξηγηματική μεταβλητή. Ο σκοπός της επεξηγηματικής έρευνας είναι να αποκαλύψει κανονικότητες και μοτίβα στον πραγματικό κόσμο (Hart, 2018:67). Αυτό γίνεται συνήθως με τη χρήση κάποιας μορφής ποσοτικής μεθόδου, επομένως η ποιοτική έρευνα αποκλείεται από τη διαδικασία της δειγματοληψίας. Με άλλα λόγια, οι συγχρονικές μελέτες αποκλείονται, καθώς η επιστημονική αξία ή ποιότητα μπορεί να θεωρηθεί λιγότερο πολύτιμη λόγω της δυσκολίας καθιέρωσης μιας περιστασιακής επίδρασης μεταξύ των μεταβλητών. Επιπλέον, για να περιοριστεί το εύρος της επισκόπησης λόγω του τύπου και του χρονικού πλαισίου, δίνεται προτεραιότητα σε έρευνες που δημοσιεύτηκαν σε οικονομικά περιοδικά. Εξάλλου, στην πραγματικότητα πρόκειται για μία οικονομικού περιεχομένου επισκόπηση.

Υπάρχουν μερικές διαφορετικές τεχνικές ή μέθοδοι αναζήτησης στα σώματα κειμένων για την εύρεση μελετών κατάλληλων να συμπεριληφθούν σε μία επισκόπηση. Κατά την παρούσα επισκόπηση έγιναν αναζητήσεις λέξεων-κλειδιών με χρήση των τελεστών Boole, δηλαδή AND, OR και NOT, έτσι, ώστε να αναζητηθούν ορισμένοι όροι σχετικοί με τον σκοπό των επισκοπήσεων, οι οποίοι πιθανότατα χρησιμοποιούνται σε περιλήψεις ή/και τίτλους,. Τέτοιοι όροι είναι η «τριτοβάθμια εκπαίδευση» (higher education) και η «εισοδηματική ανισότητα» (income inequality). Μετά τον εντοπισμό σχετικών άρθρων, δηλαδή ερευνητικών μελετών που εξετάζουν κυρίως τη σχέση μεταξύ τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και εισοδηματικής ανισότητας, η διαδικασία εξαίρεσης εκκίνησε σε πρώτο επίπεδο με τον αποκλεισμό των διπλότυπων και στη συνέχεια των μελετών που δεν πληρούν τα προκαθορισμένα κριτήρια (Hart, 2018:103). Στη συνέχεια, τα άρθρα διαβάστηκαν προκειμένου να ξεχωριστούν οι μελέτες που πληρούν όλα τα κριτήρια και να εξαιρεθούν εκείνες που δεν τα πληρούν. Στο τελικό στάδιο εξάχθηκαν τα δεδομένα από τα άρθρα και αποτελέσουν τη βάση της ανάλυσης.

Οι λέξεις/όροι που χρησιμοποιήθηκαν κατά την αναζήτηση για την επιλογή των άρθρων ήταν «τριτοβάθμια εκπαίδευση» (higher ή/και tertiary education), «ανισότητα εισοδήματος» (income inequality), «εγγραφή» (enrolment), «δαπάνες» (expenditure), «εκπαιδευτικό επίπεδο» (educational attainment), «συντελεστής Gini» (Gini coefficient), «ανισότητα μισθών» (wage inequality), «κατανομή εισοδήματος» (income distribution), ΟΟΣΑ (OECD), «δεδομένα πάνελ» (panel data). Οι περισσότερες έρευνες αποκλείστηκαν στο αρχικό στάδιο της

διαδικασίας αναζήτησης λόγω ασυμφωνίας με τον σκοπό της επισκόπησης. Οι πιο συνηθισμένοι παράγοντες αποκλεισμού και εξαίρεσης ήταν η εξέταση της επίδρασης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε άλλους παράγοντες εκτός της εισοδηματικής ανισότητας, η επίδραση της εισοδηματικής ανισότητας στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, η ασυμφωνία των λειτουργικών ορισμών της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας με την επισκόπηση.

2.3 Εγκυρότητα και αξιοπιστία της έρευνας

Οι όροι εγκυρότητα και αξιοπιστία είναι κεντρικοί για τις περισσότερες επιστημονικές έρευνες. Η πρώτη μπορεί γενικά να περιγραφεί ως το πόσο καλά επιτυγχάνεται ένας συγκεκριμένος σκοπός ή το πόσο κοντά ή μακριά είναι το αποτέλεσμα μιας μελέτης από τον στόχο της μελέτης. Η δεύτερη αφορά στη συνέπεια του αποτελέσματος και στο κατά πόσο οι επαναλαμβανόμενες δοκιμές δίνουν σταθερά αποτελέσματα. Αμφότερες συνιστούν τα μέσα αξιολόγησης της επιστημονικής έρευνας. Η ερευνητική μέθοδος που χρησιμοποιείται για την απόκτηση γνώσης είναι ζωτικής σημασίας όσον αφορά στην επίτευξη έγκυρων και συνεπών αποτελεσμάτων, καθώς η ανάλυση βασίζεται στις παρατηρήσεις του ερευνητή/τριας. Για παράδειγμα, αν στόχος μιας μελέτης είναι η απόκτηση αποτελεσμάτων που μπορούν να γενικευθούν σε μεγαλύτερο πληθυσμό, τότε η διεξαγωγή συνεντεύξεων με λίγους συμμετέχοντες δεν είναι σαφώς η καταλληλότερη μέθοδος για την εκπλήρωση του σκοπού της μελέτης.

Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της παρούσας επισκόπησης εξαρτάται κυρίως από δύο πράγματα: τη μέθοδο έρευνας και τη δειγματοληψία των άρθρων. Προκειμένου να αποφευχθούν μη έγκυρα και αναξιόπιστα αποτελέσματα, τα οποία είναι ακόμη πιο κρίσιμα όταν το μέγεθος του δείγματος είναι σχετικά μικρό σε σύγκριση με μια μεγάλη επισκόπηση, χρησιμοποιούνται προκαθορισμένα κριτήρια για τη συμπερίληψη και την εξαίρεση άρθρων, όπως περιγράφεται παραπάνω. Για τον ίδιο σκοπό, δηλαδή τη διασφάλιση της εγκυρότητας της έρευνας, επιλέγονται ερευνητικές μελέτες όπου ο ορισμός των βασικών όρων «εισοδηματική ανισότητα» και «τριτοβάθμια εκπαίδευση» δεν οδηγεί σε σφάλματα. Άλλωστε, όπως προαναφέρθηκε, υπάρχουν πολλαπλές προσεγγίσεις της σχέσης και της αλληλεπίδρασης των δύο φαινομένων. Στην παρούσα έρευνα ο πιο πιθανός κίνδυνος μεροληψίας θα ήταν αυτός της επιβεβαίωσης, δηλαδή της κλίσης της έρευνας προς μία κατεύθυνση έτσι, ώστε να επιβεβαιωθούν οι υποκειμενικές υποθέσεις του ερευνητή/τριας. Θα μπορούσε για παράδειγμα,

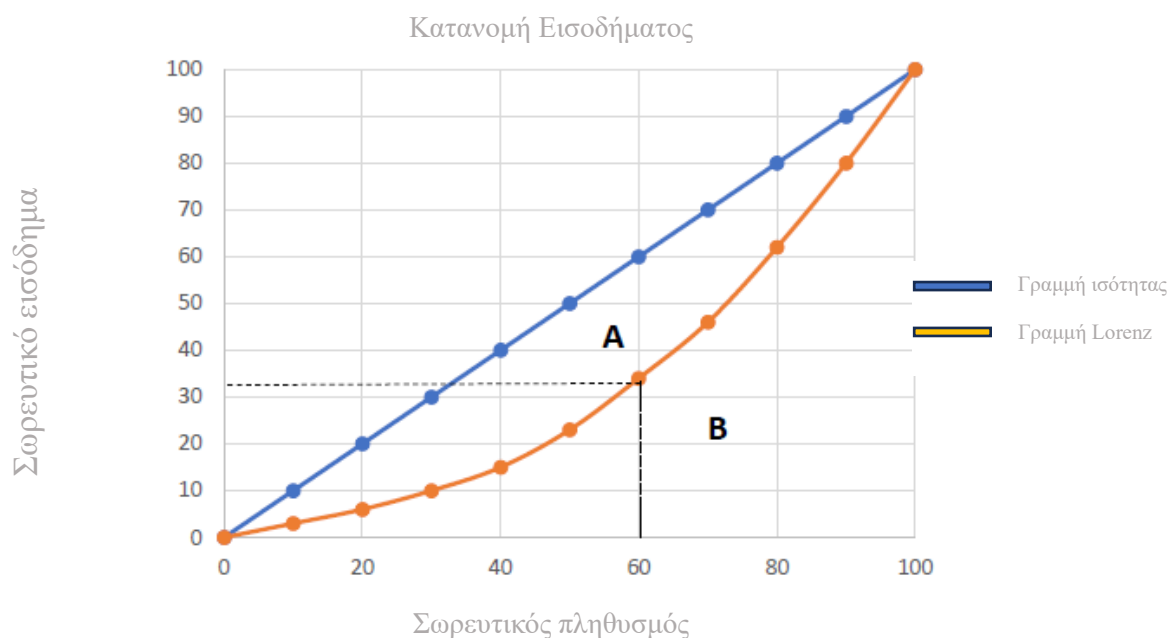
να προκύψει μεροληψία μέσω της επιλογής άρθρων που αποδεικνύουν την υπόθεση ότι η εκπαίδευση επηρεάζει την κατανομή του εισοδήματος, προκειμένου να βρεθεί μια σύνδεση που δεν αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα.

Το ανωτέρω καταδεικνύει τη σημασία της ύπαρξης κριτηρίων που βασίζονται σε έναν σαφή στόχο, ο οποίος μειώνει τον κίνδυνο σφαλμάτων. Για παράδειγμα, αν ο στόχος είναι η εξαγωγή ενός συμπεράσματος σχετικού με τον τρόπο με τον οποίο η τριτοβάθμια εκπαίδευση επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα μέσω συστηματικής επισκόπησης, τότε μόνο η επιλογή άρθρων που διερευνούν τις δημόσιες δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση μπορεί να οδηγήσει σε λανθασμένα συμπεράσματα λόγω συστηματικού λάθους, καθώς οι κυβερνητικές δαπάνες δεν μεταφράζονται απαραιτήτως και αυτομάτως σε ένα πιο μορφωμένο εργατικό δυναμικό. Μερικά άλλα παραδείγματα πιθανών προκαταλήψεων είναι η χρήση μόνο μιας βάσης δεδομένων/ενός σώματος έρευνας που θα μπορούσε να αποκλείσει σημαντικό μέρος της συναφούς έρευνας ή η αξιοποίηση δειγματοληψίας χιονοστιβάδας που θα σήμαινε την επιλογή άρθρων αναφερόμενων σε άλλες ερευνητικές μελέτες. Δεδομένου ότι ο στόχος είναι να εξαχθεί κάτι γενικότερο για τη σχέση μεταξύ της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας από ό,τι μπορεί μια μεμονωμένη μελέτη, κρίνεται καταλληλότερη η επιλογή της συστηματικής επισκόπησης για την επίτευξη αυτού του στόχου.

2.4 Συντελεστή Gini και στενότεροι ορισμοί «εισοδηματικής ανισότητας» και «εκπαίδευσης»

Κατά τη συζήτηση και τη σύγκριση ενός κοινωνικού φαινομένου μεταξύ χωρών, είναι χρήσιμο να υπάρχει ένα μέτρο ή ένας αριθμός που περιγράφει το φαινόμενο καθώς και μια αναφορά/σημείο αναφοράς. Ο συντελεστής Gini είναι ένα τέτοιο μέτρο, εφόσον περιγράφει την κατανομή του εισοδήματος. Ο συντελεστής Gini ένα από τα πιο συμβατικά και συχνά εφαρμοσμένα μέτρα στην έρευνα σχετικά με την εισοδηματική ανισότητα. Περιγράφει την άνιση κατανομή των τιμών μιας μεταβλητής όπου ένας υψηλότερος συντελεστής δείχνει ότι οι τιμές είναι πιο διασκορπισμένες από έναν χαμηλότερο συντελεστή. Κυμαίνεται από το 0 έως το 1, όπου το μηδέν υποδηλώνει συνολική ισότητα (όλοι έχουν τα ίδια εισοδήματα) και ένα ισούται με τη συνολική ανισότητα (όλα τα εισοδήματα πηγαίνουν σε ένα άτομο) (Sitthiyot &

Holasut, 2020:1-3; OECD 2011:22). Ο συντελεστής Gini προέρχεται από την καμπύλη Lorenz και αποτυπώνεται διαγραμματικά παρακάτω.

Η ευθεία γραμμή 45 μοιρών δείχνει τέλεια ισότητα, που ονομάζεται επίσης γραμμή ισότητας. Η καμπύλη Lorenz είναι η γραμμή κάτω από τη γραμμή ισότητας στο σχήμα και μετρά την κατανομή του εισοδήματος σε έναν πληθυσμό. Το γράφημα απεικονίζει τη σωρευτική αναλογία του εισοδήματος ενός πληθυσμού στον άξονα y και το εκατοστημόριο του πληθυσμού σύμφωνα με το εισόδημα, από το χαμηλότερο προς το υψηλότερο, στον άξονα x. Για παράδειγμα, το 60 τοις εκατό του πληθυσμού κατέχει το 34 τοις εκατό του συνολικού εισοδήματος, το οποίο απεικονίζεται με τη διακεκομμένη γραμμή. Ο συντελεστής Gini υπολογίζεται διαιρώντας την περιοχή μεταξύ της γραμμής ισότητας και της καμπύλης Lorenz, δηλαδή της περιοχής A με την περιοχή A+B (Sitthiyot & Holasut, 2020:1-3; Beck et al., 2007).

Όπως συμβαίνει με τα περισσότερα στατιστικά μέτρα ενός κοινωνικού φαινομένου, έχει πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Η μείωση του φαινομένου της εισοδηματικής ανισότητας σε μονοψήφιο αριθμό είναι βολική για ποσοτική έρευνα, τόσο εντός όσο και σε διασυνοριακή ανάλυση. Με άλλα λόγια, επιτρέπει και απλοποιεί τη διαδικασία σύγκρισης της εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ χωρών ή περιοχών, καθώς και τη μελέτη των αλλαγών στην εισοδηματική ανισότητα με την πάροδο του χρόνου είτε εντός είτε μεταξύ χωρών, γεγονός που δείχνει τη

δυναμική της ως μέτρο. Από την άλλη πλευρά, όταν ο πραγματικός κόσμος απλοποιείται σε ένα μοντέλο ή μέτρο, χάνεται η απόχρωση που συνεπάγεται μια αντιστάθμιση μεταξύ απλότητας και πολυπλοκότητας. Τότε το ερώτημα γίνεται πόση πολυπλοκότητα μπορεί να παραιτηθεί για να αποκτήσει κανείς την επιστημονική αξία ενός απλού μέτρου χωρίς να καθιστά το μέτρο άσχετο; Είναι αυτονόητο ότι ένα μόνο μέτρο δεν μπορεί να δώσει μια πλήρη εικόνα ενός σύνθετου φαινομένου. Ωστόσο, είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά στους περιορισμούς του συντελεστή Gini και σε ποιες πληροφορίες δεν παρέχει.

Ο συντελεστής Gini υπολογίζεται συνήθως μετά τους φόρους και τις μεταβιβάσεις, επομένως μετρά την κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος. Αυτό έχει λογική δεδομένου ότι αυτό που έχει σημασία όσον αφορά στην ισότητα, δεν είναι το εισόδημα προ φόρων, αλλά το τι μπορεί κανείς να κάνει πραγματικά με αυτό το εισόδημα, δηλαδή να αποταμιεύει και να καταναλώνει αγαθά και υπηρεσίες. Ο συντελεστής Gini μετρά μόνο το σχετικό εισόδημα σε μια χώρα σε αντίθεση με το απόλυτο εισόδημα ή τα επίπεδα εισοδήματος. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι δύο χώρες με πολύ διαφορετικό βιοτικό επίπεδο και ΑΕΠ μπορεί να έχουν τον ίδιο συντελεστή Gini, γεγονός δηλαδή απολύτως παραπλανητικό. Σημαίνει επίσης ότι αγνοεί αφενός, το ότι η ανισότητα μπορεί να αυξηθεί ακόμη κι αν το εισόδημα όλων αυξηθεί και αφετέρου, το ότι όλοι είναι καλύτερα ή χειρότερα οικονομικά από πριν. Επιπλέον, μπορεί να δώσει μια στρεβλή εικόνα για το πώς κατανέμεται το εισόδημα. Για παράδειγμα, το 50% ενός πληθυσμού μπορεί να μην έχει εισόδημα, ενώ το υπόλοιπο 50% να λαμβάνει όλο το εισόδημα ισομερώς κατανεμημένο, γεγονός που δημιουργεί ένα Gini 0,5. Ταυτόχρονα, σε μια χώρα όπου το 75% του πληθυσμού λαμβάνει το 25% του συνόλου του εισοδήματος και αντίστροφα, η βαθμολογία Gini μπορεί επίσης να είναι επίσης 0,5 (Chitiga, 2019). Κατά συνέπεια, ο συντελεστής Gini μπορεί να μην καταγράφει τις αλλαγές στο εισόδημα μεταξύ των ομάδων.

Δεδομένου ότι αυτή η μελέτη εξετάζει την επίδραση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις κατανομές εισοδήματος, ο συντελεστής Gini φαίνεται πιο κατάλληλος, επειδή δεν αποκλείει τη μεσαία τάξη (WEF, 2018). Ένα άλλο μέτρο ή ορισμός της εισοδηματικής ανισότητας, που είναι αναμφισβήτητα εξίσου σημαντικός με τον συντελεστή Gini, είναι το ασφάλιστρο μισθού, δηλαδή το μέσο ποσό που οι μισθοί των μελών μιας συγκεκριμένης ομάδας είναι μεγαλύτεροι από εκείνο του πληθυσμού συνολικά. Ο μισθός ή το ασφάλιστρο δεξιοτήτων μπορεί να λειτουργήσει ως υποκατάστατο για την εισοδηματική ανισότητα, καθώς θεωρητικά, είναι βασικός καθοριστικός παράγοντας της εισοδηματικής ανισότητας. Δεδομένου ότι οι διακυμάνσεις στην εκπαίδευση μπορεί να αναμένεται να επηρεάσουν ιδιαίτερα τους μισθούς,

η χρήση μισθολογικών διαφορών ως εξαρτημένης μεταβλητής είναι τόσο σχετική για το σκοπό αυτό όσο και συχνά χρησιμοποιείται στην έρευνα. Για παράδειγμα, ο Wang (2019) διαπιστώνει ότι το ασφάλιστρο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μειώθηκε από το 1995-2013 λόγω της επέκτασης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, δηλαδή της αύξησης της σχετικής προσφοράς ειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Είναι ένας στενότερος ορισμός της εισοδηματικής ανισότητας και χρησιμεύει ως συμπλήρωμα του συντελεστή Gini για τους σκοπούς αυτής της επισκόπησης.

Η εκπαίδευση σε σχέση με την εισοδηματική ανισότητα, φαίνεται ότι αξιοποιείται ποικιλοτρόπως στη βιβλιογραφία. Ορισμένες μελέτες χρησιμοποιούν τις κρατικές δαπάνες για την εκπαίδευση ως ανεξάρτητη μεταβλητή, άλλες μελέτες χρησιμοποιούν τον μέσο αριθμό ετών εκπαίδευσης ως ανεξάρτητη μεταβλητή, την τυπική απόκλιση σχολικής εκπαίδευσης ως ανεξάρτητη μεταβλητή, τις αναλογίες εγγραφών και του Gini της εκπαίδευσης (Thomas et al., 2001). Ορισμένα μέτρα φαίνονται πιο έγκυρα από άλλα για τους σκοπούς αυτής της επισκόπησης. Πρώτον, η εστίαση είναι στην τριτοβάθμια εκπαίδευση η οποία, για παράδειγμα, καθιστά παραπλανητικό τον μέσο αριθμό ετών σχολικής εκπαίδευσης, καθώς η κατανομή της σχολικής εκπαίδευσης μπορεί να ποικίλλει και δεν αντικατοπτρίζει απαραίτητως την επίδραση της, αν φυσικά αποδειχθεί ότι υπάρχει. Για παράδειγμα, οι Coady και Dizioli (2017) ελέγχουν αν τα μέσα έτη τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επηρεάζουν την εισοδηματική ανισότητα, αλλά σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο που περιγράφεται παραπάνω, τα μέσα χρόνια τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν δίνουν αυτομάτως πολλές πληροφορίες. Κι αυτό, γιατί παραμένει άγνωστη η τυπική απόκλιση που λογικά θα είχε μεγαλύτερη επίδραση στην εισοδηματική ανισότητα από τις διαφορές στα μέσα σχολικά έτη.

Δεύτερον, η ανισότητα οφείλεται εν μέρει στο ασφάλιστρο δεξιοτήτων που αντικατοπτρίζει κυρίως τη διαφορά μεταξύ της τριτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τουλάχιστον σε χώρες όπου οι περισσότεροι άνθρωποι φοιτούν στην πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αυτό δεν σημαίνει ότι αυτοί οι παράγοντες δεν επηρεάζουν την εισοδηματική ανισότητα. Στην πραγματικότητα, φαίνεται πολύ λογικό ότι η εκπαιδευτική ανισότητα, μετρούμενη με την τυπική απόκλιση της σχολικής εκπαίδευσης, είναι ένας επεξηγηματικός παράγοντας της εισοδηματικής ανισότητας, όπου μία πιο διάσπαρτη κατανομή ή μια μεγαλύτερη τυπική απόκλιση συνδέεται με υψηλότερα επίπεδα ανισότητας. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, το ποσοστό των ατόμων με μορφωτικό επίπεδο κάτω της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μειώνεται και αποτελεί μόνο 15% κατά μέσο όρο στις χώρες του ΟΟΣΑ (OECD, 2019:38-42).

Οι υπόλοιπες δύο ομάδες είναι των τελειόφοιτων της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και εκείνων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (OECD, 2019:38-42). Αν θεωρηθεί ότι η διαφορά μεταξύ των ομάδων είναι το ασφάλιστρο δεξιοτήτων, τότε το πιο πιθανό είναι ότι η εκπαίδευση να επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα λόγω της (σχετικής) αναλογίας εκείνων με ανώτερη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση, τουλάχιστον στις ανεπτυγμένες χώρες. Ως εκ τούτου, οι μελέτες που χρησιμοποιούν μεταβλητές που μετρούν την επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως η αναλογία εγγραφής, θα χρησιμοποιηθούν ως μία από τις ανεξάρτητες μεταβλητές στην παρούσα επισκόπηση. Σε κάθε περίπτωση, είναι ενδιαφέρον να συμπεριλαμβάνονται μελέτες με διαφορετικούς ορισμούς της εκπαίδευσης, τόσο για σύγκριση των επιδράσεων όσο και για αύξηση της εγκυρότητας.

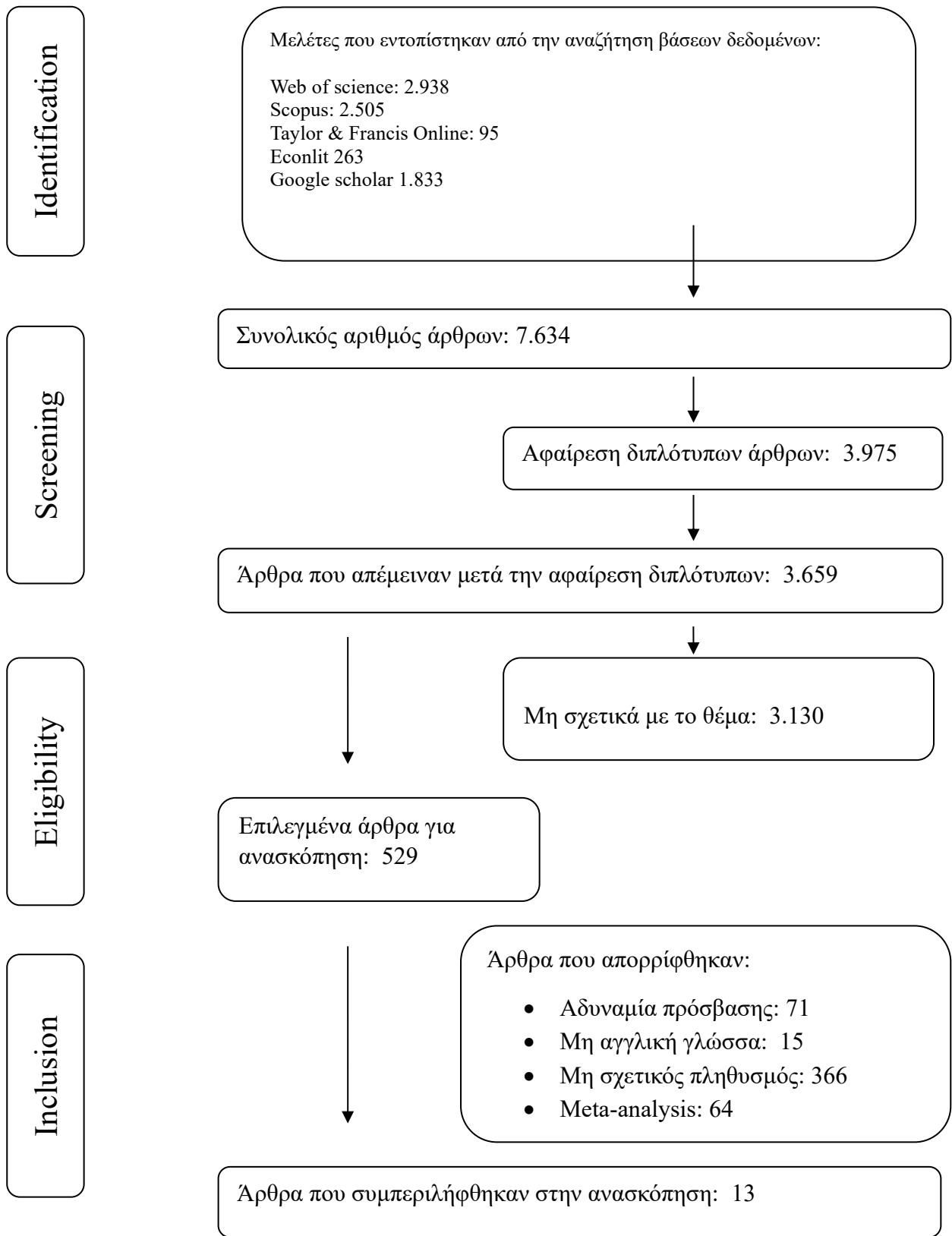
Για να μειωθεί η μεροληψία στην επιλογή των μεταβλητών, η παρούσα επισκόπηση περιλαμβάνει επίσης μελέτες που χρησιμοποιούν τις δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, μετρούμενες ως μερίδιο του ΑΕΠ. Για παράδειγμα, αν ο σκοπός της δημόσιας δαπάνης για την εκπαίδευση είναι εν μέρει η μείωση των ανισοτήτων σε ευκαιρίες και εισόδημα, τότε θα πρέπει να υπάρχει μια στατιστική σχέση μεταξύ των δύο. Διαφορετικά, είναι μια αναποτελεσματική κατανομή πόρων ή στην πραγματικότητα η μείωση των ανισοτήτων δεν αποτελεί μέρος της πρόθεσης πίσω από τις δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η χρήση πολλαπλών μετρήσεων της εκπαιδευτικής ανισότητας θα μπορούσε επομένως να είναι ένας πιο ουσιαστικός τρόπος για την εξέταση της σχέσης και την αποτύπωση του ευρύτερου αποτελέσματος από μια μόνο πτυχή της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα, κάθε μελέτη που περιλαμβάνει όλα τα μέτρα εκπαίδευσης δεν μπορεί να αναθεωρηθεί, καθώς μια τέτοια εργασία θα περιλάμβανε πολύ περισσότερη βιβλιογραφία και θα ήταν μια πιο ολοκληρωμένη επισκόπηση από την παρούσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Αποτελέσματα της συστηματικής επισκόπησης

Στο αρχικό στάδιο της διαδικασίας αναζήτησης εντοπίστηκαν 61 άρθρα που αποτέλεσαν το πρώτο δείγμα. Μετά από τη μελέτη των ερευνητικών άρθρων, οι περισσότερες έρευνες αποκλείστηκαν, καθώς δεν πληρούσαν τα κριτήρια. Μετά την εφαρμογή των κριτηρίων διαλογής και συμπερίληψης οι έρευνες που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν έμειναν 13. Για παράδειγμα, αποκλείστηκαν οι σχετικές με την εισοδηματική ανισότητα μελέτες που θέτουν στο επίκεντρο της ανάλυσης την οικονομική ανάπτυξη σε σχέση με τη συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου και την εισοδηματική ανισότητα, όπως κι εκείνες που έρχονται σε ασυμφωνία με την παρούσα επισκόπηση ως προς τους ορισμούς της εισοδηματικής ανισότητας και της εκπαίδευσης. Επίσης, αποκλείστηκαν, όπως προαναφέρθηκε, οι περισσότερες έρευνες από άλλους τομείς εκτός των οικονομικών, όπως κι εκείνες που χρησιμοποιούν το ίδιο σύνολο δεδομένων. Για παράδειγμα, ένας μεγάλος αριθμός άρθρων χρησιμοποιεί δεδομένα των Barro και Wha-Lee (2001) για μεταβλητές εκπαίδευσης.

Διάγραμμα ροής διαδικασίας αναζήτησης και διαδικασίας ελέγχου των επιλέξιμων μελετών.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται επιγραμματικά τα βασικά στοιχεία των 13 ερευνητικών μελετών της συστηματικής επισκόπησης, όπως προκύπτουν από το περιεχόμενο της ανάλυσής τους. Επιγραμματικά, καταδεικνύουν συνολικά μία μικρή διαφορά ανάμεσα στην αρνητική και τη θετική συσχέτιση μεταξύ της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας σε όλα τα κράτη, γεγονός που επιβεβαιώνει τη θεωρία περί της ασαφούς μεταξύ τους συνάφειας. Στα αναπτυγμένα κράτη παρατηρείται μόνο αρνητική συσχέτιση, ενώ στα αναπτυσσόμενα κράτη παρατηρείται οριακά αρνητική συσχέτιση μεταξύ των δύο υπό εξέταση φαινομένων. Οι λοιπές πληροφορίες παρατίθενται στον πίνακα που ακολουθεί.

Άρθρα/έρευνες	Εξαρτημένη μεταβλητή	Αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες	Αναπτυγμένες χώρες	Αναπτυσσόμενες χώρες	Τιμή σημαντικότητας	Χρονική περίοδος	Τριτοβάθμια (ανώτερη/ανώτατη) εκπαίδευση
1. Arshed, N., Anwar, A., Kousar, N., & Bukhari, S. (2018). Education enrollment level and income inequality: A case of SAARC economies. Social Indicators Research, 140, 1–14	Gini			Θετική συσχέτιση στατιστικά σημαντική στο 1%	√	-	Ποσοστά εγγραφών
2. Wang, A.J. (2019). The Relationship Between College Expansion and Income Inequality, Undergraduate Economic Review, 16(1), 4	Μισθολογική ή ανισότητα			Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντική στο 1%	√	1995-2013	Σχετική προσφορά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης

<p>3. Arshed, N., Anwar, A., Hassan, M. S., & Bukhari, S. (2019). Education stock and its implication for income inequality: The case of Asian economies. <i>Review of Development Economics</i></p>	<p>Gini</p>			<p>Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντική στο 1%</p>	<p>√</p>	<p>1990-2015</p>	<p>Ποσοστά εγγραφών</p>
<p>4. Yang, J. & Gao, M. (2018). "The impact of education expansion on wage inequality," <i>Applied Economics, Taylor & Francis Journals</i>, 50(12), 1309-1323</p>	<p>Μισθολογική ή ανισότητα/ Gini</p>			<p>Θετική συσχέτιση στατιστικά σημαντική στο 1%</p>	<p>√</p>	<p>2002-2013</p>	<p>Αύξηση του αριθμού αποφοίτων πανεπιστημίων</p>

<p>5. Celikay, F. & Sengur, M. (2016). Education Expenditures and Income Distribution: an Empirical Analysis on European Countries, <i>Humanomics: The International Journal of Systems and Ethics</i>, 32(3), 248-257</p>	<p>Gini</p>	<p>Θετική συσχέτιση στατιστικά σημαντική στο 1% (βραχυπρόθεσμα) και Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντική στο 1% (μακροπρόθεσμα)</p>			<p>√</p>	<p>2004-2011</p>	<p>Κρατικές δαπάνες</p>
<p>6. Keller, K.R.I. (2010). How Can Education Policy Improve Income Distribution? An Empirical Analysis of Education Stages and Measures on Income</p>	<p>Gini</p>	<p>Θετική συσχέτιση στατιστικά σημαντική τόσο στο 1% όσο και στο 5% (Κρατικές δαπάνες)</p>	<p>Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντικό στο 1% (ποσοστά εγγραφών)</p>		<p>√</p>	<p>1960-2009</p>	<p>Κρατικές δαπάνες και Ποσοστά εγγραφών</p>

Inequality, <i>The Journal of Developing Areas</i> , 43(2), 51-77							
7. Rodríguez-Pose, A. & Tselios, V. (2009). Education and Income Inequality in the Regions of the European Union, <i>Journal of Regional Science</i> , 49(3), 411-437	Gini	Θετική συσχέτιση στατιστικά σημαντική τόσο στο 1%			√	1995-2000	Ποσοστά επιτυχίας
8. Bergh, A. & Fink, G. (2008). Higher Education Policy, Enrollment, and Income Inequality, <i>Social Science</i>	Gini	Θετική συσχέτιση στατιστικά σημαντική τόσο στο 1%			√	-	Ποσοστά εγγραφών

Quarterly,89(1), 217-235							
9. Sylwester, K. (2003). Enrolment in Higher Education and Changes in Income Inequality, <i>Bulletin of Economic Research</i> , 55(3), 249-262	Gini	Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντικό στο 1%	Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντικό στο 1%	Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντικό στο 1%	√	-	Ποσοστά εγγραφών
10. De Gregorio, J. & Lee, J.-W. (2002). Education and Income Inequality: New Evidence from Cross-Country Data, <i>Review of Income and Wealth</i> , 48(3), 395-416	Gini	Αρνητική συσχέτιση			-	1960- 1990	Ποσοστά επιτυχίας

11. Sylwester, K. (2000). Income Inequality, Education Expenditures, and Growth, <i>Journal of Development Economics</i> , 63(2), 379-398	Gini	Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντική τόσο στο 5% όσο και στο 10% ανάλογα με την ποσότητα των μεταβλητών ελέγχου			√	1960-1990	Κρατικές δαπάνες
12. Park, K.H. (1996). Educational Expansion and Educational Inequality on Income Distribution, <i>Economics of Education Review</i> , 15(1), 51-58	Gini	Αρνητική συσχέτιση στατιστικά σημαντικό στο 1%			√	-	Ποσοστά επιτυχίας
13. Psacharopoulos (1977), p-value missing	Gini	Θετική συσχέτιση			-	-	Ποσοστά εγγραφών

Θα πρέπει να σημειωθεί εκ νέου ότι οι μελέτες θεωρούνται συγκρίσιμες στο βαθμό που χρησιμοποιούν τους ίδιους ή παρόμοιους εμπειρικούς ορισμούς της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, οι μελέτες που έχουν τις «κρατικές δαπάνες» ως ανεξάρτητη μεταβλητή δεν είναι εύκολο να συγκριθούν με μελέτες που χρησιμοποιούν τις «εγγραφές» ως ανεξάρτητη μεταβλητή, καθώς οι υποκείμενοι μηχανισμοί μέσω των οποίων επηρεάζουν την εισοδηματική ανισότητα μπορεί να διαφέρουν. Ωστόσο, οι μελέτες με τις «εγγραφές» ως ανεξάρτητη μεταβλητή είναι αρκετά εύκολο να τεθούν σε σύγκριση, καθώς χρησιμοποιούν την αναλογία του πληθυσμού με τριτοβάθμια εκπαίδευση προς εκείνους με μέσο ή κατώτερο επίπεδο μόρφωσης. Αν και οι άλλες ανεξάρτητες μεταβλητές δεν είναι τέλεια υποκατάστατα, είναι αρκετά παρόμοιες, αφού όλες αποτελούν αναλογίες ή ποσοστά εκείνης των «εγγραφών» του πληθυσμού ή του εργατικού δυναμικού με κάποια μορφή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι μελέτες που εφαρμόζουν τον συντελεστή Gini είναι απλές για σύγκριση, ενώ εκείνες που θέτουν ως εξαρτημένη μεταβλητή την «ανισότητα μισθών» διαφέρουν από τις πρώτες υπό την έννοια ότι μετρούν απλώς το εισόδημα από μισθό και όχι από κεφάλαιο.

Στη βιβλιογραφία, ενώ ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση είναι ο βασικός καθοριστικός παράγοντας της εισοδηματικής ανισότητας (Knight & Sabot, 1983) που προκύπτει από το γεγονός ότι η εκπαίδευση καθορίζει τις δεξιότητες και την παραγωγικότητα, οι οποίες καθορίζουν τον μισθό και το εισόδημα, υπάρχουν κι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση δεν μπορεί να εξηγήσει τις περισσότερες από τις διαφορές εισοδήματος μεταξύ των χωρών (Sylwester, 2003). Επίσης, ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας διαπιστώνει ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση επηρεάζει θετικά την εισοδηματική ανισότητα, ενώ άλλες εντοπίζουν αρνητική σχέση. Συνεπώς, εγείρονται ερωτήματα για το τι ισχύει πραγματικά ως προς αυτό.

Όπως έχει προαναφερθεί σε αρκετά σημεία της εργασίας, η καμπύλη ή η υπόθεση Kuznets αναφέρεται συχνά και ελέγχεται στη βιβλιογραφία της εισοδηματικής ανισότητας. Εν συντομία, η υπόθεση Kuznets δηλώνει ότι κατά τη διάρκεια μιας περιόδου οικονομικής ανάπτυξης η ανισότητα αυξάνεται στην αρχή, όταν οι άνθρωποι μετακινούνται από έναν τομέα χαμηλότερου εισοδήματος σε έναν υψηλότερου, αλλά μειώνεται μετά από ένα ορισμένο σημείο κι έπειτα, καθώς όλο και λιγότεροι άνθρωποι παραμένουν στον τομέα χαμηλού εισοδήματος (Knight & Sabot, 1983). Η υπόθεση Kuznets χρησιμοποιείται κυρίως, στη βιβλιογραφία, σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη (Oczki et al., 2017) και περισσότερο για να ελεγχθεί το αν αυτό ισχύει για τις αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο, οι υποκείμενοι μηχανισμοί είναι παρόμοιοι με εκείνους της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας, δεδομένου ότι και οι δύο

καθορίζονται από τη ζήτηση και την προσφορά και το ποσοστό απόδοσης στους παράγοντες παραγωγής.

Όπως ακριβώς η υπόθεση Kuznets συσχετίζεται με την ανισότητα των μισθών στην πορεία της εξέλιξης των πολλαπλών βιομηχανικών επαναστάσεων, η υπόθεση Acemoglu (2002) συσχετίζεται με την ανισότητα των μισθών που οφείλεται στην εξέλιξη της τεχνολογίας. Κοινό στοιχείο των δύο υποθέσεων είναι η ανάπτυξη των ικανοτήτων που αυξάνει το ασφάλιστρο δεξιοτήτων. Σύμφωνα με τη λογική της πρώτης, μια αύξηση ή επέκταση της εργασίας με την τριτοβάθμια εκπαίδευση θα αυξήσει αρχικά την ανισότητα, όταν οι άνθρωποι μετακινούνται από τη μια εισοδηματική ομάδα στην άλλη, ενώ αργότερα θα μειωθεί, καθώς όλο και περισσότεροι άνθρωποι αποκτούν πανεπιστημιακή κατάρτιση. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση των εγγραφών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ως εκ τούτου η αύξηση του ασφάλιστρου των δεξιοτήτων, αλλάζει τη σύνθεση του εργατικού δυναμικού, άρα ουσιαστικά αυξάνει την ανισότητα, ενώ αργότερα, όταν η προσφορά αυξάνεται σε σχέση με τη ζήτηση και ως τούτου επέρχεται μείωση του ασφάλιστρου των δεξιοτήτων, μειώνεται η ανισότητα.

Σύμφωνα με την υπόθεση Acemoglu (2002:10), η αύξηση της σχετικής προσφοράς δεξιοτήτων μειώνει το ασφάλιστρο και κατά συνέπεια την ανισότητα εισοδήματος βραχυπρόθεσμα, αλλά τροφοδοτεί την ανισότητα μακροπρόθεσμα, καθώς καθίσταται πιο επικερδής η ανάπτυξη τεχνολογίας και κεφαλαίου που συμπληρώνουν τους ειδικευμένους εργαζόμενους. Κατά αναλογία με την πρώτη βιομηχανική επανάσταση, όταν οι άνθρωποι μετατράπηκαν από αγρότες σε εργάτες εργοστασίων, το ίδιο στην πραγματικότητα ισχύει και για τις υπόλοιπες θεμελιώδεις οικονομικές εξελίξεις, όπου η σύνθεση του εργατικού δυναμικού μεταβάλλεται. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της τεχνολογικής «επανάστασης» οι εργάτες των εργοστασίων μετατράπηκαν σε εργάτες υψηλής ειδίκευσης/κατάρτισης. Οι ανωτέρω υποθέσεις θα μπορούσαν να εξηγούν τα διαφορετικά και αντιτιθέμενα αποτελέσματα.

Υπό αυτό το πρίσμα, φαίνεται ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση ασκεί διαφορετικής έντασης επίδραση στην εισοδηματική ανισότητα ανάλογα με το πού βρίσκεται μία χώρα στην καμπύλη ή με το ποια φάση ανάπτυξης διέρχεται (αναπτυγμένη ή αναπτυσσόμενη). Επιπλέον, σημαίνει ότι τόσο οι ανεπτυγμένες όσο και οι αναπτυσσόμενες χώρες μπορούν να βιώσουν θετική επίδραση της εκπαίδευσης στην ανισότητα, καθώς η αυξημένη προσφορά δεξιοτήτων δημιουργεί διαχρονικά μια κατάσταση μετατόπισης της ζήτησης από ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό σε ειδικευμένο/καταρτισμένο εργατικό δυναμικό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη

δημιουργία μίας νέας καμπύλης, ιδίως μετά την επανάσταση στην τεχνολογία της πληροφορίας, και ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες, δεδομένου ότι η αύξηση του ποσοστού του εργατικού δυναμικού υψηλής ειδίκευσης αυξάνει αρχικά την ανισότητα. Αυτός θα μπορούσε να είναι ο λόγος που οι Celikay και Sengur (2016), για παράδειγμα, διαπιστώνουν ότι η αύξηση των δαπανών για την τριτοβάθμια εκπαίδευση αυξάνει την ανισότητα αρχικά, αλλά τη μειώνει την ανισότητα μακροπρόθεσμα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι αυτή η συλλογιστική προϋποθέτει ότι υπάρχουν μόνο δύο ομάδες εργαζομένων: εκείνοι με υψηλή και εκείνοι με χαμηλή μόρφωση, κάτι που προφανώς συνιστά απλούστευση της πραγματικότητας. Κι αυτό, γιατί δεν λαμβάνει υπόψη τους επιμέρους, σχετικούς με την εκπαίδευση σημαντικούς παράγοντες, οι οποίοι καθορίζουν την ανισότητα. Μερικοί από αυτούς είναι τα διαφορετικά επίπεδα ανώτερης, μέσης ή κατώτερης εκπαίδευσης και οι μισθολογικές αποκλίσεις εντός των «ομοιογενών» ομάδων (Knight & Sabot, 1983). Έτσι, δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί το ακριβές σημείο που η αύξηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δημιουργεί αντιστρόφως χαμηλότερη ανισότητα ή το σημείο όπου κορυφώνεται η ανισότητα. Αυτό σημαίνει ότι δύο χώρες μπορεί να έχουν το ίδιο ποσοστό ατόμων με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά να βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία της καμπύλης.

Ωστόσο, αν αξιολογηθεί ως πραγματική η υπόθεση ότι οι ανεπτυγμένες χώρες γενικά, έχουν φτάσει σε εκείνο το σημείο όπου η αύξηση της σχετικής προσφοράς δεξιοτήτων μειώνει την ανισότητα, δηλαδή μια φθίνουσα καμπύλη Kuznets, ενώ οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι καθ' οδόν προς αυτό το σημείο, δηλαδή το σημείο της αύξησης της προσφοράς δεξιοτήτων που αυξάνει την ανισότητα, μπορεί να κατανοηθεί ότι είναι απολύτως λογική η διαπίστωση των μελετών που εντόπισαν θετική επίδραση στις αναπτυσσόμενες χώρες και το αντίθετο για τις ανεπτυγμένες χώρες. Αξίζει να αναφερθεί επίσης ότι η εκτίμηση της επίδρασης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης γίνεται δυσκολότερη σε μελέτες που διεξάγουν αναλύσεις βάσει δεδομένων από ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες σε περιορισμένο χρονικό διάστημα. Κι αυτό, γιατί μία αναπτυσσόμενη χώρα μπορεί να εμφανίζει μεγάλο ποσοστό εργαζομένων υψηλής εκπαίδευσης, ενώ έχει υψηλό συντελεστή Gini και μία άλλη μπορεί να έχει χαμηλό ποσοστό εργαζομένων με τριτοβάθμια εκπαίδευση και υψηλό συντελεστή. Αυτό μπορεί να εξηγήσει τις έξι θετικές και τις ισάριθμες αρνητικές εξηγήσεις.

Τα ασαφή αποτελέσματα συνηγορούν υπέρ της αναθεώρησης της αντίληψης ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση συνιστά καθοριστικό παράγοντα της εισοδηματικής ανισότητας. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι πολλοί άλλοι παράγοντες καθορίζουν την εισοδηματική ανισότητα, τόσο εκπαιδευτικοί όσο και μη. Σε ορισμένες από τις μελέτες, η τριτοβάθμια εκπαίδευση υποβιβάζεται σε ασήμαντο ή μικρής σημασίας παράγοντα, ιδίως όταν εισάγονται μη εκπαιδευτικές μεταβλητές ελέγχου στο μοντέλο (Keller, 2010). Φαίνεται λογικό ότι η ανισότητα δεν εξαρτάται μόνο από την τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά από την εκπαιδευτική σύνθεση του εργατικού δυναμικού στο σύνολό της, η οποία με τη σειρά της καθορίζεται από τη διασπορά του μορφωτικού επιπέδου σε μια χώρα ή σε μία κοινωνία. Στη Γαλλία δεν σημειώθηκε μείωση της μισθολογικής ανισότητας κατά τον 20^ο αιώνα παρά τον εκδημοκρατισμό του εκπαιδευτικού συστήματος, γεγονός που ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της σταθερής διασποράς ή διακύμανσης στο μορφωτικό επίπεδο μεταξύ των ομάδων (Celikay & Sengur, 2016). Αυτό ενδεχομένως συνεπάγεται ότι μια σύγκλιση των μορφωτικών επιδόσεων πιθανότατα θα μείωνε την ανισότητα.

Μία τέτοια θέση είναι εύλογο ότι γεννά προβληματισμούς αναφορικά με την εκπαιδευτική πολιτική και το σκεπτικό για τις δημόσιες δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κι αυτό, γιατί η αύξηση της ανισότητας λόγω της αυξημένης εκπαίδευσης φαίνεται αναπόφευκτη με βάση την προηγούμενη συλλογιστική. Ωστόσο, προκύπτει μία παραδοξότητα όταν η ανακατανομή των πόρων με σκοπό την επίτευξη της ισότητας προβάλλεται ως παράγοντας αύξησης της εισοδηματικής ανισότητας. Οι πολέμιοι της ανωτέρω αντίληψης προσπαθούν να αποδείξουν εμπειρικά και θεωρητικά ότι η προσβασιμότητα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση θα οδηγήσει μακροπρόθεσμα στη μείωση της μισθολογικής ανισότητας. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο αβεβαιότητας, είναι αναμενόμενο να εκφράζονται αμφιβολίες για το αν είναι ορθό να αυξάνονται οι κρατικές δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κατά ανάλογο τρόπο, εγείρονται ερωτήματα γύρω από το αν η επέκταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τροφοδοτεί την ανισότητα και ως εκ τούτου μειώνει την κοινωνική ευημερία, λόγω της αύξησης του ασφάλιστρου των δεξιοτήτων.

Είναι πολύ βολικό να υποστηριχθεί ότι το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι στην πραγματικότητα ο πιο καθοριστικός παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης σε εθνικό επίπεδο, ο οποίος μπορεί να αναπτυχθεί με την εκπαίδευση, γεγονός που αιτιολογεί τις δημόσιες δαπάνες για την τελευταία. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε, αν η τριτοβάθμια εκπαίδευση επιδοτείται εξίσου σε τομείς με διαφορετικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη, η βολική θέση δεν αποδεικνύεται

επαρκώς λογική. Ένα επιμέρους σκεπτικό για την επιδοτούμενη εκπαίδευση που συζητήσεις ανωτέρω ήταν αυτό των ίσων ευκαιριών. Δεδομένου ότι το αποτέλεσμα δεν είναι το επίκεντρο της ισότητας ευκαιριών, αλλά μάλλον η διαδικασία που παράγει αποτέλεσμα, διευκολύνει την αιτιολόγηση και δεν συνδέεται απαραίτητως με την εισοδηματική ανισότητα αυτή καθαυτή. Αν υποθεθεί ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν παρέχεται από τον δημόσιο τομέα, αλλά μπορούσε να «καταναλωθεί» μόνο στην αγορά, παρεχόμενη από τον ιδιωτικό τομέα, αναπόφευκτα ορισμένοι άνθρωποι θα είχαν την οικονομική δυνατότητα να την καταναλώνουν, ιδίως όσο τα μελλοντικά κέρδη από αυτή υπερβαίνουν το κόστος κατανάλωσης. Αυτό θα μπορούσε να θεωρηθεί άδικο από τη σκοπιά των ευκαιριών, καθώς οι διαφορές στο κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο των ανθρώπων θα επηρέαζαν την ικανότητα/δυνατότητά τους να καταναλώνουν την εκπαίδευση, κι ως εκ τούτου, τα μελλοντικά κέρδη που αναπόφευκτα θα δημιουργήσουν εισοδηματικές ανισότητες. Από θεωρητική σκοπιά, λοιπόν, οι επιδοτήσεις της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να δικαιολογηθούν με βάση το ότι εξισώνει τις ευκαιρίες τόσο στην κατανάλωση όσο και στην ικανότητα απόκτησης υψηλότερου μελλοντικού μισθού, είτε αυξάνει είτε μειώνει την εισοδηματική ανισότητα.

Από εμπειρική άποψη, δεδομένου ότι ο άνθρωποι είναι σε θέση να «καταναλώσουν» τριτοβάθμια εκπαίδευση, η εισοδηματική ανισότητα μοιάζει και είναι αναπόφευκτη. Επομένως, οι κρατικές δαπάνες μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα μέτρο για τη μείωση της ανισότητας, τουλάχιστον σε ορισμένες χρονικές περιόδους. Οι εν λόγω δαπάνες για την εκπαίδευση έχει υποστηριχθεί ότι διευρύνουν τα όρια της εκπαίδευσης και μειώνουν την ανισότητα. Η Keller (2010) εντόπισε μια σημαντική αντίστροφη σχέση μεταξύ των δημοσίων δαπανών για την τριτοβάθμια εκπαίδευση και της εισοδηματικής ανισότητας στις ανεπτυγμένες χώρες. Το ερώτημα είναι αν αυτό οφείλεται σε πραγματική βελτίωση της ποιότητας ή στην αύξηση του αριθμού των εγγραφών. Ο Sylwester (2000) υποστηρίζει ότι αν το επίπεδο των δαπανών αντικατοπτρίζει μόνο την αναλογία εγγραφής, που σημαίνει υψηλές δαπάνες λόγω υψηλών ποσοστών εγγραφών. Ωστόσο, η αύξηση των δαπανών δεν έχει αποτέλεσμα στην προσπάθεια διαχείρισης της εισοδηματικής ανισότητας.

Οι Berg και Fink (2008) δεν εντοπίζουν καμία συσχέτιση μεταξύ των δαπανών και των εγγραφών, πράγμα που σημαίνει ότι η επίδραση των πρώτων στην ανισότητα δεν εξαρτάται από τις εγγραφές. Με βάση το αποτέλεσμα, φαίνεται να υπάρχει μια σαφέστερη, αρνητική συσχέτιση μεταξύ των δαπανών και της εισοδηματικής ανισότητας συγκριτικά με εκείνη μεταξύ των εγγραφών και της εισοδηματικής ανισότητας. Ως μέσο πολιτικής, η αύξηση των

εκπαιδευτικών δαπανών και, κατά συνέπεια, της ποιότητας της εκπαίδευσης, αξιολογείται ως δυνητικά αποτελεσματικότερο μέτρο για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Ωστόσο, όπως προαναφέρθηκε και κατέστη σαφές, η αναλογία των ατόμων με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν είναι ο μόνος καθοριστικός, εκπαιδευτικός, παράγοντας της εισοδηματικής ανισότητας. Υπάρχουν κι άλλοι καθοριστικοί παράγοντες, όπως η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου, η διασπορά των μισθών και το μέγεθος του ασφάλιστρου δεξιοτήτων επηρεάζουν την έκταση της εισοδηματικής ανισότητας καθώς και τον χρόνο που χρειάζεται να φτάσει στο σημείο που αρχίζει να μειώνεται όσο αυξάνεται το ποσοστό των ατόμων με ανώτερη εκπαίδευση (Knight & Sabot, 1983). Ταυτόχρονα, αναφέρθηκε ότι το μέσο μορφωτικό επίπεδο έχει αυξηθεί στον ΟΟΣΑ τα τελευταία δέκα χρόνια, μειώνοντας το ποσοστό των πτυχιούχων ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης. Αν συνεχιστεί αυτή η τάση, η αντίστροφη επίδραση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ανισότητα μπορεί να είναι πιο σημαντική στο μέλλον.

3.2 Συμπληρωματικά στοιχεία της έρευνας

Σε αυτό το σημείο, παρατίθενται ορισμένα συμπληρωματικά στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη συσχέτιση της τριτοβάθμιας ή ανώτερης εκπαίδευσης με την εισοδηματική ανισότητα, τα οποία εξάγονται από προσφάτως δημοσιευμένα δεδομένα από τις 27 χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με τη συμπερίληψη των στοιχείων αυτών, η ερευνήτρια αποσκοπεί να καταδείξει εμπράκτως αν υπάρχει συνάφεια μεταξύ της υφιστάμενης εισοδηματικής ανισότητας στα κράτη μέλη και τις κρατικές και ιδιωτικές δαπάνες/χρηματοδοτήσεις του εθνικού, τριτοβάθμιου εκπαιδευτικού συστήματος. Για την κάλυψη της ερευνητικής αυτής προβληματικής που καθοδηγεί την ενότητα, δηλαδή τη μελέτη της συμπεριφοράς των δαπανών για την ανώτερη εκπαίδευση στην ΕΕ και την εισοδηματική ανισότητα σε αυτή, προτείνεται μία προσαρμογή του συντελεστή Gini για την ανάλυση της κατανομής και των αποτελεσμάτων της. Στο περιθώριο της εν λόγω ανάλυσης, μπορεί να διερευνηθεί και ο ρόλος των ιδιωτικών δαπανών ως προς τη μείωση ή την αύξηση της κοινωνικής ανισότητας.

Σε πρώτο επίπεδο, αξιοποιούνται τα διαθέσιμα δεδομένα σχετικά με τον μέσο όρο του συντελεστή Gini του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος για το διάστημα 2016-2020 για τις 27 χώρες μέλη της ΕΕ κατά τη στιγμή της μελέτης. Ως συγκρίσιμο μέγεθος λαμβάνεται ο συντελεστής Gini (με κλίμακα από το 0 ως το 100 εφόσον χρησιμοποιείται από τη Eurostat) για το εν λόγω χρονικό διάστημα και για το δείγμα των 27 χωρών. Η πηγή δεδομένων ήταν κυρίως ανοικτά δεδομένα από τον επίσημο ιστότοπο της Eurostat (2021). Κρίνεται αναγκαίο να τονιστεί ότι τα δεδομένα ενδέχεται να εμφανίζονται διαφοροποιημένα σε εναλλακτικές πηγές και να μη συμπίπτουν λόγω της πιθανής διαφοροποίησής τους όσον αφορά στη χρήση διαφορετικών μεθόδων για τον υπολογισμό του ίδιου του συντελεστή Gini. Σε γενικές γραμμές, από τη μελέτη προέκυψε ότι τιμή του δείκτη δείχνει μία ομοιόμορφη κατανομή του εισοδήματος, που δεν υπερβαίνει το 40%, σε όλες τις χώρες της ΕΕ..

EE	FIN	CZE	ITA	SVN	MLT	AUT	BEL	NLD	ESP	HRV	GRC	IRL	FRA
Gini	25,6	24,52	32,88	23,98	28,32	27,32	25,88	26,98	33,88	29,8	33,04	29,42	29
LVA	DEU	DNK	SWE	EST	LUX	LTU	SVK	PRT	ROU	CYP	POL	HUN	BGR
35,04	29,9	27,6	27,38	32,04	30,18	36,96	22,98	33,08	35,02	31,34	29,18	28,24	39,06

Η ανάλυση αποδείχθηκε περίπλοκη, δεδομένου ότι η στατιστική βάση δεδομένων της Eurostat για τον συντελεστή Gini περιέχει ελλιπείς πληροφορίες και ότι ο κατάλογος για τα 27 κράτη μέλη διαμορφώθηκε με αμφιλεγόμενα κριτήρια. Είναι αναμφίβολο ότι η διαδικασία αυτή συγκρότησης του καταλόγου είναι χρονοβόρα και ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συντελέστηκαν διάφορα γεγονότα και συνέτρεξαν διαφορετικής σημασίας και βαρύτητας συγκυρίες, τόσο για την ΕΕ συνολικά, όσο και για κάθε ένα από τα κράτη μέλη της. Για την επί τόπου επικέντρωση στην ανάλυση των τιμών του συντελεστή Gini σχηματίστηκε μία σύντομη λίστα με τις 27 χώρες και το μ.ο. των τιμών. Η απλότητα και η σαφήνεια αυτής της διαδικασίας κρίθηκαν απαραίτητες από την ερευνήτρια, καθώς πρώτη προτεραιότητα ήταν ο έλεγχος των επιπέδων της εισοδηματικής ανισότητας στις 27 χώρες μέλη της ΕΕ για το διάστημα 2016-2020 έτσι, ώστε να συνεξεταστούν με τα στοιχεία του δεύτερου επιπέδου της παρούσας, σύντομης, έρευνας.

Το δεύτερο αυτό επίπεδο αφορά στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και συγκεκριμένα στις δημόσιες και ιδιωτικές δαπάνες ανά κράτος μέλος της ΕΕ. Δεδομένου ότι τα τελευταία διαθέσιμα και αξιόπιστα στοιχεία προέρχονται συγκεντρωμένα από τη Eurostat για το έτος 2015, θεωρήθηκε ότι μπορούν να τεθούν σε παράλληλη επεξεργασία με εκείνα του πρώτου επιπέδου, προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι δαπάνες συσχετίζονται με την ανισότητα. Πιο συγκεκριμένα συλλέχθηκαν στοιχεία για τις δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση που διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: σε δαπάνες για εκπαιδευτικά ανώτατα ιδρύματα από δημόσιες πηγές και δαπάνες για εκπαιδευτικά ανώτατα ιδρύματα από ιδιωτικές πηγές. Όπως θα φανεί στον πίνακα που ακολουθεί, υπάρχει σημαντική ανομοιογένεια στην κατανομή των δημόσιων και ιδιωτικών δαπανών μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ. Βέβαια, αυτό μπορεί να εξηγηθεί με πολλούς τρόπους, όπως είναι το ΑΕΠ, η κατανομή του πληθυσμού κ.ά.

Οι πέντε πρώτες χώρες μέλη που σημειώνουν μικρότερο μ.ο. (Gini) εισοδηματικής ανισότητας 1. Σλοβακία, 2. Σλοβενία, 3. Τσεχία, 4. Φιλανδία και 5. Βέλγιο δεν συγκαταλέγονται στην πρώτη πεντάδα εκείνων που δαπανούν τα περισσότερα δημόσια χρήματα για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, η Σλοβακία είναι 14^η, η Σλοβενία είναι 18^η, η Τσεχία είναι 13^η, η Φιλανδία είναι 10^η και το Βέλγιο είναι 8^ο. Υπό αυτό το πρίσμα, δεν διαπιστώνεται έντονη συσχέτιση της αύξησης της δημόσιας χρηματοδότησης με τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας μεταξύ των 27 της ΕΕ.

Κράτη μέλη ΕΕ	Δημόσιες δαπάνες σε εκατομμύρια ευρώ	Ιδιωτικές δαπάνες σε εκατομμύρια ευρώ	Δημόσιες δαπάνες σε ποσοστό	Ιδιωτικές δαπάνες σε ποσοστό	Συντελεστής Gini επενδύσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση
FIN	3,968.3	0.0	100	0	60.0
CZE	1,299.8	158.7	89,12	10,88	72.4
ITA	12,542.0	4,308.6	74,43	25,57	-
SVN	379.0	42.9	89,83	10,17	67.3
MLT	127.2	9.2	93,26	6,74	71.0
AUT	6,130.3	185.1	97,07	2,93	66.4
BEL	5,949.0	518.6	91,98	8,02	-
NLD	11,117.3	1,902.2	85,39	14,61	66.3
ESP	10,327.5	3,980.5	72,18	37,82	72.0
HRV	-	-	-	-	70.9
GRC	1,282.3	201.4	86,43	13,57	72.7
IRL	2,306.1	462.1	83,31	16,69	67.4
FRA	27,377.9	3,439.5	88,84	11,16	-
LVA	286.8	78.8	78,45	21,55	70.3
DEU	38,016.2	-	-	-	-
DNK	-	-	-	-	-
SWE	8,447.3	58.6	99,31	0,69	-
EST	287.0	23.5	92,43	7,57	66.1
LUX	267.3	6.6	97,59	2,41	-
LTU	439.8	101.5	81,25	18,75	69.8
SVK	1,097.2	130.0	89,41	10,59	69.6
PRT	1,607.1	603.8	72,69	27,31	68.6
ROU	1,054.0	6.8	99,36	0,64	72.3
CYP	234.2	126.0	65,02	34,98	71.1
POL	5,234.9	829.9	86,32	13,68	70.6
HUN	726.7	-	-	-	69.3
BGR	292.3	265.9	52,36	47,64	71.0

Ένα επιμέρους ενδιαφέρον στοιχείο σχετίζεται με τις ιδιωτικές δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Πιο συγκριμένα, οι χώρες που εμφανίζουν υψηλά ποσοστά χρηματοδότησης της ανώτατης εκπαίδευσης σημειώνουν και υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα. Για παράδειγμα, η Βουλγαρία, το κράτος μέλος με την υψηλότερη εισοδηματική ανισότητα στην ΕΕ, συγκεντρώνει και το υψηλότερο ποσοστό ιδιωτικής χρηματοδότησης για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Κατά ανάλογο τρόπο η Ισπανία (5^η σε εισοδηματική ανισότητα) έχει το 3^ο υψηλότερο ποσοστό ιδιωτικών χρηματοδοτήσεων, η Πορτογαλία (6^η σε εισοδηματική ανισότητα) έχει το 4^ο, η Ιταλία (8^η σε εισοδηματική ανισότητα) έχει το 5^ο, ενώ η Λετονία (3^η σε εισοδηματική ανισότητα) έχει το 6^ο. Βάσει των ανωτέρω δύο αποτελεσμάτων, επιβεβαιώνεται η ασαφής συσχέτιση μεταξύ της εκπαίδευσης (και συγκεκριμένα της τριτοβάθμιας) και της εισοδηματικής ανισότητας. Έτσι, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του συντελεστή ανισότητας και του ποσοστού ιδιωτικών δαπανών για την

ανώτατη εκπαίδευση. Επομένως, εντοπίζονται ορισμένες ιδιαιτερότητες, για παράδειγμα όσον αφορά σε κράτη μέλη της βόρειας, ανατολικής Ευρώπης, όπως η Λετονία και η Λιθουανία με υψηλή εισοδηματική ανισότητα και υψηλές ιδιωτικές δαπάνες, σε κράτη της κεντρικής Ευρώπης, όπως η Σλοβακία και η Σλοβενία με χαμηλή ανισότητα και χαμηλές ιδιωτικές δαπάνες, σε κράτη της Βαλκανικής, όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία με υψηλή εισοδηματική ανισότητα και χαμηλή ιδιωτική χρηματοδότηση.

Τέλος, ανάλογη σύγκριση παρατηρείται κατά την προσπάθεια ερμηνείας του συντελεστή Gini για τις επενδύσεις των κρατών μελών της ΕΕ για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αν και δεν υπάρχουν πολύ μεγάλες αποκλίσεις ως προς αυτό, δεδομένου ότι καταγράφεται μια διακύμανση από το 60,0 ως το 72,7, προκύπτουν αποτελέσματα που οδηγούν σε περαιτέρω προβληματισμό και στην ουσία επανεπιβεβαιώνουν την αμφισημία σχετικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στην εισοδηματική ανισότητα. Για παράδειγμα, η Βουλγαρία, το κράτος μέλος με τη χειρότερη εισοδηματική ανισότητα, συγκεντρώνει σχεδόν παρόμοιο συντελεστή Gini επενδύσεων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με την Τσεχία, που είναι η τρίτη τη τάξει χώρα μέλος με τη μικρότερη εισοδηματική ανισότητα στην ΕΕ. Μάλιστα, η Τσεχία είναι η χώρα με τον δεύτερο υψηλότερο συντελεστή Gini για τις επενδύσεις στην τριτοβάθμια εκπαίδευση πίσω από την Ελλάδα (72,7-**33,04**). Παρ' όλα αυτά, τα αμέσως μετά υψηλότερα αποτελέσματα συγκεντρώνουν κράτη μέλη με σχετικά υψηλά ποσοστά εισοδηματικής ανισότητας στην ΕΕ, όπως η Ρουμανία (72,3-**35,02**), η Ισπανία (72-**33,88**), η Κύπρος (71,1-**31,34**) και η Βουλγαρία (71-**39,06**).

Η συμπληρωματική αυτή ανάλυση δείχνει ότι η εισοδηματική ανισότητα και η χρηματοδότηση, δημόσια και ιδιωτική, ακολουθούν μία στατιστικά αξιοσημείωτη σχέση. Επιβεβαιώνεται ότι τα μέλη των κοινωνικών τάξεων που βρίσκονται στην υψηλότερη εισοδηματική θέση στον πληθυσμό μπορεί να ωφεληθούν από τις ιδιωτικές δαπάνες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση κι έτσι να αυξήσουν το ασφάλιστρο των δεξιοτήτων τους που οδηγεί στην εισοδηματική ανισότητα. Αν και οποιοδήποτε αποτέλεσμα σχετικά με την εκπαίδευση και την εισοδηματική ανισότητα μπορεί να θεωρηθεί σχετικό, αποκαλύπτει την ανάγκη επανεξέτασης των προτάσεων για την προώθηση μεγαλύτερης ισότητας με καθοδήγηση από διαπιστευμένους δείκτες που εξετάζονται κατά περίπτωση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Αναζητώντας και μελετώντας τη βιβλιογραφία για την εισοδηματική ανισότητα, γίνεται γρήγορα προφανές ότι είναι εξέχον θέμα στην επιστημονική έρευνα, όπου προσεγγίζεται ποικιλοτρόπως, τόσο από άποψη πεδίου όσο και μεθοδολογίας. Το γεγονός ότι η εισοδηματική ανισότητα δεν προσελκύει το ενδιαφέρον μόνο των οικονομικών ερευνητών/μελετητών δείχνει τη σημασία της αλλά και την ανάγκη για μια πιο εκτενή επισκόπηση των διαφορετικών πεδίων και των ορισμών της. Το γεγονός ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας φαίνεται ξεκάθαρο, αλλά το αποτέλεσμα διαφέρει ως προς τον λειτουργικό ορισμό και ως εκ τούτου, την παρεμβατική πολιτική, μέσω των εγγραφών και των δαπανών, αλλά και την οικονομική κατάσταση μίας χώρα (αναπτυγμένη-αναπτυσσόμενη (Coady & Dizioli, 2017). Αυτό σημαίνει ότι οι εθνικές εκπαιδευτικές πολιτικές παρουσιάζουν διαφορετικούς βαθμούς αποτελεσματικότητας.

Ο συντελεστής Gini φαίνεται να είναι το πιο διαδεδομένο και συχνά αξιοποιούμενο μέτρο ανισότητας, χωρίς φυσικά να είναι το μόνο. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο όταν εμπλέκεται στην έρευνα η εκπαίδευση. Συνδυαστικά με αυτό, η βιβλιογραφία τείνει ολοένα και πιο ποικιλόμορφη ως προς τη μεθοδολογία, δεδομένου ότι χρησιμοποιούνται περισσότεροι ορισμοί που εμποδίζουν τη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας πιο ποικιλόμορφης εικόνας των ήδη διαφορετικών πολιτικών και των επιπτώσεων στην κατανομή του εισοδήματος. Για παράδειγμα, η μέτρηση της εισοδηματικής ανισότητας ως αναλογία των δεκατημόριων ή ως αλλαγή στα χαμηλότερα ή υψηλότερα τμήματα της κατανομής μπορεί να δώσει αποτελέσματα από τον παραδοσιακό συντελεστή Gini. Αναμφίβολα, η ποικιλία των ορισμών και των αποτελεσμάτων λειτουργεί περιοριστικά σε αυτήν την επισκόπηση, καθώς αναγκαστικά παραλείπεται σημαντικό μέρος της έρευνας που εξετάζει τη σχέση μεταξύ της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και της εισοδηματικής ανισότητας.

Κάποιοι λένε ότι η κοινωνία εισέρχεται στην τέταρτη βιομηχανική επανάσταση με την εξέλιξη της τεχνητής νοημοσύνης. Καθώς η τεχνολογία συνεχίζει να εξελίσσεται και να γίνεται πιο αποτελεσματική, οι παραδοσιακές αγορές εργασίας ενδέχεται να αυτοματοποιηθούν με αποτέλεσμα την απώλεια θέσεων εργασίας. Οι πρώτες θέσεις εργασίας που εξαλειφθούν σε μια τέτοια επανάσταση θα είναι πιθανότατα θέσεις εργασίας χωρίς προσόντα που δεν απαιτούν

τριτοβάθμια εκπαίδευση, γεγονός που θέτει το ερώτημα εάν όλοι θα χρειαστούν εν τέλει να «καταναλώσουν» μια τριτοβάθμια εκπαίδευση στο μέλλον. Ταυτόχρονα, αν η ανθρώπινη εργασία αντικατασταθεί από νέα τεχνολογία, το κόστος παραγωγής μειώνεται, το κέρδος αυξάνεται για όσους κατέχουν τις εταιρείες που τη χρησιμοποιούν, ενώ οι εργαζόμενοι θα χάσουν σημαντικό μέρος του εισοδήματός τους, αφού θα αντικατασταθεί από μηχανές. Είναι προφανές ότι κάποιοι θα ωφεληθούν από μια τέτοια τεχνολογία και κάποιοι άλλοι όχι. Θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί ποιες θα είναι οι συνέπειες για την εισοδηματική ανισότητα σε ένα τέτοιο σενάριο.

Αυτό είναι φυσικά ένα απλοποιημένο παράδειγμα για το πώς θα εξελιχθεί η τεχνητή νοημοσύνη, όπως και για το ότι ορισμένες θέσεις εργασίας τείνουν να ξεπεραστούν και να αντικατασταθούν. Τα δεδομένα δείχνουν ότι οι παραδοσιακές θέσεις εργασίας μειώνονται στις χώρες του ΟΟΣΑ, ιδιαίτερα οι θέσεις εργασίας μεσαίου επιπέδου, το μερίδιο του οποίου στο συνολικό εργατικό δυναμικό μειώθηκε από 53 σε 41 τοις εκατό μεταξύ 1995 και 2010 και εν μέρει έχει αποδοθεί στην τεχνολογική αλλαγή (OECD, 2015:49-50). Οι εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ δείχνουν επίσης ότι το 14% των θέσεων εργασίας διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να αυτοματοποιηθούν στο εγγύς μέλλον (OECD, 2019:24-25) και ότι η αυτοματοποίηση είναι σημαντικός παράγοντας της πτωτικής τάσης του εισοδήματος από την εργασία και της ανοδικής τάσης του εισοδήματος από το κεφάλαιο (OECD, 2015:47-49). Εάν μεγάλοι τομείς της αγοράς εργασίας αυτοματοποιηθούν στο εγγύς μέλλον, θα δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην εκπαιδευτική πολιτική, εν μέρει επειδή οι μελλοντικές θέσεις εργασίας θα είναι σε αγορές που απαιτούν εκπαίδευση, πράγμα που σημαίνει ότι η ζήτηση για εκπαίδευση θα αυξηθεί, αλλά και επειδή οι άνθρωποι θα χρειαστούν εξειδίκευση, κατάρτιση και δια βίου εκπαίδευση.

Εκτός από την πρώτη βιομηχανική επανάσταση, στην οποία οι ειδικευμένοι εργάτες αντικαταστάθηκαν από ανειδίκευτους εργάτες, η δεύτερη και η τρίτη βιομηχανικές επαναστάσεις κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα υπήρξαν κατεξοχήν μεροληπτικές ως προς τις δεξιότητες και την τεχνολογική καινοτομία, που οδήγησαν σε αυξημένη ζήτηση για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό και σε μειωμένη ζήτηση για ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό. Το φαινόμενο αυτό τροφοδότησε την εισοδηματική ανισότητα στα λεγόμενα «δυτικά» κράτη (Acemoglu 2002:7-16). Αυτό, με τη σειρά του, οδήγησε στην αντίληψη στον τομέα της οικονομίας ότι υπάρχει μια συμπληρωματική σχέση μεταξύ των μορφωμένων εργαζομένων και του κεφαλαίου και ότι η τεχνολογική ανάπτυξη ευνοεί τους μορφωμένους εργαζόμενους (Acemoglu 2002:7). Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, θα μπορούσε κανείς φυσικά να ισχυριστεί

ότι η τεχνολογική καινοτομία και μια τέταρτη βιομηχανική επανάσταση θα δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας που κανείς δεν μπορεί να προβλέψει. Ωστόσο, αυτό που είναι μοναδικό με την τέταρτη βιομηχανική επανάσταση είναι η εξέλιξη της τεχνητής νοημοσύνης. Αυτό σημαίνει ότι, καθώς η τεχνητή νοημοσύνη συνεχίζει να αναπτύσσεται, γίνεται πιο εξελιγμένη και αποτελεσματική, και φαντάζει πιθανό ότι κάποια στιγμή θα ξεπεράσει τους ανθρώπους σε εργασίες.

Το οικονομικό σκεπτικό ή κίνητρο για την τεχνολογία ΑΙ είναι ξεκάθαρο: η πιο αποτελεσματική τεχνολογία συνεπάγεται χαμηλότερο κόστος, ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς, αν δεν είναι ήδη μονοπώλιο, και συνεπώς, υψηλότερα κέρδη (Perall et al., 2014:554-557). Το κύριο κόστος θα προέλθει από επενδύσεις στην έρευνα και ανάπτυξη της τεχνολογίας, αλλά όταν η τεχνολογία είναι σε θέση θα αντικαταστήσει το κόστος εργασίας και θα παρουσιάσει οικονομίες κλίμακας. Πώς σχετίζεται αυτό με την ανισότητα; Κοιτάζοντας την τρίτη βιομηχανική επανάσταση, έχει υποστηριχθεί στην επιστημονική βιβλιογραφία ότι η ταχεία εξέλιξη της τεχνολογίας της πληροφορίας από τη δεκαετία του 1970 έχει τροφοδοτήσει την εισοδηματική ανισότητα λόγω της αυξανόμενης ζήτησης για εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό (Acemoglu 2002:7-33). Αυτό σημαίνει ότι η νέα τεχνολογία έχει ευνοήσει το ανθρώπινο κεφάλαιο ως παράγοντα παραγωγής, αν και με ατελές τρόπο, που σημαίνει ότι δεν ευνοήθηκε όλο το ανθρώπινο κεφάλαιο αναλογικά. Με βάση αυτό, οι δικαιούχοι αυτής της τεχνολογίας θα είναι όσοι κατέχουν εταιρείες που θα χρησιμοποιούν την τεχνολογία, εύλογα εκείνοι που βρίσκονται ήδη στην κορυφή της διανομής πλούτου και των διανομών εισοδήματος, καθώς και οι άνθρωποι των οποίων οι δεξιότητες είναι σύμφωνες με την τεχνολογία. Αντίθετα, οι χαμένοι ούτως ή άλλως, θα είναι εκείνοι των οποίων οι εργασίες θα είναι αυτοματοποιημένες. Αυτό θα μπορούσε λογικά να αυξήσει περαιτέρω την άνιση κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος τόσο εντός των χωρών όσο και παγκοσμίως, καθώς οι μεγαλύτεροι επενδυτές στην τεχνητή νοημοσύνη είναι οι βιομηχανικές χώρες.

Αν ισχύει η υπόθεση ότι η τεχνολογική αλλαγή ευνόησε τους εργαζομένους με ανώτατη και ανώτερη μόρφωση με ταχύ ρυθμό (OECD, 2023:28; Acemoglu 2002:11), άρα οδήγησε σε υψηλότερους πραγματικούς μισθούς για αυτούς, τότε η τέταρτη βιομηχανική επανάσταση σίγουρα θα οδηγήσει σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα εισοδηματικής ανισότητας τις επόμενες δεκαετίες. Αυτό το σκεπτικό φαίνεται ιδιαίτερα αληθές όταν η εκπαιδευτική αλλαγή δεν εξελίσσεται με τον ίδιο ρυθμό με την τεχνολογική αλλαγή που οδηγεί σε αύξηση της εισοδηματικής ανισότητας, ενώ το αντίθετο συμβαίνει όταν η εκπαίδευση πλησιάζει την

τεχνολογία (OECD, 2015:45). Αυτό φαίνεται λογικό από οικονομικής άποψης για τον λόγο ότι εφόσον υπάρχει σημαντικό χάσμα μεταξύ των ατόμων με ανώτατη/ανώτερη και μέση/κατώτερη εκπαίδευση στο εργατικό δυναμικό και η ζήτηση αυξάνεται για την πρώτη ομάδα ενώ μειώνεται για τη δεύτερη, το χάσμα αυτομάτως και αναπόφευκτα μεταφέρεται στους μισθούς και η εισοδηματική ανισότητα τείνει να γίνει ανεξέλεγκτη.

Η παρούσα μελέτη εντόπισε στοιχεία που τεκμηριώνουν το επιχείρημα ότι όταν αυξάνεται η προσβασιμότητα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, αφενός αυξάνεται η προσφορά εργασίας και αφετέρου, οι μισθοί μειώνονται. Επίσης, κατέδειξε δεδομένα που συνηγορούν υπέρ της θέσης ότι όταν η προσφορά αυξάνεται, το ασφάλιστρο δεξιοτήτων μειώνεται, γεγονός που στη συνέχεια μειώνει τις μισθολογικές ανισότητες και ως εκ τούτου την εισοδηματική ανισότητα. Βάσει των ανωτέρω, γεννάται εύλογα το ερώτημα αν θα εξαφανιζόταν η εισοδηματική ανισότητα αν όλοι λάμβαναν τριτοβάθμια εκπαίδευση. Όπως κατέστη σαφές σε όλη την πορεία της έρευνας, η εκπαίδευση δεν είναι ο μόνος παράγοντας που επηρεάζει την εισοδηματική ανισότητα. Επιπροσθέτως, η ζήτηση και η προσφορά εργασίας διαφέρουν από τομέα σε τομέα και ως εκ τούτου, διαφέρουν εξίσου τόσο οι μισθοί όσο και η παραγωγικότητα.

Σύμφωνα με τη μαθηματική αρχή «Νόμος της Τιμής» που πήρε το όνομά της από τον Βρετανό κοινωνιολόγο και ιστορικό της επιστήμης Derek J. de Solla Price το 1965, η μισή παραγωγή σε ένα πεδίο παράγεται από την τετραγωνική ρίζα του καθενός που εργάζεται σε εκείνο το πεδίο. Δηλώνει ότι ένας μικρός αριθμός ατόμων σε οποιονδήποτε οργανισμό ή ομάδα είναι πραγματικά υπεύθυνος για ένα μεγάλο μέρος της συνολικής παραγωγής ή των αποτελεσμάτων και ότι στην πραγματικότητα κάποιοι είναι πιο παραγωγικοί από κάποιους άλλους. Δεδομένου λοιπόν, ότι η παραγωγικότητα είναι ένας καθοριστικός παράγοντας του μισθού στην οικονομική θεωρία, εφόσον η παραγωγικότητα ποικίλλει είναι αναμενόμενο ότι οι μισθοί θα ποικίλουν το ίδιο (Prabhakaran, 2023)⁴. Υπό αυτό το πρίσμα, η εισοδηματική ανισότητα δεν μπορεί να εκλείψει.

⁴ Prabhakaran, S. (2023). Price's Law and Why Is It Important?, *Routine*. Ανακτήθηκε στις 15/02/2024 από: <https://www.routine.co/blog/what-is-the-prices-law-and-why-is-it-important>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abdullah, A., Doucouliagos, H. & Manning, E. (2013). Does Education Reduce Income Inequality? A Meta-Regression Analysis, *Journal of Economic Surveys*, 29(2), 301-316
- Acemoglu, D. (2002). Technical Change, Inequality, and the Labor Market, *Journal of Economic Literature*, 40(1), 7-72
- Adelman, I. & Morris, C.T. (1973). Economic growth and social equity in developing countries, Stanford: Stanford University Press
- Aghion, P., Caroli, E. & Garcia-Penalosa, C. (1999). Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories, *Journal of Economic Literature*, 37(4), 1615-1660
- Ahluwalia, M.S. (1976¹). Inequality, Poverty and Development, *Journal of Development Economics*, 3 307-342
- Ahluwalia, M.S. (1976²). Income Distribution and Development: Some Stylized Facts, *The American Economic Review*, 66(2), 128-135
- Alderson, F.N. & Arthur, S. (1995). Income Inequality, Development, and Dualism: Results from an Unbalanced Cross-National Panel, *American Sociological Review*, 60(5), 674-701
- Anderson, J.A. (2021). Some say Occupy Wall Street did nothing. It changed us more than we think, *Time*. Ανακτήθηκε στις 05/01/2024 από : <https://time.com/6117696/occupy-wall-street-10-years-later/>
- Andres, A.R. & Ramlogan-Dobson, C. (2011). Is Corruption Really Bad for Inequality? Evidence from Latin America, *The Journal of Development Studies*, 47(7), 959-976
- Barro, R.J. & Wha-Lee, J. (2001). International Data on Educational Attainment: Updates and Implications, *Oxford Economic Papers*, 53(3), 541-563
- Barro, R.J. (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries, *Journal of Economic Growth*, 5(1), 5-32

Barro, R.J. (1996). Determinants of Economic Growth: A Cross Country Empirical Study, National Bureau of Economic Research Working Paper No. 5698. Ανακτήθηκε στις 07/01/2024 από: <https://www.nber.org/papers/w5698>

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. & Levine, R. (2007). Finance, Inequality and the Poor, *Journal of Economic Growth*, 12(1), 27–49

Bernasek, A. (2005). What's the Return on Education?, *The New York Times*. Ανακτήθηκε στις 08/01/2024 από: <https://www.nytimes.com/2005/12/11/business/yourmoney/whats-the-return-on-education.html>

Bourguignon, F. & Morrisson, C. (1990). Income Distribution, Development and Foreign Trade, *European Economic Review*, 34(6), 1113-1132

Breen, R. & García-Penalosa, C. (2005). Income Inequality and Macroeconomic Volatility: An Empirical Investigation, *Review of Development Economics*, 9(3), 380- 398

Brown, P. & Tannock, S. (2009). Education, meritocracy and the global war of talent, *Journal of Education Policy*, 24(4), 377-392

Calderón, C. & Chong, A. (2009). Labor Market Institutions and Income Inequality: an Empirical Exploration, *Public Choice*, 138(1-2), 65- 81

Carlin, W. & Soskice, D.W. (2006). *Macroeconomics: imperfections, institutions, and policies*, Oxford: Oxford University Press

Carter, J.R. (2007). An Empirical Note on Economic Freedom and Income Inequality, *Public Choice*, 130(1/2), 163-177

Celikay, F. & Sengur, M. (2016). Education Expenditures and Income Distribution: an Empirical Analysis on European Countries, *Humanomics: The International Journal of Systems and Ethics*, 32(3), 248-257

Checchi, D. (2001). Education, Inequality and Income Inequality. In: Distributional Analysis Research Programme (ed), *Centres for Economics and Related Disciplines, London School of Economics*, London

- Chenery, H.B., Syrquin, M. (1975). *Patterns of Development, 1950-70*, London: Oxford University Press
- Chiswick, B.R. (1971). Earnings inequality and Economic Development, *The Quarterly Journal of Economics*, 85(1), 21-39
- Chong, A. (2004). Inequality, Democracy, and Persistence: Is There a Political Kuznets Curve?, *Economics & Politics*, 16(2), 189-212
- Chu, L.K. & Hoang, D.P. (2020). How does economic complexity influence income inequality? New evidence from international data, *Economic Analysis and Policy*, Elsevier, 68(C), 44-57
- Cingano, F. (2014). *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*, OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No.163, Paris: OECD
- Coady, D. & Dizioli, A. (2018). Income Inequality and Education Revisited: Persistence, Endogeneity and Heterogeneity, *Applied Economics*, 50(25), 2747- 2761
- Dabla-Norris, E., Kochhar, K., Suphaphiphat, N., Ricka, F. & Tsounta, E. (2015). *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*, International Monetary Fund
- Davis, J., Mengersen, K., Bennett, S. & Mazerolle, L. (2014). Viewing systematic reviews and meta-analysis in social research through different lenses, *SpringerPlus*, 3(511), 1-9
- De Gregorio, J. & Lee, J.-W. (2002). Education and Income Inequality: New Evidence from Cross-Country Data, *Review of Income and Wealth*, 48(3), 395-416
- Dorrenberg, P. & Peichl, A. (2014). The Impact of Redistributive Policies on Inequality in OECD Countries, *Applied Economics*, 46(17), 2066-2086
- Dumenil, G. & Lévy, D. (2004). Neoliberal Income Trends. Wealth, Class and Ownership in the USA, *New Left Review*, 30, 105-133
- Dynan, K.E., Skinner, J. & Zeldes, S. (2000). Do the Rich Save More?, *Journal of Political Economy*, 112(2), 397-444
- EPPI-Centre (2006). EPPI-Centre methods for conducting systematic reviews. Ανακτήθηκε στις 28/01/2024 από: <https://www.betterevaluation.org/sites/default/files/Methods.pdf>

European Commission, (2023). *Investing in education 2023, European Education Area*, Luxembourg: Publications Office of the European Union. Ανακτήθηκε στις 06/01/2024 από: <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2023-05/investing%20in%20education%202023-NC0423415ENN.pdf>

Földvári, P. & van Leeuwen B. (2011). Should less inequality in education lead to a more equal income distribution?, *Education Economics*, 19(5), 537-554

Gerring, J. (2012). *Social Science Methodology. A Unified Framework*, Cambridge: Cambridge University Press

Glaeser, E., Ponzetto, G. & Shleifer, A. (2007). Why does democracy need education?, National Bureau of Economic Research. Ανακτήθηκε στις 17/01/2024 από: <https://www.nber.org/papers/w12128>

Glomm, G. & Ravikumar, B. (1992). Public versus Private Investment in Human Capital: Endogenous Growth and Income Inequality, *Journal of Political Economy*, 100(4), 818-834

Gruber, L. & Kosack, S. (2014). The Tertiary Tilt: Education and Inequality in the Developing World, *World Development*, 54, 253-272

Hart, C. (2018). *Doing a literature review: releasing the research imagination*, Thousand Oaks: SAGE Publications

Husnain, M.I.U.I., Haider, A. & Khan, M.A. (2021). Does the environmental Kuznets curve reliably explain a developmental issue?, *Environmental Science and Pollution Research*, 28(9), 11469-11485

Ismail, R. (2000). Educational and Income Inequality in Malaysia, *Humanomics*, 16(2), 19-40

Keller, K.R.I. (2010). How Can Education Policy Improve Income Distribution? An Empirical Analysis of Education Stages and Measures on Income Inequality, *The Journal of Developing Areas*, 43(2), 51-77

Kellstedt, P.M. & Whitten, G. (2019). *The Fundamentals of Political Science Research*, Cambridge: Cambridge University Press

- Knight, J.B. & Sabot, R.H. (1983). Educational Expansion and the Kuznets Effect. *The American Economic Review*, 73(5), 1132–1136
- Kodelja, Z. (2016). Equality of Opportunity and Equality of Outcome, *Center for Educational Policy Studies Journal*, 6(2), 9-24
- Koechlin, V. & Leon, G. (2007). International Remittances and Income Inequality: An Empirical Investigation, *Journal of Economic Policy Reform*, 10(2), 123-141
- Krugman, P. (2014). Why we're in a new gilded age. In: DeLong, B. & Steinbaum, M. (eds), *After Piketty: The Agenda for Economics and Inequality*, Cambridge: Cambridge University Press
- Kuznet, S. (1955). Growth and Income Inequality, *The American Economic Review*, 45(1), 1-28
- Lee, K.-L. & Vu, T.V. (2020). Economic complexity, human capital and income inequality: a cross-country analysis, *The Japanese Economic Review*, 71(4), 695-718
- Lichbach, M.I. (1989). An Evaluation of 'Does Economic Inequality Breed Political Conflict?' *Studies, World Politics. Cambridge University Press*, 41(4), 431–470
- MacCulloch, R. (2005). Income Inequality and the Taste for Revolution., *The Journal of Law & Economics*, 48(1), 93-123
- Mechling, G., Miller, S. & Konecny, R. (2017). Do Piketty and Saez Misstate Income Inequality? Critiquing the Critiques, *Review of Political Economy*, 29(1), 30-46
- Mill, J.S. (2002). *Considerations on Representative Government*, New York: Oxford University Press
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D.G. & the PRISMA Group (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement, *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264–269
- Moses, J.W. & Knutsen, T.L. (2019). *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research*, London: Bloomsbury Publishing Plc

- Motonishi, T. (2004). Why has income inequality in Thailand increased? An analysis using surveys from 1975 to 1998, *Japan and the World Economy*, 18(4), 464-487
- Nakosteen, M.K. (2021). Education, Lifestyles and Social Issues, *Encyclopedia Britannica*
- Neckerman, K.M. & Torche, F. (2007). Inequality: Causes and Consequences, *Annual Review of Sociology*, 33(1), 335-357.
- Nielsen, F., & Alderson, A. S. (1995). Income Inequality, Development, and Dualism: Results from an Unbalanced Cross-National Panel. *American Sociological Review*, 60(5), 674–701
- Nolan, B., Salverda, W. & Smeeding, T.M. (eds) (2011). *The Oxford Handbook of Economic Inequality*, Oxford: Oxford University Press
- O'Neill, M. (2017). Survey Article: Philosophy and Public Policy after Piketty, *Journal of Political Philosophy*, 25(3), 343-375
- Roser, M. & Ortiz-Ospina, E. (2018). The world is more educated than ever before, *Global Education-Our World in Data*
- Oczki, J., Muszynska, J. & Wedrowska, E. (2017). Kuznets Hypothesis of Income Inequality: Empirical Evidence from EU. Ανακτήθηκε στις 02/02/2024 από: https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/4909/Oczki_Muszynska_Wedrowska.pdf?sequence=1
- OECD (2023). *Education at a Glance 2023: OECD Indicators, Education at Glance*, Paris: OECD, Publishing
- OECD (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators, Education at Glance*, Paris: OECD, Publishing
- OECD (2018). *Education at a Glance 2018: OECD Indicators, Education at Glance*, Paris: OECD Publishing
- OECD (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*, Paris: OECD Publishing
- OECD (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*, Paris: OECD Publishing

- Owens, J. & de Ste Croix, T. (2020). Engines of Social Mobility? Navigating Meritocratic Education Discourse in an Unequal Society, *British Journal of Educational Studies*, 68(4), 403-424
- Park, C.-Y. & Mercado, R. (2018). Financial Inclusion, Poverty, and Income Inequality, *The Singapore Economic Review*, 63(1), 185-206
- Park, K.H. (1996). Educational Expansion and Educational Inequality on Income Distribution, *Economics of Education Review*, 15(1), 51-58
- Partridge, J.S., Partridge, M.D. & Rickman, D.S. (2007). State Patterns In Family Income Inequality, *Contemporary Economic Policy*, 16, 277-295
- Pepall, L., Richards, D.J. & Norman, G. (2014). *Industrial organization: contemporary theory and empirical applications*, Hoboken: Wiley
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*, Cambridge, Ma: The Belknap Press of Harvard University Press
- Psacharopoulos, G. (1977). Unequal Access to Education and Income Distribution. An International Comparison, *De Economist*, 125(3), 383-392
- Ragin, C. (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*, Berkeley: University of California
- Ram, R. (1984). Population increase, Economic Growth, Educational Inequality, and Income Distribution, *Journal of Development Economics*, 14(3), 419-428
- Rodríguez-Pose, A. & Tselios, V. (2009). Education and Income Inequality in the Regions of the European Union, *Journal of Regional Science*, 49(3), 411-437
- Rodgers, G. (1983). Population Growth, Inequality and Poverty, *International Labour Review*, 122(4), 443-459, (July-August, Geneva: International Labour Office)
- Roemer, J.E. & Trannoy, A. (2016). Equality of Opportunity: Theory and Measurement, *Journal of Economic Literature*, 54(4), 1288-1332
- Rosen, H.S., Gayer, T. & Civan, A. (2014). *Public finance*, New York: McGraw-Hill.

Rothe, C. (2012). *IZA DP No. 6397: Decomposing the Composition Effect*, Institute of Labor Economics. Ανακτήθηκε στις 08/01/2024 από:

<https://www.iza.org/publications/dp/6397/decomposing-the-composition-effect>

Odedokun, M.O. & Round, J.I. (2004). Determinants of Income Inequality and its Effects on Economic Growth: Evidence from African Countries, *African Development Review*, 16 (2

Shabadi, A., Nemati, M. & Hosseinidoust, S.E. (2018). The Effect of Education on Income Inequality in Selected Islamic Countries, *International Journal of Asia Pacific Studies*, 14(2), 61-78

Silva, J.A. (2007). Trade and Income Inequality in a Less Developed Country: The Case of Mozambique, *Economic Geography*, 83(2), 111-136

Smeeding, T.M. & Weinberg, D.H. (2001). Toward a Uniform Definition of Household Income, *Review of Income and Wealth*, 47(1), 1-24

Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines, *Journal of Business Research*, 104, 333-339

Sitthiyot, T. & Holasut, K. (2020). A simple method for measuring inequality, *Nature*, 6(112), 1-9

Solga, H. (2014). Education, economic inequality and the promises of the social investment state, *Socio-Economic Review*, 12(2), 269-297

Stanley, T.D. & Doucouliagos, H. (2012). *Meta-Regression Analysis in Economics and Business*, Routledge advances in research methods, Florence: Florence: Routledge

Sylwester, K. (2003). Enrolment in Higher Education and Changes in Income Inequality, *Bulletin of Economic Research*, 55(3), 249-262

Sylwester, K. (2002). Can education expenditures reduce income inequality, *Economics of Education Review*, 21, 43-52

Sylwester, K. (2000). Income Inequality, Education Expenditures, and Growth, *Journal of Development Economics*, 63(2), 379-398

- Thomas, V., Wang, Y. & Fan, X. (2001). *Measuring Education Inequality*, Policy Research Working Paper 2525
- Thorbecke, E. & Charumilind, C. (2002). Economic Inequality and Its Socioeconomic Impact, *World Development*, 30(9), 1477-1495
- Tranfield, D., Denyer, D. & Smart, P. (2003). Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review, *British Journal of Management*, 14(3), 207-222
- Trostel, P.A. (2005). Nonlinearity in the Return to Education, *Journal of Applied Economics*, 8(1), 91-202
- Tsakoglou, P. (2006). Development and inequality revisited, *Applied Economics*, 20(4), 509-531
- Tselios, V. (2008). Income and Educational Inequalities in the Regions of the European Union: Geographical Spillovers Under Welfare State Restrictions, *Papers in Regional Science*, 87(3), 403- 430
- Tselios, V. (2009). Growth and Convergence in Income Per Capita and Income Inequality in the Regions of the EU, *Spatial Economic Analysis*, 4(3), 343- 370
- UNU-WIDER. 2021. World Income Inequality Dataset - Users guide and data sources. 1-50.
- Verdier, Gilles Saint-Paul and Thierry. 1993. "Education, Democracy and Growth." *Journal of Development Economics*: 399-407.
- Wade, R.H. (2004). On the causes of increasing world poverty and inequality, or why the Matthew effect prevails, *New Political Economy*, 9(2), 163-188
- Walsh, D. & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: a literature review, *Journal of Advanced Nursing*, 50(2), 204-211
- Winegarden C.R. (1979). Schooling and Income Distribution: Evidence from International Data, *Economica*, 46(181), 83-87

Διαδικτυακοί Τόποι

Matthew Effect, Science Direct. Ανακτήθηκε στις 03/01/2024 από:
<https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/matthew-effect>